

Journal of New Century Innovations

VOLUME
67
ISSUE-2

Journal of new century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical sciences

Social sciences and humanities

Engineering and Medical Sciences

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X

Google Scholar

newjournal.org

**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME - 67 | ISSUE - 2

December - 2024

Journal of new century
innovations

Yangi asr innovatsiyalari
jurnali

MUASSIS:

Qo'qon davlat pedagogika instituti,
"Ustozlar uchun" MCHJ

TAHRIRIYAT | EDITORIAL

Tahririyat kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Jamoatchilik kengashi raisi:

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Bosh muharrir

D.SH.Xodjayeva- filologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir:

N.S.Jo'rayev - psixologiya fanlari nomzodi,
dotsent

Mas'ul muharrir yordamchisi:

O.Y.To'xtasinova- filologiya fanlari
nomzodi, dotsent

Nashr uchun mas'ul:

Rasulov Inom Muydinovich -
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiyaragentligi
tomonidan berilgan 1547 raqamli
guvohnoma asosida ro'yhatga olingan

Tahririyat manzili:

Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turon
ko'chasi, 23-uy

Telefon:
(0373) 542-38-38

E-mail:
info@newjournal.org

Tahrir kengashi:

Saidova Mohinur Jonpolatovna, Doctor of Pedagogy, Professor, Head of the Department of Primary Education, Bukhara State Pedagogical Institute
Kasimov Faizullo Mukhamadovich, candidate of pedagogical sciences
Adizova Nodira Baxtiyorovna, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Narzikulova Kumrijon Islamovna, Associate Professor of Ophthalmology Department of Tashkent Medical Academy
Zakirkhodjaev Rustam Asrolovich, Dean of the Faculty of Advanced Training, Tashkent Medical Academy
Saodat Khamidullaevna Nazirova, Associate Professor of Ophthalmology Department of Tashkent Medical Academy
Khabibullaeva Sokhibakhan Saidulla, Namangan State University History (spirituality, history of Uzbekistan, world history, history of religion)
Saidova Gavhar Ergashovna, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Amonov Ulug'murod Sultonovich, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Jumayev Ruzokul Xoliqulovich, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Axmadov Olimjon Shodmonovich, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Xayitov Xamza Axmadovich, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Safarov Firuz Sulaymonovich, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Ro'ziyeva Sadoqat Hasanovna, Bukhara State Pedagogical Institute, Faculty of Pre-School and Primary Education, Associate Professor of "Pre-School Education", (PhD)
Sh.A.Xayitov Buxoro davlat universitetining «O'zbek filologiyasi» kafedrasida dotsenti
Xayitov Axror Axmadovich Buxoro muhandislik-texnologiya instituti charm buyumlari texnologiyasi va dizayni kafedrasida dotsenti
Safarova Nigora Ohunjonovna Buxoro davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida professori
Hakimova Mehriiso Homitovna Buxoro davlat pedagogika instituti boshlang'ich ta'lim kafedrasida dotsenti pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Madaliyev Akmaljon Maxammadjonovich, Doctor of Philosophy (PhD), Kokand state pedagogical institute Teacher of the Department of Physics and Astronomy of Kokan State Pedagogical Institute
Sultonov Ravshanjon Rustamovich, Docent of the Department of Physics and Astronomy of the Kokan State Pedagogical Institute
Xolmuminova Oygul Jumayevna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Department of Primary Education, Termiz State University
Adizova Nigora Baxtiyorovna, Bukhara State Pedagogical Institute, teacher of the Department of Primary Education Methodology (PhD)
Abdullayeva Feruza Nurulloevna, Buxoro davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida dotsenti
Kadirov Kamoliddin Shuxratovich, Institute of Energy Problems of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, doctor of technical sciences, head of the laboratory, Uzbekistan
Odamov Umarbay Omanovich, Doctor of Philosophy in Technical Sciences, Leading researcher, head of laboratory, Institute of Energy Problems of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Khurramov Bobir Sobir ugli, Department of "nuclear power plants and thermal energy" of Tashkent State Technical University named after Islam Karimov, senior lecturer, PhD, Uzbekistan
Kushev Alijon Polatovich, Doctor of Philosophy in Technical Sciences, Deputy Director of General Affairs (Institute of Energy Problems of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan), Uzbekistan
Shavazov Abdulatif Achilovich, Head of the laboratory "Electrical energy systems and complexes" of the Institute of Energy Problems of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Doctor of philosophy of Technical Sciences (PhD). Uzbekistan
Farrukh Mirazimovich Makhammadiev, PhD in Technical Sciences, Senior Researcher. Senior Researcher at the Laboratory of the Institute of Energy Problems, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Xudoyberdiyeva Viloyat Jabborovna, Legal consultant of public education department of Almazor district of Tashkent city, Uzbekistan
Firuz Maxmudjanovna Sadikova, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, National Research University "Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers", Uzbekistan
Yaqubova Dono Baxodirovna, Senior lecturer, Department of Theory and Methodology of Physical Culture, Urgench State University

OSMOTIK BOSIM VA UNING TIBBIYOTDAGI O`RNI

*Jalilov Muxidin Xalimovich,
Xamroyev Jobir Xolmurodovich.
Samarqand Zarmed Universiteti*

Annotatsiya: Ush bu maqolada osmos hodisasi, osmotik bosimni hosil bo'lishi va erigan moddaning parsial bosimini toppish nazariy tushuntirilgan. Osmotik bosimni odam organizmidagi ahamiyati tushintirilib tushuntirib jumladan turli dorivorlarni organizm qon tomirlari orqali kiritishdagi o'rni oziq - ovqatlarni oshqozon ichak tizimida so'rilishidagi ahamiyati to'qimalarda modda almashishidagi roli tushintirilgan. Qonning osmotik bosimni o'zgarishi organizmda patologik jarayonlar sodir bo'layotganligi aniqlanganligi tushuntirib o'tilgan.

Аннотация: В статье теоретически объяснено явление осмоса и образование осмотического давления. Объяснено значение осмотического давления в организме человека, в том числе его роль при введении различных лекарственных средств через кровеносные сосуды организма, его значение в всасывании пищи в желудочно-кишечной системе, а также его роль в обмене веществ в ткани. Установлено, что изменения осмотического давления крови являются патологическими процессами, происходящими в организме.

Annotation: The article explains the phenomenon of osmosis and the formation of osmotic pressure theoretically. The importance of osmotic pressure in the human body was explained, including its role in the introduction of various drugs through the blood vessels of the body, its importance in the absorption of food in the gastrointestinal system, and its role in the exchange of substances in tissues. Changes in blood osmotic pressure have been found to be pathological processes occurring in the body.

Kalit so'zlar: Parsial bosim, Osmos hodisasi, osmotik bosim, eritma, erituvchi, yarim o'tkazgichli membrana, konsentratsiya, molekula, diffuziya, izotonik eritma, gipertonik eritma, termodinamika, onkotik bosim, fizologik eritma, plazmolizm, kinetik nazariya, modda miqdori.

Suyuqlikda qattiq modda eritilganda, uning molekulari suyuqlikning butun hajmida tarqalib, eritmani hosil qiladi. Qattiq modda erigan suyuqlik erituvchi deb ataladi. Eritmaning hajm birligiga to'g'ri keluvchi erigan moddaning massasiga eritmaning konsentratsiyasi deyiladi, va quydagi

$$c = \frac{m}{V} \quad (1)$$

formula bilan topiladi.

Konsentratsiyasi past eritmalar suyultirilgan eritmalar deyiladi.

Erigan modda porsial bosimga ega bu bosim gaz molekularlar kinetik nazaryasining asosiy tenglamasi va Mendeleyev – Klayperon tenglamasiga ko'ra

$$P = \frac{2}{3} \eta_0 \bar{W} \quad \text{va} \quad PV = \frac{m}{\mu} RT \quad (2)$$

formular bilan ifodalanadi, bu yerda η_0 - erigan modda molekularining konsentratsiyasi, W - erigan modda molekulasining o'rtacha kinetic energiyasi m va μ - erigan modda massasi va uning molyar massasi, V va T eritmaning hajmi va harorati, R - universal gaz doimiysi. ($R=8,31\text{j/moll. K.}$)

Erigan moddaning porsial bosimini aniqlash uchun quydagicha tajriba o'tkaziladi. Tajriba uchun [U] simon probirka o'rtasiga yarim o'tkazgichni membrana joylashtiriladi. Membrananing bir tomoniga yuqori konsentratsiyali eritma quyiladi, ikkinchi tomoniga toza erituvchi quyiladi. Biroz vaqtdan so'ng erituvchi molekularining yarimo'tkazgich membrana orqali yuqori konsentratsiyali eritma tomonga o'tayotganligi kuzatiladi. Yarim o'tkazgich membrana teshiklari juda kichik bo'lganligi sababli undan faqat erituvchi molekulari o'tadi. Yuqori konsentratsiyali eritmani shakarli suv deb qaraydigan bo'lsak, shakar ya'ni glukoza ($C_6H_{12}O_6$) molekulari massasi va hajmi suvdan ancha yuqori bo'lganligi uchun membranadan o'tmaydi. Shunday qilib probirkaning bir tomoni biror masofaga pasayadi, ikkinchi tomoniga shuncha moddachaga ko'tariladi. Buning sababi suv molekularining konsentratsiyasi eritmadagi shakar molekularining suv molekularidan kattaligidir. Shakar molekularining o'rtacha konsentratsiyasi berilgan balandlikdagi ustunchasining gidrostatik bosim bilan muvozanatlashuvchi erigan moddaning porsial bosimini hosil qiladi. Eritmani sof erituvchidan ajratib turuvchi membrana orqali erituvchining diffuziyalanishi – Osmos hodisasi deyiladi. Bunda eritmada hosil bo'lgan qo'shimcha bosim osmotik bosimdir.

Eritmalarda osmotic bosimni hosil bo'lishi uchun ikkita shart bajarilishi kerak;

- 1) Yarim o'tkazgichli ajratuvchi parda (membrana)
- 2) Membranani ikki tomoniga kondentradialari turlicha bo'lgan suyuqlik bo'lishi.

Eritmani hosil qilgan bosimi yoki osmotik bosim quydagicha topiladi;

$$P = \rho gh \quad (3).$$

bu yerda ρ – eritmaning zichligi, g –erkin tushish tezlanishi, h - balandlik

Bu tajribani oddiy tushunish mumkin, masalan quritilgan mevani suvga solib qo'ysak, uning po'sti shishib ichiga suv kiradi. Bu holat quritilgan meva ichida osmotic bosimni borligidan dalolat beradi. Bu bosim suv molekularining meva qobig'idan o'tib (shakar o'ta olmaydi), shakarning suvli eritmada hosil qilishi natijasida hosil bo'ladi. Bosim va konsentratsiya bog'laydigan

$$P = \rho RT / \mu \quad (4)$$

formula kelib chiqadi.

Ya'ni osmotik bosim eritmaning konsentratsiyasi va haroratiga to'g'ri proporsional va erigan modda molekular massasiga teskari proporsionaldir. Bu formulaga ko'ra osmotik bosim erituvchining xossalari bog'liq bo'lmaydi. Yana shuni nazarda tutish lozimki osmotik bosim faqat noelektrolit eritmalarga xos bo'ladi.

Osmotik bosim bu tozza erituvchi bilan eritma o'tkazgichli membrana ajratgan eritmada hosil bo'luvchi ortiqcha gidrostatik bosim bo'lib, eritma va erituvchi o'rtasidagi yarim o'tkazuvchi membrana orqali erituvchi defuzsiyasi to'xtaganda sodir bo'ladi. Bu bosim eritma va erituvchi molekularini qarama – qarshi diffuziyasi tufayli har ikkala eritma konsentratsiyalarini garatsiyalarini tenglashtirishga harakat qiladi.

Eritma tomonidan hosil qilinayotgan osmotik bosim, eritilgan moddalarni kimyoviy tabiatidan bog'liq bo'lmasdan eritilgan modda miqdoridan bog'liq bo'ladi, demak osmotik bosim eritmaning kollektiv xususiyatidan bog'liq bo'ladi. Eritmada erigan moddaning konsentratsiyasi qancha katta bo'lsa u hosil qilayotgan osmotik bosim shuncha katta bo'ladi. Bu qoida, osmotik bosim qoidasi deb qabul qilingan va ideal gaz holati tenglamasiga juda o'xshaydi va quydagicha ifodalanadi

$$P=iCRT(5)$$

bu yerda i - eritmaning izotonik ko'fsienti, C – eritmaning molyar konsentratsiyasi, SI-sistemasida moll/m^3 o'lchanadi; R -universal gaz doimiyligi ; T -eritmaning termodinamik harorati.

Osmotik bosimni o'lchovi sifatida ya'ni yarim o'tkazuvchi membrana tomonlaridagi erituvchi potentsiallarini farqi hisoblanadi va toniklik deyiladi.

Eritmalardan qaysi birining osmotik bosimi katta bo'lsa gipertonik eritma deyiladi, agar osmotik bosim kichik bo'lsa gipertonik eritma deyiladi.

Izotonik suyuqliklar yopiq sistemada bo'lsa, masalan qon to'qimasida osmotik bosim to'qima membranasini yorilishiga olib keladi. Shuning uchun qon tomirlarga quyilayotgan dorivor malhamlar izotonik eritmalarda eritiladi, chunki bu eritmalar tarkibidagi natriy xlor (osh tuzi) miqdori to'qima suyuqligi hosil qilayotn osmotik bosimga tenglashtirib olish mumkin. Agar qon tomiri orqali kirishilayotgan dorivor suv yoki ko'proq (tsitoplazmaga nisbatan gipatonik)eritilgan bo'lsa, osmotik bosim suvni qon to'qimasi ichiga kirishga majbur qiladi bu esa qon to'qimasini yorilishiga olib keladi.

Agar qonga gipertonik eritma bo'lgan osh tuzi eritmasini konsentratsiyasi 3-10% lisini kiritsak, suv qon to'qimasidan tashqariga chiqadi va qon to'qimalari siqiladi. Agar o'sayotgan to'qima qobiqlaridan protoplastlar ajratilsa plazmolizm deyiladi siqilgan to'qimalarni yuqori eritmali eritmaga kiritsak deplazmolizi deb aytiluvchi teskari jarayon sodir bo'ladi.

Eritma tarkibidagi oqsillar miqdori bilan o'lchaniladigan osmotik bosim onkotik bosim deyiladi va $P= 0,03-0,04$ atm ga teng bo'ladi. Davomayli ochlikda, buyrak xastaligida qondagi oqsillar konsentratsiyasi kamayadi, qondagi onkotik bosim

kamayadi, va onkotik shish hosil bo'ladi; suv tomirlardan to'qimalarga o'tadi, bu erda R_{onk} bosim qayta yiringli jarayon R_{onk} yiringlash markazlarida 2-3 barobar ortiq bo'ladi, bunga asosiy sabab oqsillarni parchalanishi hisobidan zarrachalarni soni ortishi bo'ladi.

Odam organizmida osmotik bosim doimiy bo'lib o'rtacha 7,7 atm ga teng. Shuynig uchun qon tomirlardan dorivorlarni kiritishda odatda izotonik eritmadan foydalaniladi va eritmalarni osmotik bosimi $P_{plaz}=7,7$ atm ga teng. (0,9% NaClni fiziologik eritmasi yoki 5% glyukoza eritmasi) Gipertonik eritmalarda P_{bosimi} , Plazmadan katta bo'lganda tibbiyotda yaralar sirtini yiringlardan tozalashda (NaCl ni 10% lisi) allergik shishlardan tozalashda (10% $CaCl_2$ yoki 20% glyukozadan), yumshatuvchi dorivorlar maqsadida ($Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$, $MgSO_4 \cdot 7H_2O$) lardan foydalaniladi.

Osmos va osmotik bosimdan oziq – ovqatlarni oshqozon - ichakda so'rilishi, organiizmda moddalar almashinishi, suv va suvda erigan eritmalarning to'qimalardan o'tishi bog'liq bo'ladi.

Tirik organizmlarda, xususan odam organizmida osmos hodisasi va osmotik bosimnin ahamiyati juda yuqori. Agar qon tarkibidagi eritrositlarning izotonik, gipotonik va gipertonik eritmaga solinganda sodir bo'ladigan jarayonlarda tashxisda foydalaniladi. Bundan tashqari organizmdagi har bir to'qima yoki hujayrani oziqlanishi, nafas olishi, keraksiz moddalarni ajratishi va boshqa hayotiy muhim jarayonlarni ularning osmotik bosim orqali ta'minlanadi. Qonning osmotik bosimi 7,68-8,1 ga teng, Bu qiymatning o'zgarishi organizmda jiddiy o'zgarishlar patologik holatlar kelib chiqishiga olib keladi. Osmos jarayoniga yana bir misol, shirin (glukozaga boy) ovqat yeganimizdan so'niy chanqash hissini sezamiz, bu ham osmos hodisasi bilan bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Детлаф А. А, Яворский Б. М, курс физика; Учебное пособие для вузов- М; Высшая школа, 1989- С. 113
2. Jalilov.M.X., Xudoyqulova Sh.N., Abduraxmonov Sh.S. “Osmos hodisasi. Osmotik bosim va uning tibbiyotga tatbiq etilishi. Ilm-fan va innovatsiya ilmiy-amaliy konferensiya. 2024. 131-134b.
3. Madusmanova N.K, Xoshimxonova M.A, N.N. Mamatqulova “ Analitik kimyo “ Toshkent “VNESHINVESTPROM” 2021
4. X. Rustamov, SH.P. Nurillayev. Fizika kimyo. T., “Fan va texnologiya”, 2011y
5. Ершов Ю.А. Попков В.А, Берлианд А.С., общия химя. Биофизическая химя. Химя биогенных элементов. М, Высшая школа, 1993- ISBN 5-06-002170-X, -с. 540
6. Karimova D.A., “Fizikaviy va kloid kimyo” fanidan o'quv – uslubiy majmua Navoiy 2019.14
7. Abdusamatov A., Raximov A, “Fizika va bkolloid kimyo”- T.; 1992 12.

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA KASBIY
DEFORMATSIYANI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOIIY
PSIXOLOGIK OMILLARNI O'RGANISH MASALASI**

To'lanova Mahliyo Muratali qizi

Andijon davlat pedagogika instituti professori.

Qodirova Xursanoy Anvarjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

No'monjonova Muslima G'ulomjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

G'ayratbekova Mashhura G'ayratbek qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti filologiya fakulteti
2-bosqich talabasi.*

Annotatsiya: Psixologik adabiyotlarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo'lishiga olib keladigan omillarning uchta guruhi mavjud: huquqni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadigan omillar, shaxsiy xususiyatdagi omillar, ijtimoiy-psixologik xarakterdagi omillar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarida kasbiy deformatsiyani shakllantiruvchi ijtimoiy psixologik omillarni o'rganish masalasi o'rganildi.

Kalit so'zlar: kasbiy deformatsiya, ijtimoiy psixologik omillar, shaxs deformatsiyasi, boshlang'ich sinf, kognitiv holsizlik.

KIRISH

Kasbiy deformatsiya masalasi XX asrning 20-30-yillaridanoq o'rganila boshlangan. Bu borada kasbiy intilish, mehnat ishonchliligini ta'minlash, mehnat qobiliyatini oshirish muammolari, shuningdek, kasbiy faoliyatdagi noqulay sharoit bilan bog'liq vaziyatlar tadqiq etilgan ilmiy izlanishlarni ko'rish mumkin. Biroq professional deformatsiyaning profilaktik tizimini takomillashtirish masalalariga bir muncha kam e'tibor qaratilgan. Kasbiy pedagogik deformatsiyaning profilaktik tizimini takomillashtirish uchun esa birinchi navbatda professional deformatsiyaning mazmun-mohiyati va uning rivojlanishi sabablarini o'rganmoq lozim. Deformatsiya tushunchasi, odatda, organizmga ta'sir etuvchi va unda muhim

xarakter xususiyatini hosil qiluvchi o'zgarish sifatida talqin qilinadi. Ko'pgina tadqiqotchilar "Inson-Inson" tipidagi kasblarda kasbiy deformatsiyaning paydo bo'lishi va shakllanishini ta'kidlaydilar. Insonning muayyan mehnat muhitiga moslashuvi uning kundalik muomalasida, mehnat faoliyatining aniq ko'rsatkichlarida, mehnat samaradorligida, ijtimoiy axborot va uning amalda ro'yobga chiqarilishida, faollikda namoyon bo'ladi. Mehnatga moslashish *birlamchi*

bo'lishi (xodimning mehnat muhitiga kirishida) va *ikkilamchi* (kasbni almashtirgan

va almashtirmagan holda ish o'rnini almashtirishida yoki muhitning jiddiy ravishda

o'zgarishida) bo'lishi mumkin. Ular murakkab tuzilishga ega bo'lib, quyidagi moslashuvlardan iboratdir:

1. Kasbiy moslashuv - shaxsning kasbiy ko'nikmalar va malakalarni muayyan darajada egallashida, unda ayrim kasbiy jihatdan zarur hislatlarning shakllanishida, xodimning o'z kasbiga nisbatan barqaror ijobiy munosabatda bo'lishining rivojlanishida ifodalanadi. Kasb sohasidagi ish bilan tanishuvda, kasb mahorati ko'nikmalarini, funksional vazifalarni sifatli bajarishida va mehnat sohasidagi ijodkorlikda namoyon bo'ladi.

2. Ijtimoiy-psixologik moslashuv - ta'lim muassasasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'zlashtirishda, unda qaror topgan o'zaro munosabatlar tizimiga kirishda, uning a'zolari bilan o'zaro ijobiy hamjihat bo'lishda o'z ifodasini topadi.

3. Ijtimoiy-tashkiliy moslashuv - ta'lim muassasasining tashkiliy tuzilishi, boshqaruv tizimi va ishlab chiqarish jarayoniga, hizmat ko'rsatish tizimini, mehnat va dam olish rejimini o'zlashtirishni bildiradi.

4. Madaniy-maishiy moslashuv - bu mehnat tashkilotidagi turmush xususiyatlari va bo'sh vaqtni o'tkazish an'analarni o'zlashtirishdir. Bu moslashuv xususiyati ishlab chiqarish madaniyati darajasi, tashkilot a'zolarining umumiy rivojlanishi, ishdan bo'sh vaqtdan foydalanish xususiyatlari bilan belgilanadi.

5. Psixofiziologik moslashuv - bu xodimlar uchun mehnat vaqtida zarur bo'ladigan shart-sharoitlarni o'zlashtirish jarayonidir.

Ushbu moslashuv jarayonlarida shaxsning individual-tipologik xususiyatlari, motivatsiyasi, yo'nalganligi, emotsional-irodaviy jihatlari, ehtiyojlarining turfa ko'rinishga ega ekanligi pedagog shaxsida "Kuyish sindromi", ya'ni doimiy emotsional zo'riqish bilan bog'liq bo'lgan emotsional, jismoniy va aqliy to'yinishni

o'zida mujassamlashtirgan murakkab psixofiziologik fenomen vujudga kelishiga sharoit yaratadi. Mazkur sindrom depressiv holat, charchoq hissi va loqaydlik, shijoat va entuziazmning yetishmasligi, o'z faoliyatining ijobiy tomonlarini ko'ra olmaslik ishga va umuman hayotga nisbatan munosabatda salbiy ustanovkalarda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda pedagoglar psixologik salomatligiga xavf soluvchi quyidagi omillarni sanab o'tish lozim:

- pedagogik jamoadagi zo'riqishlar va nizolar, jamoa tomonidan qo'llabquvvatlanishning yo'qligi;

- pedagoglarning o'z ustida ishlashiga sharoit yaratilmaganligi va ta'lim novatsiyalarini joriy etish muhitining yo'qligi, faoliyatdagi bir xillik;

- pedagogik jamoa tomonidan yetarlicha e'tibor berilmasligi va tan olinmaslik;

- ta'limiy vositalarning tanqisligi tufayli zo'riqish;
- pedagoglardagi pedagogik faoliyat modelining real holati va idealdagi holatidagi tafovutlarning borligi;
- kasbiy karʼeraning va istiqbolning yo'qligi;
- o'quvchilarning motivatsiyalashmaganligi natijasida kelajakni ko'ra bilmaslik;
- pedagogning shaxsiy nizolari va noto'liqlik hissi.

Rus psixologi N.V.Klyuev tahriri ostida nashr qilingan "Pedagogicheskaya psixologiya" darsligida pedagoglarning psixologik salomatligini saqlashga qaratilgan faoliyatning olti jihatini ajratib ko'rsatilgan:

- 1) o'ziga nisbatan ijobiy munosabat;
- 2) shaxsning optimal darajadagi taraqqiyoti, rivojlanishi va o'zligini namoyon qilishi;
- 3) psixik integratsiya;
- 4) shaxsiy mustaqillik;
- 5) atrof muhitni real idrok etish;
- 6) atrof-muhitga adekvat ta'sir o'tkaza olish.

Ta'lim muassasalarida amaliyotchi psixolog sifatida xizmat ko'rsayotgan psixolog pedagogik faoliyatdagi hissiy toliqish sindromi quyidagi sababalar bilan bog'liq ekanligini psixoprofilaktik tadbirlar natijasida tushuntirish ishlari olib borib simptomlarni kelib chiqishi:

1. Informatsiyaning haddan ziyod ko'pligi;
2. Vaqtni to'g'ri taqsimaslik;
3. Metodik ta'minotning noto'liqligi;
4. Qaror qabul qilishning vaqtga bog'liqligi;
5. Pedagogik jamoadagi ma'suliyatning noto'g'ri taqsimlanganligi;
6. Pedagogik jamoadagi noturg'unlik va boshqalarga nisbatan tolerant munosabatni shakllantirish orqali amalga oshiradi.

Buning uchun kasbiy psixoprofilaktika quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. Ma'lumotli - asosiy maqsad kasbiy yangiliklar haqida ma'lumotlar bazasini shakllantirish.
2. Tashkiliy - turli ta'lim muassasalaridagi ishni to'g'ri taqsimlanishi.
3. Adaptiv psixoprofilaktika - shaxsning kasbiy moslashuvi, ya'ni pedagogic jamoaga moslashuvini o'z ichiga qamrab oladi.
4. Pedagoglardagi depressiyani oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlar.
5. Pedagogik jamoadagi hamkorlik buzilganda, nizolar yuzaga kelganda olib boriladigan korrektsion profilaktika.
6. Kasbiy rehabilitatsiya.
7. Shaxsdagi kasbiy yo'nalganlikni oshirishga qaratilgan manipulyativ profilaktika.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdusamiyev Dilmurod Abdunabi o'g'li "O'qituvchi faoliyatida yuzaga keladigan kasbiy deformatsiyani oldini olishning pedagogic imkoniyatlari". Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. Avtoref. – Namangan 2023
2. N.P. Anikeev Jamoada ruhiy muhit.-.: T "O'qituvchi", 1993 y.
3. SH.A. Do'stmuhammedova O'qituvchilarning o'quv faoliyatlarini boshqarish psixologiyasi.-.: T, 2000 y.
4. Z.T. Nishanova Psixologik xizmat.-.: T, 2015 y.
5. Boynazarovna, A. S. (2022). Innovatsion faoliyat va axborotlar bilan ishlashga ijtimoiy-madaniy adaptatsiya hosil qilish muammosining psixologik asoslari. Ta'lim fidoyilari, 21, 73-77.

ЛАЗЕР НУРИ ЁРДАМИДА ТРАНСФОРМАТОР МОЙИНИ ДЕФОРМАЦИОН ҚУТБЛАНИШИНИ АНИҚЛАШ

Неъматжонов Шухратжон Рустамжон ўғли¹

Тўхтаралиев Аҳаджон Шавкат ўғли²

Орифжанова Гулзода Рашиданжон қизи³

Набижонов Миржалол Ҳамидулло ўғли⁴

¹Наманган муҳандислик-технология институти, таянч докторант

²Наманган тўқимачилик саноат институти, ассистент

³Янги Наманган тумани 59-умумий ўрта таълим мактаби, физика ўқитувчиси

⁴Наманган муҳандислик-технология институти, талаба

Аннотация. Ишда Ўзбекистон Республикасида биринчи марта маҳаллий ҳом ашё асосида яратилган ТРМ-3 трансформатор мойини дипол моменти ва қутбланувчанлик қийматлари аниқланган. Молекуляр қутбланишини ташкил этувчиларни аниқлаш услубияти ёритилган.

Калит сўзлар: ТРМ-3, дипол моменти, қутбланувчанлик, стандарт частота, деформация.

Аннотация. В работе приводятся экспериментальные результаты по определению дипольного момента и поляризуемости трансформаторной масла ТРМ-3 разработанной впервые в институте химии Республики Узбекистан, на местной сирьевой основе. Описана методика измерения составляющих частей молекулярной поляризации в слабо полярных молекулах.

Ключевые слова: ТРМ-3, дипольный момент, поляризация, стандартная частота, деформация

Annotation. The paper presents experimental results on the determination of the dipole moment and polarizability of TRM-3 transformer oil, developed for the first time at the Institute of Chemistry of the Republic of Uzbekistan, on a local sirium basis. A technique for measuring the constituent parts of molecular polarization in polar molecules is described.

Keywords: TRM-3, dipole moment, polarization, standard frequency, deformation

Республикамизда электр энергиялари манбаларини ривожлантирилиши кўплаб турдаги электротехник трансформаторлар ва уларни бутловчи элементларни талаб этади. Жумладан четдан олинадиган трансформатор мойлари кўп миқдорда ишлатилади. Шу маънода импорт ўрнини босувчи трансформатор мойларини маҳаллий нефть ашёлари асосида яратилиши ўта долзарб саналади. Бу борада Умумий ва ноорганик кимё институтида профессор Б.Н.Ҳамидова раҳбарлиги остида илмий изланишлар олиб борилиб муайян ютуқларга эришилган. Жумладан биринчи марта маҳаллий ашёлар асосида кўплаб параметрлари бўйича хорижий аналогларидан қолишмайдиган ТРМ-3 трансформатор мойи яратилди.

Маълумки, доим янги яратилган маҳсулот параметрларини стандарт талабларга мослигини текшириш муҳим вазифалардан саналади. Ушбу иш параметрлардан ТРМ-3 мойини дипол моменти ва қутбланувчанлигини

аниқлашга қаратилган.

Маълумки, электр майдонида диэлектрикни ҳар бир молекуласи маълум йўналишга эга диполдан иборат бўлиб қолади. Марказий молекула атрофидаги майдон таъсирида молекулада майдонга пропорционал ҳолда дипол моменти юзага келади

$$\vec{p} = \alpha \epsilon_0 F \quad (1)$$

бу ерда α -молекуланинг кутбланувчанлиги, ϵ_0 -электр доимийси F -ташқи майдон кучланганлиги

Қутбланувчанлик бир бирлик электр майдон кучланганлигида индукцияланган дипол моментини билдиради. Бирлик ҳолидаги электр момент

$$P = N \alpha F \quad (2)$$

бу ерда N - бирлик ҳолидаги молекулалар сони.

Диэлектрикни ташқи электр майдонига киритилганда молекулада эффектив электрик дипол моментлари ҳосил бўлишини уч хил механизми мавжуд бўлиб [1], улардан биринчиси электр майдонда атом ёки молекуладаги электрон булутни ўз ядросига нисбатан маълум масофага силжишидан иборат. Бундай кутбланишни жуда тез 10^{-15} сек ватдаёқ шакллана олади. Яни инертлик йўқ. Электр майдонни ҳатто 10^{15} Г частотадаги тебранишига ҳам мос ҳолда кутблана олади. Бундай кутбланиш барча диэлектрикларда кузатилади. Сферик ҳажмни тўлдирилган диэлектрик электрон кутбланишини қуйдагича ёзиш мумкин:

$$\alpha_e = 4\pi r^3 \quad (3)$$

r - сфера радиуси.

Электрон кутубланишлар одатда 10^{-29} м³ тартибида бўлади.

Иккинчиси атом кутубланиш бўлиб, у одатда гетера атомли молекулаларда кузатилади. Бунда атомларнинг ҳар хил электроманфийликка эгалигидан электрон зичликни катта тақсимооти рўй беради. Ядроларар масофа ўзгариб дипол елкаси ортади. Натижада атом кутбланиши рўй бериб индукцияланган дипол юзага келади. Атом кутбланиш 10^{-30} м³ атрофида бўлиб, электрон кутбланишда бир тартибга кичик. Шунингдек атом кутбланишни юзага келиш тезлиги электрон кутбланишидан кичик. Шунинг учун юқори частоталарда масалан ультрабинафшада бу кутбланишни ҳисобга олмаса ҳам бўлади. Унга юқори бўлмаган температураларда яъни электрон зичлик ва атомлараро таъсир кучларини доимий ўзгармас деб қараш мумкин бўлганда электрон ва атом кутбланиш температурага боғлиқ бўлмайди. Ҳар иккиси электр майдон таъсирида электрон ядро тизимини деформацияланиш туфайли юзага келиб уларни йиғиндисига дефарматсион кутбланиш дейилади.

$$\alpha_d = \alpha_e + \alpha_a \quad (4)$$

Учунчиси диполар ўзаро электр таъсир кучларини ташқи майдон билан

таъсири натижасида ҳар бир дипол майдон бўйлаб йўналиш олишга интилади. Лекин иссиқлик харакати диполар йўналиш олишига тўсқинлик қилади. Бу икки факторни биргаликдаги таъсири натижасида диполларни қандайдир мувозанатли тақсимоти ўрнатилиб у майдон бўйлаб йўналиш олишга кўпроқ мойил бўлиб тақсимланади, диполларни вектор йиғиндиси $\sum \vec{\mu}_i$ нольдан фарқли бўлади. Бу ҳолатни йўналишли қутбланиш дейилади. Кучсиз қутбли молекулаларни йўналишли қутбланишини α_0 ортиқча диполлар концентрацияси орқали таснифлаш мумкин. У Болтсман тақсимотига мос ҳолда тақсимланади, уни қаторга ёйиб сўнгра бирлик ҳажмдаги зарралар сонига кўпайтириб электр моментини қуйдагича ёзиш мумкин:

$$P = \frac{N\mu^2 F}{3kT\epsilon_0} \quad \langle \mu \rangle = \alpha_0 \epsilon_0 F \quad (5)$$

Шунингдек

$$P = N\alpha_0 F \quad (6)$$

эканидан уларни тенглаб қуйидагини ёзамиз:

$$\alpha_0 = \frac{\mu^2}{3kT\epsilon_0} \quad (7)$$

$\mu F \ll kT$ ҳолларда йўналишли қутбланиш α_0 температурага тесқари пропорционал бўлади.

Йўналишли қутбланиш инертсияли саналади. Шунинг учун доимий ёки секин ўзгарувчан электр майдонларда унинг улиши салмоғли бўлиб, юқори частоталарда ҳисобга олмас ҳам бўлади [2].

Қутбли молекулаларда қутбланишни ҳар учта механизми (иккита деформатсион ва битта йўналишли) бир вақтда намоён бўлади.

$$P = P_e + P_a + P_0; \quad (8)$$

$$\alpha = \alpha_e + \alpha_a + \alpha_0;$$

$$P = N\alpha_e F + N\alpha_a F + NF \frac{\mu^2}{3kT\epsilon_0} \quad (9)$$

$$\alpha_e + \alpha_a = \alpha_d$$

Қутбли суюқликларда қутбсиз молекулаларда ҳисобланган молекулага таъсир этувчи Лорентс томонидан ҳисобланган майдондан фарқли равишда қўшимча йўналишли қутбланувчанликка эга бўлади. Суюқликнинг ҳар бир молекуласи ташқи майдондан ташқари қўшни молекулалар майдонида ҳам бўлиб уларни йўналиши мос равишда ўзгариб боради.

Бирлик ҳажмдаги йўналишли қутбланиш (7) ни (9) га қўйиб қуйдагини оламиз.

$$P = \left(\alpha_d + \frac{\mu^2}{3kT\epsilon_0} \right) NF \quad (10)$$

Электростатик назария бўйича ҳисоблашлардан кўрсатилишича

$$F = \left(\frac{\epsilon + 2}{3} \right) E; \quad (11)$$

$$P = (\varepsilon - 1)\varepsilon_0 E, \quad (12)$$

бу ерда F-локал электр майдон кучланганлиги, E-диэлектрикдаги ўртача макроскопик электр майдон.

Уларни (10) га кўйиб бирлик ҳажмда қуйдагини оламиз:

$$\frac{\varepsilon - 1}{\varepsilon + 2} = \frac{N}{3\varepsilon_0} \left(\alpha_d + \frac{\mu^2}{3kT} \right) \quad (13)$$

Ҳар икки томонни $\frac{M}{\rho}$ га кўпайтириб грам мол учун Клазиус-Мосотти-Дебая формуласини оламиз

$$\frac{\varepsilon - 1}{\varepsilon + 2} \cdot \frac{M}{\rho} = \frac{N_A}{3\varepsilon_0} \left(\alpha_d + \frac{\mu^2}{3kT} \right) \quad (14)$$

Бу ерда $N_A = \frac{N}{\rho} M$ Авагадро сони [3].

(14) формуладан модданинг оптик хоссалари ва электрон тузилиши ҳақида муҳим муносабат келиб чиқади. Максвелнинг электромагнит назариясига кўра ўта юқори частоталарда муҳитнинг синдириш кўрсаткичи билан диэлектрик сингдирувчанлик ўзаро қуйдагича боғланган:

$$\varepsilon = \varepsilon_\infty = n^2 \quad (15)$$

Оптик 10^{15} - 10^{16} Гц частоталарда электрон қутбланишдан ташқари барча турдаги қутбланишлар нольга тенг ва электрон қутбланиш ҳисобга олинмайди ҳолос. Шунинг учун (14) формуладан молекуляр рефракция ифодасини оламиз:

$$R = \frac{n^2 - 1}{n^2 + 2} \cdot \frac{M}{\rho} = \frac{N_A}{3\varepsilon_0} \alpha_e, \quad (16)$$

Кучсиз қутбланган молекуляр учун деформатсион қутбланишни қуйдагича оламиз:

$$\alpha_d \cong 1,05 \frac{n^2 - 1}{n^2 + 2} \cdot \frac{M}{\rho} \cdot \frac{3\varepsilon_0}{N_A}, \quad (17)$$

Бу ерда атомли деформация деформатсион қутбланишни 5%фоизини ташкил этади дейиш мумкин.

Ушбу ишда кучсиз қутбланган молекулали трансформатор мойини қутбланувчанлиги ва дипол моментини тажрибада диэлектрик сингдирувчанликни температурага боғланишидан олинган натижалар асосида (14) формула ёрдамида аниқланди. Чунки бу формулани чиқаришда Лорентсн ички майдон учун ифодаси ҳисобга олинган. Диэлектрик сингдирувчанликни [5] ишдагидек конденсатор сиғимини ўлчаш усуллардан фойдаланилди.

(14) тенгламани қуйдагича ифодалаш мумкин:

$$P = A + B/T, \quad (18)$$

бу ерда A-температурага боғлиқ бўлмаган деформатсион қутбланиш

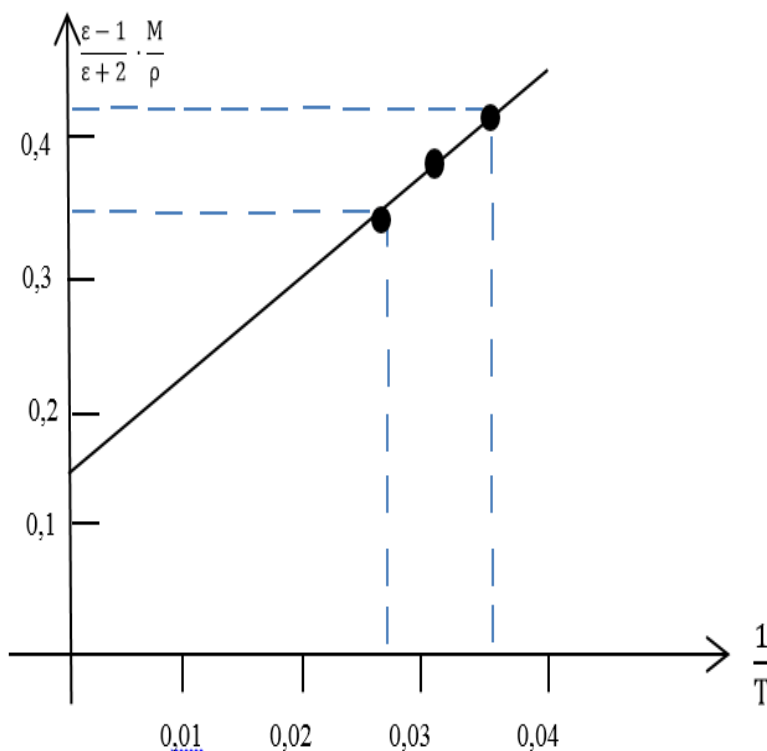
$$A = \frac{N_A}{3\varepsilon_0} \alpha_d ;$$

$\frac{\varepsilon-1}{\varepsilon+2} \cdot \frac{M}{\rho}$ ни $\frac{1}{T}$ га боғланиши $\frac{1}{T}$ ўққа нисбатан бурчакн тангенсига эга тўғри чизикни беради

$$\alpha \sim \frac{N_A \mu^2}{9\varepsilon_0 kT} . \tag{19}$$

Молекулани моляр массаси инфра қизил спектраскопия ўлчашларидаги компонентларни интегсивликка мос фоизлардан аниқланди.[6]

Ўлчашлар (20-100)⁰С температуре оралиғида бажарилиб, натижалар 1-расмда келтирилган

1-расм ТРМ-3 мойни молекуляр қутбланишини $\frac{1}{T}$ га боғланиши

Деформатсияли қутбланишни электронли қутбланиш қисми (17) формула ёрдамида тажрибадан аниқланган мойни синдириш кўрсаткичи қиймати орқали аниқланди. Синдириш кўрсаткич бевосита $\lambda = 0,63\mu\text{m}$ тўлқин узунликдаги лазер нури ёрдамида ўлчанди. Одатда деформатсион қутбланиш электрон қутубланишни 1.05 қисмига тенг бўлади. Яъни атом қутубланиш электрон қутубланишни 5 фоизига тенг бўлади.

Қуйдаги ҳисоблашлардан фойдаланиб

$$\frac{N_A \mu^2}{9\varepsilon_0 k} = \text{tg}\beta = B , \quad \mu = 3 \sqrt{\frac{\varepsilon_0 k B}{N_A}}$$

$$\mu = 3 \sqrt{\frac{\varepsilon_0 k}{N_A}} \cdot \sqrt{B} = 4,27 \cdot 10^{-29} \sqrt{B} \text{ kl}\cdot\text{m}$$

Тажриба натижалардан $B=2,1 \cdot 10^{-3} \frac{m^3}{mol} \text{ grad},$

$$\mu=3 \sqrt{\frac{\epsilon_0 k_B}{N_A}}=1,7 \cdot 10^{-30} \text{ kl}\cdot\text{m}$$

Йўналишли кутбланиш эса

$$\alpha_0 = \frac{\mu^2}{3kT\epsilon_0} = 3 \cdot 10^{-29} \text{ м}^{-3}$$

Тажрибада ўлчанган $n=1,41$ қийматни (17) га қўйиб деформатсион кутбланиш аниқланди.

$$\alpha_d = 1,05 \frac{n-1}{n+2} \cdot \frac{\mu}{\rho} \cdot \frac{3\epsilon_0}{N_A} = 13 \cdot 10^{-43} \text{ m}^2 f = 1,05 \cdot 13 \cdot 9 \cdot 10^{-43} \text{ m}^2 \text{m} = 1,3 \cdot 10^{-30} \text{ m}^3$$

Шундай тарзда ТРМ-3 учун тажрибада аниқланган барча турдаги аниқланган барча турдаги кутбланишлар ва дипол моменти қийматлари ўртача стандарт жадвалдаги натижаларга яхши мос келиши кузатилди[7]. Бундан ТРМ-3 мойи стандарт частоталарда ортиқча исрофсиз ишлаши мумкинлиги кўринади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Bozorov, Kh N., O. O. Mamatkarimov, and B. T. Abdulazizov. "Electric and ionic conductivity of potassium antimony tungstate with addition of alkali metals." *«Узбекский физический журнал»* 24.2 (2022): 129-132.
2. Uktamaliyev, B. I., et al. "Determination of transport properties for polymer electrolytes containing LiTf and MgTf2 salts." *Molecular Crystals and Liquid Crystals* 763.1 (2023): 17-27.
3. Mamatkarimov, O. O., R. Khamidov, and A. Abdugarimov. "The relative current change, concentration, and carrier mobility in silicon samples doped nickel and at pulse hydrostatic pressure." *Materials Today: Proceedings* 17 (2019): 442-445.
4. Uktamaliyev, B. I., et al. "Determination of transport properties for polymer electrolytes containing LiTf and MgTf2 salts." *Molecular Crystals and Liquid Crystals* 763.1 (2023): 17-27.
5. Mamatkarimov, O., B. Uktamaliyev, and A. Abdugarimov. "Temperature dependence of active and reactive impedances of ПММА-ЕС-LITF2 solid polymer electrolytes." *НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НОВОГО УРОВНЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ АВТОМАТИЗАЦИИ* (2022): 366.
6. Manjuladevi, R., et al. "Preparation and characterization of blend polymer electrolyte film based on poly (vinyl alcohol)-poly (acrylonitrile)/MgCl 2 for energy storage devices." *Ionics* 24 (2018): 1083-1095.
7. Mamatkarimov, O., A. Abdugarimov, and B. Uktamaliyev. "ABOUT THE CHARACTERISTICS OF MULTILAYER THIN-FILM STRUCTURES WITH DYES BASED ON TITANIUM DIOXIDE." *Euroasian Journal of Semiconductors Science and Engineering* 3.40 (2021): 26-29.
8. Odiljon, Mamatkarimov, Uktamaliyev Bekzod, and Abdullaziz Abdugarimov. "Determination of ionic conductivity of polymer electrolytes in li-ion batteries using electrochemical impedance spectroscopy." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.7 (2021): 141-146.
9. Ikramov, R. G., et al. "Calculation of the interband absorption spectra of amorphous semiconductors using the Kubo-Greenwood formula." *Journal of Applied Science and Engineering* 25.5 (2021): 919-924.
10. Ikramov, Rustamjon G., et al. "Calculation of the Density of the Distribution of Electronic States in the Conduction Band from the Fundamental Absorption Spectra of Amorphous Semiconductors." *East European Journal of Physics* 4 (2023): 153-158.
11. Ikramov, Rustamjon G., et al. "Dangerous Bonds Individual of Hydrogenated Amorphous Silicon and Defect Absorption Spectra." *East European Journal of Physics* 4 (2023): 244-250.

12. Абдулазизов, Б. Т., et al. "Дефекты, характерные для гидрогенизированных аморфных полупроводников, и спектры дефектного поглощения." *«Узбекский физический журнал»* 25.3 (2023).
13. Ikramov, R. G., et al. "Kubo-greenwood Formula For The Exponential Absorption Region Of Amorphous Semiconductors And Distribution Of The Density Of Electronic States In The Tail Of The Conduction Band." *Journal of Applied Science and Engineering* 26.8 (2022): 1167-1171.
14. Абдулазизов, Б. Т., et al. "Область экспоненциального поглощения аморфных полупроводников." *«Узбекский физический журнал»* 24.2 (2022): 96-99. Икрамов, Рустамжон, et al. "СПЕКТРЫ КОЭФФИЦИЕНТА ДЕФЕКТНОГО ПОГЛОЩЕНИЯ АМОРФНЫХ ПОЛУПРОВОДНИКОВ." *Scientific Collection «InterConf»* 107 (2022): 409-420.
15. Муминов, Х. А., Б. Султонов, and О. Т. Холмирзаев. "РАСЧЕТ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПЛОТНОСТИ ЭЛЕКТРОННЫХ СОСТОЯНИЙ В ВАЛЕНТНОЙ ЗОНЕ ИЗ СПЕКТРА МЕЖЗОННОГО ПОГЛОЩЕНИЯ АМОРФНЫХ ПОЛУПРОВОДНИКОВ." *EDITOR COORDINATOR* (2021): 384.
16. Икрамов, Рустамжон, et al. "СПЕКТРЫ КОЭФФИЦИЕНТА ДЕФЕКТНОГО ПОГЛОЩЕНИЯ АМОРФНЫХ ПОЛУПРОВОДНИКОВ." *Scientific Collection «InterConf»* 107 (2022): 409-420.
17. Maxmudovich, To'xliyev Mansur. "PAST POTENSIALLI QUYOSH QURITGICHLARNI SAMARADORLIGINI OSHIRISH." *Educational Research in Universal Sciences* 1.6 (2022): 79-86.
18. Yusupov, Elmurod Kuchkarboyevich. "STUDYING PROPERTIES OF ROTATIONAL STATES ^{156}Gd ."
19. Байматов, П. Ж., et al. "ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ХИМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА НА ТЕПЛОЕМКОСТЬ КВАЗИДВУМЕРНОГО ЭЛЕКТРОННОГО ГАЗА." *«Узбекский физический журнал»* 20.6 (2018).
20. Ravshanjon o'g, G'aybullayev Dostonbek. "QUYOSH ENERGIYASI VA UN DAN FOYDALANISH." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.19 (2023): 1574-1576.
21. Ikramov, Rustamjon G., et al. "Calculation of the Density of the Distribution of Electronic States in the Conduction Band from the Fundamental Absorption Spectra of Amorphous Semiconductors." *East European Journal of Physics* 4 (2023): 153-158.
22. Ikramov, Rustamjon G., et al. "Dangerous Bonds Individual of Hydrogenated Amorphous Silicon and Defect Absorption Spectra." *East European Journal of Physics* 4 (2023): 244-250.
23. Ikramov, R. G., et al. "Kubo-greenwood Formula For The Exponential Absorption Region Of Amorphous Semiconductors And Distribution Of The Density Of Electronic States In The Tail Of The Conduction Band." *Journal of Applied Science and Engineering* 26.8 (2022): 1167-1171.
24. Ikramov, Rustamzhon Gulomzhonovich, Mashkhura Anvarbekovna Nuriddinova, and Xurshid Adhamjon Muminov. "A new method for determining the density distribution of electronic states on the tail of the valence band of amorphous semiconductors $\text{Se}_x\text{S}_{1-x}$." *Optics and spectroscopy* 129.11 (2021): 1382-1386.
25. Икрамов, Р. Г., М. А. Нуриддинова, and Х. А. Муминов. "Вычисление плотности электронных состояний в валентной зоне из экспериментального спектра межзонного поглощения аморфных полупроводников." *Журнал прикладной спектроскопии* 88.3 (2021): 378-382.
26. Икрамов, Рустамжон Гуломжонович, Машхура Анварбековна Нуриддинова, and Хуршид Адхамжон угли Муминов. "Новый метод определения распределения плотности электронных состояний в хвосте валентной зоны аморфных твердых растворов $\text{Se}_x\text{S}_{1-x}$." *Оптика и спектроскопия* 129.11 (2021): 1382-1386.
27. Ikramov, Rustam, et al. "Temperature Dependence of Urbach Energy in Non-Crystalline Semiconductors." *Optics and Photonics Journal* 10.9 (2020): 211-218.
28. Абдулазизов, Б. Т., et al. "Расчет распределения плотности электронных состояний в хвосте зоны проводимости аморфных полупроводников." *«Узбекский физический журнал»* 22.6 (2020): 344-349.
29. IKRAMOV, RUSTAM GULOMJONOVICH, MASHXURA ANVARBEKOVNA NURIDDINOVA, and KHURSHID ADHAMJON UGLI MUMINOV. "Parameters defining the interzonal absorption coefficient in amorphous semiconductors." *Journal of Applied Physical Science International* 12.1 (2021): 36-40.
30. Ikramov, R. G., M. A. Nuriddinova, and R. M. Jalalov. "Density of defect states and spectra of defect absorption in a-Si: H." *Ukrainian journal of physics* 64.4 (2019): 315-315.

31. Ikramov, R. G., M. A. Nuriddinova, and A. Muminov Kh. "Spectra of the coefficient of defect absorption and the energy position of defects in amorphous hydrogenated silicon." *International Journal of Multidisciplinary Trends* 1.1 (2019): 12.
32. Zaynobidinov, S., et al. "Infra-red absorption spectra of amorphous semiconductors." *Uzbekiston Fizika Zhurnali* 21.2 (2019): 88-92.
33. Ikramov, R. G., M. A. Nuriddinova, and A. Muminov Kh. "Spectra of the coefficient of defect absorption and the energy position of defects in amorphous hydrogenated silicon." *International Journal of Multidisciplinary Trends* 1.1 (2019): 12.
34. ZAYNOBIDINOV, S., et al. "Spectra of interband absorption and optical gap of amorphous semiconductors; Spektry mezhzonnogo pogloshcheniya i opticheskaya shchel'amorfnykh poluprovodnikov." *Uzbekiston Fizika Zhurnali* 15 (2013).
35. Zainobidinov, S., et al. "Distribution of electron density of states in allowed bands and interband absorption in amorphous semiconductors." *Optics and spectroscopy* 110 (2011): 762-766.
36. Zajnobidinov, S., et al. "Dependence of the Urbach energy on the Fermi level in A-Si: H films; Zavisimost'ehnergii Urbakha ot urovnya Fermi v plenkakh a-Si: H." *Ukrayins' kij Fyizichnij Zhurnal (Kyiv)* 53 (2008).
37. Zajnovidinov, S., et al. "Temperature effect in absorption spectra of amorphous semiconductors; Temperaturnyj ehffekt v spektrakh pogloshcheniya amorfnykh poluprovodnikov." *Ukrayins' kij Fyizichnij Zhurnal (Kyiv)* 53 (2008).
38. Qo'chqarov, B. X., A. Nishonov, and X. O. Qochqarov. "Scientific bulletin of Namangan State University,“." *The effect of tunneling gurrent on the spedd surface generation of charge garries* 1.7 (2020): 3-6.
39. Qo'chqarov, Bekzod Xoshimjonovich, Azizbek Nishonov, and Xoshimjon Ortiqovich Qo'chqarov. "The effect of tunneling current on the speed surface generation of charge carriers." *Scientific Bulletin of Namangan State University 2019y* 1.7 (2009): 3-6.
40. Usmanov, P. N., A. I. Vdovin, and A. N. Nishonov. "Investigating the Energies and Electrical Characteristics of the Negative Parity States of the 156Gd Nucleus." *Bulletin of the Russian Academy of Sciences: Physics* 86.8 (2022): 918-923.
41. Усманов, П. Н., et al. "Энергия и структура октупольных состояний ядра 238U." *«Узбекский физический журнал»* 24.2 (2022): 90-95.
42. Arof, A. K., et al. "Investigation on morphology of composite poly (ethylene oxide)-cellulose nanofibers." *Materials Today: Proceedings* 17 (2019): 388-393.
43. Abdukarimov, Abdullaziz, et al. "Characteristics of dye-sensitized solar cells (DSSCs) using liquid and gel polymer electrolytes with tetrapropylammonium salt." *Optical and Quantum Electronics* 52 (2020): 1-15.
44. Abdukarimov, Abdullaziz, et al. "Influence of charge carrier density, mobility and diffusivity on conductivity–temperature dependence in polyethylene oxide–based gel polymer electrolytes." *High Performance Polymers* 34.2 (2022): 232-241.
45. Kuchkarov, B. H., et al. "Influence of all-round compression on formation of the mobile charge in lead-borosilicate glass structure." *American Institute of Physics Conference Series*. Vol. 2432. No. 1. 2022.
46. Uktamaliyev, B. I., et al. "Determination of transport properties for polymer electrolytes containing LiTf and MgTf2 salts." *Molecular Crystals and Liquid Crystals* 763.1 (2023): 17-27.
47. Mamatkarimov, O. O., R. Khamidov, and A. Abdukarimov. "The relative current change, concentration, and carrier mobility in silicon samples doped nickel and at pulse hydrostatic pressure." *Materials Today: Proceedings* 17 (2019): 442-445.
48. Uktamaliyev, B. I., et al. "Determination of transport properties for polymer electrolytes containing LiTf and MgTf2 salts." *Molecular Crystals and Liquid Crystals* 763.1 (2023): 17-27.
49. Abdukarimov, A. A., et al. "Dependence of the characteristics of dye-sensitized solar cells on amount tetrapropylammonium iodide." *«Узбекский физический журнал»* 22.4 (2020): 250-253.
50. Sultanov, A. M., A. A. Abdukarimov, and M. Z. Kufian. "Development of technology for creating high-voltage p0–n0 junctions based on GaAs." *Bulletin of the Karaganda University" Physics Series"* 112.4 (2023): 50-56
51. Abdukarimov, A. A., et al. "Characteristics of natural dye sensitized solar cells." *Molecular Crystals and Liquid Crystals* 767.1 (2023): 98-105.
52. Mamatkarimov, O., B. Uktamaliyev, and A. Abdukarimov. "Temperature dependence of active and reactive impedances of PMMA-EC-LITF2 solid polymer electrolytes." *НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ*

- ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НОВОГО УРОВНЯ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ АВТОМАТИЗАЦИИ* (2022): 366.
53. Manjuladevi, R., et al. "Preparation and characterization of blend polymer electrolyte film based on poly (vinyl alcohol)-poly (acrylonitrile)/MgCl₂ for energy storage devices." *Ionics* 24 (2018): 1083-1095.
 54. Mamatkarimov, O., A. Abdugarimov, and B. Uktamaliev. "ABOUT THE CHARACTERISTICS OF MULTILAYER THIN-FILM STRUCTURES WITH DYES BASED ON TITANIUM DIOXIDE." *Euroasian Journal of Semiconductors Science and Engineering* 3.40 (2021): 26-29.
 55. Yakubbaev, A. A., A. Abdugarimov, and S. H. Nazarov. "Application of pincents of spinal leaf (chlorophylle) as a natural die for paint sensitive sun element (DSSC)." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.8 (2021): 185-188.
 56. Odiljon, Mamatkarimov, Uktamaliyev Bekzod, and Abdullaziz Abdugarimov. "Determination of ionic conductivity of polymer electrolytes in li-ion batteries using electrochemical impedance spectroscopy." *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* 11.7 (2021): 141-146.
 57. Mamatkarimov, O., and A. Abdugarimov. "ABOUT THE CHARACTERISTICS OF MULTILAYER THIN-FILM STRUCTURES WITH DYES BASED ON TITANIUM DIOXIDE." *Euroasian Journal of Semiconductors Science and Engineering* 2.3 (2020): 28.
 58. Abdugarimov, A. A. "UDK: 621.315. 592 MAIN ELECTROPHYSICAL CHARACTERISTICS OF DYE-SENSITIZED SOLAR CELLS (DSSCS)." *атты V Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция.*
 59. Корольков, В. И., and Александр Владимирович Рожков. "Исследование стабильности переключения высоковольтных субнаносекундных фотонно-инжекционных коммутаторов." *Письма в Журнал технической физики* 18.10 (1992): 26-31.
 60. Sultanov, A. M., E. K. Yusupov, and R. G. Rakhimov. "Investigation of the Influence of Technological Factors on High-Voltage p₀-n₀ Junctions Based on GaAs." (2024).
 61. Avrutin, E. A., Korol'Kov, V. I., ORLOV, B., Rozhkov, A. V., & Sultanov, A. M. (1992). Dynamic characteristics of high-power pulses generated in GaAs/AlGaAs superluminescent diodes. *Soviet physics. Semiconductors*, 26(4), 403-406.
 62. Sultanov, A. M., & Mirzarayimov, J. Z. (2024). MAIN TECHNOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE PROPERTIES OF LOW-DOPED LAYERS AND TRANSISTOR n⁺-p₀-n₀ STRUCTURES. *European Journal of Emerging Technology and Discoveries*, 2(3), 41-47.
 63. Султанов, А. М., and Ж. З. Мирзарайимов. "ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФОТОННО-ИНЖЕКЦИОННЫХ ИМПУЛЬСНЫХ ТИРИСТОРОВ ДЛЯ МОДУЛЯЦИИ УСИЛЕНИЯ ПОЛУПРОВОДНИКОВЫХ ГЕТЕРО ЛАЗЕРОВ." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 4.3 (2024): 577-583.
 64. Рожков, А. В., А. М. Султанов, and Х. Бозоров. "ГЕТЕРОПЕРЕХОДЫ МИКРОЭЛЕКТРОНИКЕ." *И ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ФИЗИКИ FUNDAMENTAL AND APPLIED PROBLEMS OF MODERN PHYSICS* (2023): 115.

LEXICAL-SEMANTIC PROPERTIES OF TIME WORDS

Ahmadjanova Iroda A'zamjon qizi

Turon Xalqaro universiteti 2-kurs magistranti

Gumanitar fanlar pedagogika fakulteti Lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi

Ahmadjanova Iroda A'zamjon qizi

2nd year graduate student of Turon International University Pedagogical

Faculty of Humanities, Linguistics (English) department

Annotation: This article discusses the lexical-semantic properties of time words and the specific time words in English and their differences.

Key words: lexeme, time, unit, semantic, dictionary, language units, teaching process, scientific, methodological, literature.

INTRODUCTION

This semantic structure can be observed without significant changes in the materials of the two studied languages, which leads us to conclude that they are universal. allows. In addition, the main layer of the concept of "time" is distinguished, consisting of three layers: historical and etymological, racial and functional, in which it is possible to trace the concepts that form feelings, ideas and form the semantic structure of the concept. Analysis of the actual forms of the word "time" in different languages shows that time is the first step in the formation of ideas about the surrounding world. It is interpreted as a materialized concept that is broadly described and perceived by native speakers. The cyclical and linear division of time is important in the literary layer of the concept of "time" reflecting the development of ideas about time in the human mind. is important. Characteristic of the initial stage of the development of ideas about time, this model is reflected in the books related to the calendar, as well as in the description of human life, which also allows us to delve into the anthropocentric theory. and nature-based components of ideas about time: period, season (winter, spring, summer, very), day; age: early, middle, cache, transition period. When analyzing the explanatory layers of the concept of "time", the phraseological level of its implementation is the most transparent "cultural concepts embodied in language" calculated. The concept is a mental entity belonging to the sphere of individual and collective consciousness, and is implemented in the language as a certain type of linguistic project, which manifests its linguistic nature. In our research, such a linguistic project is the phraseosemantic field of "time". According to the researchers, the world of phraseological systems provides the most interesting material for studying the linguistic specificity of the sign and for determining how specific phenomena or objects first come to the mind of native speakers and are clearly defined

in repetition. The semantic description of the concept of "time" takes into account the connections between the meanings of words. The following example of the connection between the meanings of the concept of "time" can be given.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

The construction of the concept of "time", our opinion, below: the core of the concept is the associations that name a certain date, time period, period organized. First of all, they are divided into "Seasons", "Months", "Days of the week", "Time of day", "Time periods". In direct reference, there is a more abstract semantic association that expresses single or repeated action and time direction. In the long term, we can bring lexemes that use time in the semantic content.

The study of time is an interesting and fascinating subject, and many works have been devoted to it. Both physicists and philosophers are engaged in the problem of the passage of time. However, for science, the subject is still unclear. remains, therefore, people should still be diligent and make interesting discoveries in this area. Perception and understanding of time and its correct distribution have been one of the most important topics in all eras. Therefore, it is no secret to us that effective use of time is the key to success in any field. The opinions expressed by people from different fields on this topic are also very important. However, in the current period, proper organization and distribution of time remains relevant. The problem of time has been puzzling since ancient times in terms of its efficient use. Especially in our region, we can see the work done by our wise ancestors who lived in the Middle Ages, both in their works and in their views. In addition, our sacred religion, Islam, also holds a very valuable place in this regard. Thoughts were expressed. When a person comes to this world, he lives the limited life given to him. From birth, time begins to work either in his favor or against him. After all, in this transitory world, it is possible to turn back what is seen, but time, even a single moment of it, cannot be turned back. Time Expression in Islam The first criterion in the religion of Islam is the Holy Quran. Everything mentioned in it is authentic. There are other criteria in its work. The greatest of them are the things that Allah Almighty has sworn by. For example, if the words that express time are very consistent in the Qur'an, the second is the oath of Allah with these things. it's ishishidir Indeed, Allah does not swear by small things. The commentators say that when Allah answers the question of what He swore by in the Quran, it is a way of expressing the value of the thing in question. For example, in the first verse of Surah Al-Asr in the Holy Quran, Allah says, "By the century," which means an oath by the century. Century is a word that expresses a certain period of time, a hundred Each country has its own way of measuring length, weight, volume and other things. And if we're used to converting kilograms to strange pounds and kilometers to miles, we start to get confused in the calculations. It is not difficult to understand all of these. Especially if you apply the acquired knowledge in practice.

RESULTS

Today we have English measurements of length and weight, how many ounces are in a pound, what is a ring, what is a stone, and other general things in English. Let's talk about how to use proportions correctly.

Each country has a different ratio or ratio. Where ounces are common, it is customary to display the weather in Fahrenheit rather than Celsius. Immerse yourself in a foreign culture and better understand the conversation in the native language. You need to know how to correctly translate familiar expressions.

For example, knowing the English unit of weight can help you quickly navigate a grocery store or market. But the English unit of length is useful when you need to estimate someone's height or your own height, as well as determine the distance to the desired location. It will be useful. Do not forget about the English mass index, which is useful for larger calculations.

DISCUSSION

Nowadays, the importance of learning English in Uzbekistan is much higher than before. Decision PQ-1875 of the President of the Republic of Uzbekistan dated December 10, 2012 "On measures to further improve the system of learning foreign languages" included foreign language as a subject in primary education. take a leading place, increase interest in learning foreign languages and increase the average level of education of the people, general it envisages the implementation of future tasks such as the increase in demand for culture, the formation of preparation for international and intercultural cooperation. A number of English language experts are implementing new methods and ways of learning English. This will definitely increase the effectiveness of teaching foreign languages. In English, the main forms of meaning in adjectives and analysis of problems. Language is a means of communication between people. Theoretical problems of form and meaning have been the focus of attention of linguists, philosophers and scientists since the times of philosophers such as Aristotle and Plato. English is a language rich in words with multiple meanings. The use of ambiguous words in the text implies their use it serves to increase the effectiveness of the text without holding it back.

CONCLUSION

As problems and solutions encountered in the translation of idioms in English, and in the interpretation of the polysemy of idioms, it is necessary to have a thorough knowledge of the situations of interaction and adaptation of the words in the sentence, together with the meaning of the grammatical units, otherwise the grammar of the language and expressions that cannot be allowed by logical norms may appear. Because in translation, the thought embodied in the original is recreated using the means of the translation language. At the end of our conclusion, it should be noted that polysemy in languages has been one of the interesting research topics for several

centuries, along with polishing the charm of language.

REFERENCES

1. Musajon Bobojonov. The best, the best, the best about world languages. 27.10.2012. <https://m.ok.ru>
2. Bozorboy Orinboyev. Lexicology. <https://qomus.info>
3. Lexicology of the Uzbek language, prepared for publication by the Department of History, Linguistics and Literature of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR. Tashkent. 1981.
4. Tursunov U. and others. Current Uzbek literary language. Tashkent. 1965.
5. Current Uzbek literary language. 1 – volume. Tashkent, 1966.
- 6 . Botirova, S. (2020). The Role of Artistic Psychology in the Metaphorical Harmony of Man And the Reality of Life. Asian Journal of Multidimensional Research, 9(4), 16-20.

ОБРАЗ ДЕЛОВОЙ УЗБЕКСКОЙ ЖЕНЩИНЫ В ДОКУМЕНТАЛИСТИКЕ XX–XXI ВЕКОВ

Муратова Эльвира Раисовна
старший преподаватель кафедры
«Узбекского и русского языков» ТГЭУ
E-mail: elvira.muratova.15@gmail.com

Аннотация: Образ современной узбекской деловой женщины в документалистике можно рассматривать через несколько ключевых аспектов: её роль в обществе, профессиональная активность, борьба с традиционными стереотипами и внесение изменений в культурные и экономические процессы. Этот образ часто появляется в контексте значительных преобразований в Узбекистане, где женщины все активнее заявляют о себе в сфере бизнеса, политики и культуры. Современные узбекские деловые женщины, изображаемые в документальных фильмах, часто демонстрируют высокий профессионализм. Они занимаются предпринимательской деятельностью, руководят крупными компаниями или занимаются проектами в областях, которые традиционно считались «мужскими».

Ключевые слова: деловая женщина, документалистика, предпринимательство, образ, кинематография, тенденция, карьерный рост, лидерские качества.

THE IMAGE OF A BUSINESS UZBEK WOMAN IN DOCUMENTARY FILMS OF THE XXTH– XXIST CENTURIES

Muratova Elvira Raisovna
senior teacher, department of
«Uzbek and Russian Languages», TSUE
E-mail: elvira.muratova.15@gmail.com

Abstract: The image of a modern Uzbek business woman in documentaries can be viewed through several key aspects: her role in society, professional activity, the fight against traditional stereotypes and changes in cultural and economic processes. This image often appears in the context of significant transformations in Uzbekistan, where women are increasingly asserting themselves in business, politics and culture. Modern Uzbek business women portrayed in documentaries often demonstrate high professionalism. They are engaged in entrepreneurial activity, run large companies or work on projects in areas that were traditionally considered «male».

Key words: businesswoman, documentary, entrepreneurship, image,

cinematography, trend, career growth, leadership qualities.

ВВЕДЕНИЕ

Образ женщины в Узбекистане всегда был неотъемлемой частью культурного и социального ландшафта страны. На протяжении XX и XXI веков роль женщин в обществе претерпела значительные изменения, что отразилось в различных формах искусств, в том числе в документальной кинематографии. Делая акцент на образе деловой узбекской женщины, можно проследить как со временем менялся её социальный статус и как эти изменения были отражены в документалистике.

Документальное кино всегда являлось зеркалом социальных изменений, в том числе и тех, которые касались женщин. Женщины, занимавшие традиционно более ограниченные социальные роли, в XX и XXI веках становятся активными участницами общественно-политической и экономической жизни. На протяжении XX века образ деловой женщины в Узбекистане постепенно менялся, становясь более разнообразным и многогранным, а документалистика служила важным инструментом для отражения этих изменений.

Целью настоящей статьи является анализ образа деловой узбекской женщины в документальных произведениях XX–XXI веков, а также выявление ключевых тенденций в изменении её образа в фильмах и репортажах.

1. Женщина в Узбекистане в XX веке: исторический контекст

До начала XX века роль женщин в Узбекистане, как и в большинстве традиционных обществ, была ограничена домом и семьей. Женщины преимущественно занимались сельским хозяйством, домашними обязанностями и воспитанием детей, редко выходя за рамки своего домашнего круга. Однако с приходом революционных изменений в начале XX века начался процесс значительных социальных и культурных трансформаций, которые затронули и женскую роль в обществе.

После Октябрьской революции в России и последующих изменений в Центральной Азии, включая Узбекистан, женщины начали получать права, которые ранее им были недоступны. В 1920-1930-х годах, в рамках первых социалистических реформ, были приняты меры, направленные на улучшение положения женщин. Это время стало поворотным моментом в социальном положении женщин, они начали активно участвовать в трудовой жизни, получали доступ к образованию и работе.

В документальном кино этого периода, особенно в фильмах, снятых в советский период, активно изображалась новая роль женщины как активного участника общественно-политической жизни. Женщины, работавшие на заводах, на фабриках и в административных структурах, стали важными

фигурами в коллективистской культуре. Так, в репортажах и фильмах того времени делалась акцент на женскую трудовую доблесть и достижение высоких социальных стандартов.

2. Проблема женского образования и карьеры в Узбекистане в 1960–1980-е годы

1960–1980-е годы стали периодом значительных изменений в жизни узбекских женщин. После Второй мировой войны женщины продолжали активно работать на различных предприятиях и в государственных учреждениях. Это время также стало периодом массового получения образования женщинами, что значительно изменило их социальную роль.

В 1960–1980-е годы женщины начали занимать все больше руководящих должностей в различных сферах — от образования до культуры и науки. В документальных произведениях того времени часто можно встретить изображения женщин, достигших успеха в своей профессии. В фильмах того времени поднимался вопрос трудности карьеры женщин, их борьбы с традиционными стереотипами. Женщинам приходилось преодолевать барьеры, связанные с патриархальными устоями общества, а также с недостаточным доступом к финансовым ресурсам и возможностям для карьерного роста.

Особенно важной была роль женщин в развитии образовательной системы. Во многих документальных фильмах, например, в советских кинохрониках, отражались усилия женщин-преподавателей, учёных, врачей и инженеров, которые занимали лидирующие позиции в своей области. Эти изображения не только демонстрировали профессиональные достижения женщин, но и поднимали важные социальные вопросы.

3. Современные изменения: Образ деловой узбекской женщины начале XXI века

Конец XX и начало XXI века стали временем значительных перемен для женщины в Узбекистане. С 1991 года, когда страна обрела независимость, роль женщин в обществе претерпела еще одну важную трансформацию. Экономическая и социальная ситуация изменялась, и женщинам стало сложнее справляться с трудностями, связанными с переходом от централизованной экономики к рыночной.

В это время женщины Узбекистана начали активно проявлять себя в бизнесе, политике, науке, а также в новых сферах, таких как информационные технологии и международный бизнес. Образ деловой женщины в документальных фильмах того времени стал гораздо более многообразным. Одним из ярких примеров такого кино является фильм **«Женщины в бизнесе» (2002)**, который отражает жизненные истории женщин-предпринимателей, достигших успеха в условиях постсоветской экономики. Эти фильмы

показывают, как узбекские женщины не только преодолевают трудности, но и становятся успешными бизнесменами, реализуют амбициозные проекты.

Современные узбекские деловые женщины, изображаемые в документальных фильмах, часто демонстрируют высокий профессионализм. Они занимаются предпринимательской деятельностью, руководят крупными компаниями или занимаются проектами в областях, которые традиционно считались «мужскими» (например, строительство, IT-сектор, финансы). В документалистике они часто предстают как яркие личности, успешно совмещающие работу и личную жизнь, раскрывающие новые горизонты для других женщин. Пример из документальных фильмов: работающие женщины в бизнесе показываются как лидеры, которые вдохновляют другие поколения женщин на карьерные успехи, несмотря на существующие в обществе барьеры. Документалистика часто фокусируется на том, как женщины в Узбекистане преодолевают стереотипы и устоявшиеся представления о «месте женщины» в обществе. Тема борьбы с предвзятыми взглядами на роль женщин в бизнесе и управлении часто является центральной в таких работах. Женщинам приходится не только конкурировать с мужчинами, но и бороться за признание своих прав и возможностей. В фильмах показывают, как они сталкиваются с трудностями, связанными с традиционным отношением к женщинам, их ролью в семье и обществе, и как они находят способы ломать эти барьеры. Современные узбекские деловые женщины становятся все более заметными персонажами в документальных фильмах, отражающих изменения в социальном и экономическом ландшафте страны. Несмотря на то, что узбекская документалистика еще только начинает развиваться в области представления образов деловых женщин, уже можно выделить несколько работ, в которых раскрывается роль женщин в бизнесе, социальной жизни и политике. Приведенные ниже примеры иллюстрируют, как узбекские документалисты показывают образ деловой женщины. «Новые горизонты» (Yangi ufqlar). «Сила перемен» (O'zgarish kuchi). «Мечты и возможности» (Orzular va imkoniyatlar). Документальные фильмы о современных узбекских деловых женщинах показывают, как они преодолевают традиционные барьеры, добиваются успеха в бизнесе и активно участвуют в социально-экономическом и политическом процессе. Эти работы становятся важным инструментом для распространения образа успешной, уверенной в себе женщины, которая имеет право и возможность влиять на развитие своей страны. Среди успешных деловых женщин часто можно встретить тех, кто активно использует современные технологии и инновации для развития своего бизнеса. Например, в документалистике можно увидеть, как женщины-предприниматели осваивают сферу IT, создавая стартапы и продвигая технологические инновации

в Узбекистане.

4. Женщина-лидер в современной узбекской документалистике (2010–2020-е годы)

Современная документалистика Узбекистана акцентирует внимание на новых образах деловых женщин, которые занимают руководящие посты в политике, бизнесе, образовании и науке. В последние десятилетия такие фигуры, как женщины-руководители, предприниматели, общественные деятели, стали неотъемлемой частью документальных проектов. В 2010-х годах появляются фильмы и репортажи, посвященные женщинам, занимающим руководящие должности в крупных компаниях и государственных органах, а также женщинам, занимающимся инновационными проектами и технологическими стартапами.

Среди таких примеров можно выделить фильм **«Женщины Узбекистана: путь к успеху» (2017)**, который рассказывает о женщинах-предпринимателях, преодолевших социальные и экономические барьеры на пути к успеху. Эти произведения акцентируют внимание на роли женщин как агентов изменений, и на важности их вклада в развитие экономики и общества.

«Мой путь» (Menning yo'lim) Этот документальный фильм рассказывает историю успеха узбекской бизнес-леди, которая начинала с малого бизнеса и постепенно выстроила успешную карьеру. В фильме подчеркиваются как трудности, с которыми она сталкивалась, так и ее способности преодолевать стереотипы о том, что женщина не может быть успешным предпринимателем. Она строит свою компанию в сфере технологий и инноваций, что в Узбекистане является довольно новым направлением. Фильм акцентирует внимание на ее лидерских качествах, умении балансировать между семейной жизнью и карьерой, а также на преодолении социальных барьеров.

Эти персонажи становятся символами нового поколения женщин, которые активно участвуют в развитии технологической и цифровой революции в стране. Документальные фильмы также часто подчеркивают, как деловые женщины в Узбекистане становятся активными участниками социальных изменений. Они возглавляют благотворительные и социальные проекты, работают в сфере здравоохранения, образования, занимаются просвещением и защитой прав женщин. В некоторых случаях они становятся влиятельными фигурами в политике, внося свой вклад в принятие законов и улучшение социальной ситуации. Документалисты стремятся показать, как такие женщины использовали свои ресурсы и знания, чтобы влиять на общественные процессы, в частности, на улучшение положения женщин в стране. Документалисты также подчеркивают эмоциональную силу и лидерские качества женщин. В фильмах часто акцентируется внимание на том, как женщины в бизнесе и политике способны вдохновлять и мотивировать других, как они успешно управляют

коллективами, устанавливают контакты и налаживают взаимодействие на международном уровне. Такие женщины становятся примером не только для узбекистанок, но и для женщин из других стран. Из этого следует, что некоторые известные узбекские женщины, такие как предпринимательницы, активистки и политики, могут быть показаны в документальных фильмах, являясь прототипами этих образов.

Следовательно, женщины, занятые в таких сферах, как банковское дело, здравоохранение или ИТ, делают существенный вклад в развитие экономики страны, преодолевая трудности и прокладывая путь для новых возможностей для других женщин. Образ современной узбекской деловой женщины в документалистике — это многогранный и динамичный персонаж, отражающий изменения в обществе. Она предстает как уверенный, профессиональный лидер, который борется с традиционными стереотипами, использует современные технологии, активно участвует в социально значимых проектах и вдохновляет других женщин на успех.

Заключение

Образ деловой узбекской женщины в документалистике XX–XXI веков претерпел значительные изменения, отражая изменения в самой социальной и экономической жизни Узбекистана. От женщины, ограниченной традиционными социальными ролями, она превращается в лидера в бизнесе, политике и науке. Современная документалистика продолжает исследовать сложность и многообразие жизни женщин, подчеркивая их успехи и трудности на пути к равенству и профессиональной реализации.

Список литературы

1. Алимova Д.А. Женский вопрос в Средней Азии: история изучения и современные проблемы. –Т.: Фан, 1991.
2. Ганиева Г.Ж. Женский вопрос в Узбекистане: новые подходы, проблемы и решения. Авт. дисс... канд. истор. н. –Т.: 2006. -24 с.
3. Женщины независимого Узбекистана. Результаты социологического исследования .-Т.: 2004. -295 с..
4. Документальные фильмы о женщинах в Узбекистане, Национальный архив Узбекистана, 1990-2010-е годы.
5. Рахимова Г. К вопросу об эволюции общественно-политического статуса женщины в Узбекистане.// Место женщины в современных мусульманских обществах. Под редакцией З.И.Мунавварова и З.Й.Крумм. –Т.:2006.
6. Ходжаева С.А. Правовая культура и проблемы развития социально-правовой активности женщин Республики Узбекистан. Авт. дисс. ... канд. юрид. н. –Т.: 2004. -26 с.

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА
ПРЕОДОЛЕНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ У
СТУДЕНТОВ-УЗБЕКОВ, ИЗУЧАЮЩИХ РУССКИЙ ЯЗЫК**

Каримова Адолат Ибрагимовна
ст.преподаватель ТГЭУ

Аннотация: Статья посвящена орфографической интерференции и методам её устранения, которые помогают существенно уменьшить её проявления и повысить уровень письменных навыков у студентов-узбеков, изучающих русский язык.

Ключевые слова: интерференция (лингвистика), графическая и орфографическая интерференция, конструктивная связь, статическая пара, динамическая пара, вариационная пара.

Abstract: The article discusses orthographic interference and ways to overcome it, which allow for a significant reduction in the level of orthographic interference and improvement of the writing skills of Uzbek students learning the Russian language.

Keywords: interference (linguistics), graphic and orthographic interference, constructive connection, static pair, dynamic pair, variation pair.

Annotatsiya: Maqolada rus tilini o'rganayotgan o'zbek talabalarida imlo interferensiyasining darajasini sezilarli darajada kamaytirish va yozish malakalarini yaxshilash imkonini beruvchi usullar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: interferensiya (lingvistika), grafika va orfografik interferensiya, konstruktiv bog'lanish, statik juftlik, dinamik juftlik, variatsion juftlik.

«Изучение иностранного языка открывает окно в новый мир, где язык служит не только средством коммуникации, но и отражением культурных ценностей и восприятия» [1]. И для того, чтобы говорить правильно и красиво - необходимо знать словарный состав и правила изучаемого языка.

И с целью не допущения, при письме или при разговоре на русском языке, орфографических, лексических, синтаксических ошибок необходимо знать о процессе интерференции.

Сущность процесса интерференции заключается в том, что человек, усваивающий неродной язык, бессознательно переносит систему уже действующих правил, программу речевого поведения, закреплённого в родном языке, на изучаемый (иностраный). Интерференция – явление многоплановое и поэтому проблема интерференции актуальна и сейчас, так как она находится до сих пор в процессе разработки.

«В языкознании интерференцией называют последствия воздействия одного языка на другой. Этот феномен может проявляться как в устной, так и в письменной речи. Согласно У.Вайнрайху, существует 7 разновидностей интерференции, и эта статья посвящается одной из них, орфографической интерференции». [2]

Графическая и орфографическая интерференция проявляется в письменной речи, когда на изучаемый язык переносятся правила написания слов другого языка. Это приводит к орфографическим ошибкам и графическим несоответствиям. Данная интерференция весьма распространена, поскольку значительный процент общего и родственного лексического запаса в русском и узбекском языках может провоцировать учащихся на ошибки.

Орфографическая интерференция — это явление, при котором правила письма одного языка влияют на использование орфографии другого языка. Это особенно заметно у многоязычных людей, которые могут непреднамеренно применять правила одного языка, не осознавая различий между системами письма.

Для понимания падежей в русском языке студентам-узбекам необходимо сначала хорошо усвоить падежи родного узбекского языка т.к. в противном случае им будет сложно понять падежи изучаемого русского языка. В обоих выше названных языках существует шесть падежей, и существительные изменяются в зависимости от них. Но между падежами русского и узбекского языков есть определённые сходства и различия.

Сравнение падежей в русском и узбекском языках:

- **Именительный падеж** в обоих языках используется для наименования лиц или предметов.

- **Родительный падеж** в русском языке выражает принадлежность и часто используется для указания на части чего-то, а в узбекском языке также применяется для выражения принадлежности, но с использованием суффиксов.

- **Винительный падеж** в русском и узбекском языках обозначает прямой объект действия.

- **Дательный падеж** в русском языке выражает косвенный объект, а в узбекском — тоже используется для обозначения направления действия.

- **Местный падеж** в русском языке часто используется с предлогами, в то время как в узбекском — с суффиксами.

- **Исходный падеж** в русском языке выражает источник, а в узбекском языке - через суффикс -dan. [3]

Пример сопоставления:

- Русский: Мы любим нашу Родину. — Узбекский: Biz uz Vatanimizni sevamiz.

• Русский: Огурцы в теплицах сажают круглый год.. — Узбекский: Bodring issiqxonalarda yil boyi yetishtirishadi.

• Русский: Беседа о Льве Толстом. — Узбекский: Lev Tolstoy haqida suxbat.

Сравнение падежей в русском и узбекском языках

В русском и узбекском языках существительные в предложении выполняют различные синтаксические функции. Падежи служат для связи между членами предложения и выполняют определённую функцию. Например:

• **Именительный падеж** в обоих языках служит для обозначения субъекта действия.

• **Родительный падеж** в русском выражает принадлежность, в то время как в узбекском языке аналогичное значение передаётся через **qaratqich kelishigi**.

• **Дательный падеж** в русском языке употребляется без предлогов для выражения косвенного объекта, в то время как в узбекском языке используются соответствующие падежи для передачи такого значения.

• **Винительный падеж** в русском и узбекском языках совпадает в значении прямого объекта, на который направлено действие.

Таким образом, несмотря на различия, в обоих языках падежи выполняют схожие синтаксические функции, но с различием в формах и использовании предлогов.

У студентов, изучающих русский язык, орфографическая интерференция может проявляться в различных аспектах, связанных с различиями в правилах письма и звуковых системах. Вот несколько примеров:

1) Окончания существительных в родительном падеже:

Узбекский язык имеет свою систему падежей и она отличается от русской. Например, в русском языке существует родительный падеж, который имеет особенности склонения существительных.

В узбекском языке нет прямого аналога этому падежу, что может приводить к ошибкам в построении фраз на русском. Узбекский язык: "*Менинг синглимнинг куйлаги*", буквально "Моё платье сестры", вместо «Платье моей сестры».

В узбекском языке часто используется конструкция с притяжательным местоимением (менинг), что в русском эквивалентно выражению с родительным падежом ("моей сестры"). Неправильное использование формы, аналогичной родительному падежу в русском языке, может привести к грамматической ошибке.

2) В узбекском языке отсутствует творительный падеж, который есть в русском языке.

Слово, отвечающее на вопросы чем? и с кем? в узбекском языке используется в именительном падеже, а также с помощью частицы **ва**, нр: Я рисую карандашом(чем?). Протираю мебель (чем?) влажной тряпочкой.

3) Также вместо "Мама очень любит меня" используют "Мама меня любит очень".

4) Неправильное употребление мягкого знака, нр: рошь, палька, зоньты, вешалька, лесенька.

5) В узбекском языке нет звука, который бы обозначался мягким знаком, поэтому многие учащиеся могут пропускать его в тех словах, где он должен быть в русском языке. Это приводит к ошибкам в написании, нр: "обьяснение" вместо "объяснение», «обезд» вместо «объезд», «подезд» вместо «подъезд».

6) Неверное употребление гласных в словах с чередованием, нр: блестательно вместо блистательно, угареть- угореть,прикаснуться-прикоснуться, излогать-излагать...

В русском языке существует множество слов с чередующимися гласными в корне, что зависит от формы слова. Узбекские учащиеся могут не всегда правильно склонять такие слова, потому что в узбекском языке таких чередований нет, нр: слова "бежать" и "бегать" часто вызывают путаницу, так как гласные в корне могут изменяться в зависимости от формы слова.

Эти ошибки обусловлены особенностями узбекского языка и различиями между орфографическими системами русского и узбекского языков.

Чтобы минимизировать орфографическую интерференцию, **полезно:**

1) **регулярно читать на целевом языке** — это поможет привыкнуть к его орфографическим правилам,

2) **практиковаться в письме** — записи, эссе или заметки на целевом языке помогут закрепить правильное написание.

Изучать правила орфографии — это обеспечит понимание различных исключений и норм. Таким образом, осознание и работа над интерференцией могут значительно улучшить навыки письма на другом языке.

Орфографическая интерференция у студентов узбекской национальности в неязыковых вузах может оказывать значительное влияние на их письменные навыки, особенно когда они обучаются на русском или английском языках. Вот несколько ключевых аспектов этого явления:

Узбекский язык имеет свои фонетические правила, что может приводить к неправильному восприятию написания звуков, не характерных для узбекского языка. Например, такие звуки, как "ы", "э", которые могут отсутствовать в узбекском, могут быть неправильно интерпретированы.

Узбекский язык, в отличие от русского, менее зависит от формальных падежных окончаний, что может вызвать трудности при их использовании в русском языке. Студенты могут путать окончания, что сказывается на правильном написании слов.

Студенты, говорящие на узбекском как на первом языке, могут невольно использовать узбекские слова или фразы в своих русских текстах, что ведёт к смешению языковых норм. У студентов, обучающихся в неязыковых вузах, может быть недостаток практики письменной речи на целевом языке. Это приводит к тому, что они менее уверенно применяют орфографические правила, что может вызывать дополнительные трудности в написании.

Чтобы помочь студентам справиться с орфографической интерференцией, необходимо:

А) Проведение регулярных занятий по письму, направленных на укрепление орфографических навыков;

В) Введение в программу обучения курсов, посвящённых межкультурной коммуникации;

С) Предоставление конструктивной обратной связи на письменные работы студентов с акцентом на орфографические ошибки.

Эти меры смогут значительно снизить уровень орфографической интерференции и улучшить навыки письма студентов узбекской национальности.

Вот несколько конкретных упражнений, которые преподаватели русского языка могут использовать для преодоления орфографической интерференции у студентов:

- 1) Свободный диктант,
- 2) Выборочный диктант,
- 3) Списывание с различными заданиями,
- 4) Работа в паре с последующей взаимопроверкой,
- 5) Зрительно-слуховой диктант,
- 6) Орфографическое проговаривание,
- 7) Письмо по памяти,
- 8) Объяснительно-предупредительный диктант,
- 9) Графическое выделение орфограмм,
- 10) Разнообразные творческие работы. [4]

1. Тексты для свободных диктантов бывают объемнее стандартных диктантов, и не отличаются сложностью, легко делясь на логические фрагменты. Преподаватель не диктует весь текст целиком, а каждую часть дважды, после чего учащиеся записывают запомнившийся текст.

2. Задание для выборочного диктанта: Преподаватель зачитывает список слов, которые обычно вызывают трудности из-за влияния родного языка. Студенты должны их записать. После завершения задания важно разобрать трудные слова и разъяснить правильное написание.

3. Списывание с различными заданиями.

Спишите, вставляя пропущенные буквы и раскрывая скобки контрольное списывание по русскому языку — это явление, когда ученики или студенты копируют ответы на задания в контрольных работах или экзаменах, чтобы получить высокий балл, не проделав необходимой работы самостоятельно.

4. Работа в парах. Парная работа может использоваться как дополнительная форма организации учебного процесса. В этом случае она является вспомогательной, и её возможности довольно ограничены.

При важности целей обучения, таких как развитие возрастных изменений, групповая форма работы является естественной и эффективной для достижения поставленных целей. В этом контексте групповая работа становится ведущей формой организации учебного процесса. Работа в парах может быть организована в трёх вариантах:

Статическая пара (партнер — сосед по парте). В такой паре могут происходить смены ролей «учитель» — «ученик».

Динамическая пара: когда выбираются четверо учеников, и им дается одно задание, разделённое на четыре части. Каждый ученик выполняет свою часть и затем обсуждает задание с другими тремя, находя индивидуальный подход к каждому из них.

Вариационная пара: каждому ученику даётся индивидуальное задание. После выполнения задания он анализирует его с педагогом и проводит взаимное обучение с тремя другими учениками.

1-й ученик выполняет всю работу, а 2-й лишь контролирует. Длительность работы в паре должна варьироваться в пределах 20-30 минут.

5. Применение зрительного диктанта. Во время зрительного диктанта студенту необходимо одновременно вспомнить как звуковую, так и графическую форму слова, при этом визуальный образ помогает закрепить эту связь. Дополнительным преимуществом зрительного диктанта является возможность его выполнения как под контролем преподавателя, так и самостоятельно, с использованием набора картинок или фотографий. Методика проведения таких диктантов заключается в том, что на доске записываются 6 предложений из одного набора, которые затем закрываются листом бумаги. После того как одно из предложений открывается, студенты должны за отведённое время прочитать его и постараться запомнить. Затем предложение стирается, и студенты записывают его в тетрадь. Этот процесс повторяется с последующими предложениями. Обычно на 6 предложений из одного набора в занятии русского языка уходит 5-8 минут, и этот набор повторяется 3-4 дня подряд.

6. Подбор синонимов и антонимов: Учащимся предлагаются слова на родном узбекском языке, они должны найти и написать их синонимы или

антонимы на русском языке. Это упражнение поможет укрепить понимание орфографии и семантики родного и изучаемого языка.

7. Ошибки в тексте: Преподаватель может составить текст, в котором будут присутствовать типичные орфографические ошибки, характерные узбекским студентам. Задача студентов — выявить и исправить эти ошибки, а затем обосновать свои решения; нр: агентство-агенство, презумпция-презумция, сумасшедший-сумашедший, оранжировка -аранжировка, джентельмен - джентльмен, психиатр - психиатор.

8. Карточки со словами: Создание карточек со словами на узбекском языке и их переводом на русский. Учащиеся должны перевести слова и написать их правильно. Это поможет им видеть орфографию и практиковать написание.

9. Контекстуальные предложения: Пусть студенты создадут свои предложения, используя сложные для написания слова. Это навыки применения на практике помогут им закрепить орфографию в контексте.

10. Групповая работа: Студенты могут работать в группах, создавая презентации на выбранные темы. Каждый член группы отвечает за написание текста на русском языке, а группа потом обсуждает и корректирует его.

Для предотвращения орфографической интерференции важно тщательно изучать и практиковать правила письма каждого языка, а также быть осведомленным о том, как фонетические особенности могут влиять на орфографию.

«Необходимость учёта фактов родного языка при обучении русскому языку вызвана тем обстоятельством, что процесс усвоения русского языка отличается от процесса усвоения родного языка.

Если усвоение родного языка протекает одновременно с процессом развития мышления, то русский язык, к изучению которого дети-узбеки приступают обычно с семилетнего возраста (в первом классе), усваивается учащимися при наличии у них уже развитого в той или иной мере мышления, оформленного в рамках системы родного языка.

До тех пор, пока усвоение неродного языка не достигло активного овладения им, система родного языка оказывает довольно сильное давление на процесс усвоения неродного языка. Поэтому, учитывая особенности родного языка, можно устранить возможность его давления на процесс усвоения русского языка» [5].

Литература:

1.Кодирова Ф.К. Лингвоцветовая картина мира и особенности её освоения в процессе обучения иностранного языка. Proceedings of International Conference

on Modern Science and Scientific Studies Hosted online from Paris, France. ISSN: 2835-3730. 19.06.2024. Стр. – 364.

2. Интерференция (лингвистика), Википедия <https://ru.wikipedia.org> › wiki ›.

3. Википедия, <https://ru.wikipedia.org> › wiki › Падеж.

4. <https://top-technologies.ru/ru/article/view?id=37366>, Научный журнал. «Современные наукоемкие технологии». Парная работа в учебной деятельности начальной школы.

5. Каримова А.И. Innovative Development in Educational Activities ISSN: 2181-3523 VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2023 Scientific Journal Impact Factor (SJIF): 5.938 <https://openidea.uz/index.php/idea/article/download/1458/2295>. Стр. –497

“RIM HUQUQIDA OILAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR”

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti
2-bosqich talabasi Jo'rayev Umidjon
Ilmiy rahbari Termiz davlat universiteti
yuridik fakulteti jinoyat huquqi va fuqorolik
huquqi kafedrasi o'qituvchisi
Tursunov Behruz Normurod o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada rim huquqida oila, nikoh tushunchasi, nikohga kirish shartlari, er-xotinning shaxsiy va mulkiy huquq va majburiyatlari, ota hukmronlik instituti, vasiylik va homiylik haqida batafsil yoritilgan. Rim huquqi o'zining shaxsiy jarayonida yuridik munosabatlar va tartibga solinishi bilan juda katta ahamiyatga ega. Bu munosabatlar Rim davlati, uning imperiyaga aylanishi jarayonida o'zgarib, murakkablashgan. Rim huquqi munosabatlarni ikki huquqli qismlarga bo'lgan: er-xotin munosabatlari va ota-onalar bilan bolalar o'zaro munosabatlari. Har ikki tizim o'zaro ijtimoiy va huquqiy munosabatlarga qobiliyatli bo'lib, ularda ayollar, bolalar va meros kabi masalalar hal etilgan. Rim huquqida qulay tizimda er-xotinning huquqlari va barqarorligi taminlangan. Masalan, Rimda nikoh o'rnatish va undan ajralishning o'ziga xos tartiblari mavjud edi. Rimda ayollar ijtimoiy qatlamlarga qarab turli huquqlarga ega bo'lib, ba'zida ular boshqa yerlarga mustaqil mulk huquqini boshqarish huquqiga ega bo'lganlar. Bolalar bilan bog'liq huquqiy munosabatlar esa ko'proq ota-onaning huquqlari va huquqiy munosabatlariga bog'liq edi. Rimda ota-onaning o'z farzandlariga nisbatan mutlaq huquqlari mavjud edi, ular farzandlariga ta'lim berish, merosga olish, va boshqa huquqiy masalalarni boshqaradi.

Kalit so'zlar: Oila, nikoh, vasiylik, homiylik, shaxsiy va mulkiy huquq, ota-ona huquqlari, ota onaning oldidagi bola huquqlari va boshqa oilaviy huquqiy munosabatlar.

Qadimgi rim jamiyatida oila davlat yacheykasidan iborat bo'lgan uy-xo'jaligini boshqaruvchisi, ota-ona, aka-uka, opa-singil, qullar, vasiylik, yoki homiylikda bo'lgan shaxslarning jamoasi bo'lib hisoblangan. Rim oilasining o'ziga xos xususiyatlaridan biri oila dastlab agnat uslubida vujudga kelgan, yani ular qon- qarindoshlik munosabatlari asosida emas, balki bo'ysunish va hukmronlik, boshqaruv munosabatlarni birinchi o'ringa qo'yib tuzilgan oilalardan iborat bo'lgan. Agnatlar oilasi deb, oila boshlig'ining o'z oilasidagi bollari, xotini, xo'jaligida yashovchi barcha shaxslarning jamoasiga aytilgan. Qadimgi rim jamiyatida oila boshlig'ining huquqi chegaralanmagan. o'g'illari yoki oilada yashovchi boshqa shaxslar tomonidan shartnomalar tuzilgan bulsa, bu shartnomalardan kelib chiqadigan foydalar otaga zarar

yetkazish bilan bog'liq bo'lgan munosabatlar bo'lsa, ota uning uchun javobgarlikni bo'yniga olmagan. Rim davlatida vujudga kelgan oilalar dastlab ibtidoiy jamoa tuzumining xususiyatlarini o'zida ifodalab, jamoa xarakteriga mos kelib urug'chilik tuzumi bilan bog'liq bo'lgan.

Rim quldorlik jamiyatida nikoh orqaligina oila vujudga kelgan. Mashhur Rim huquqshunosi Modestin nikoh tushunchasini quyidagicha tariflaydi: "Nikoh er va xotin o'rtasida xudo va insoniyat huquqlariga asoslanib butun umr bo'yi tuziladigan, hamda o'ziga tegishli bo'lgan munosabatlarni muddatsiz amalga oshiradigan ittifoqdir". Rim huquqi o'zining rivojlanish tarixida ikki xil nikohni tan olgan, birinchidan, qonuniy nikohni, ikkinchidan, nikohning "konkubinat" usuli yani noqonuniy nikoh. Qonuniy nikoh deganda "ius conubii" yani qonuniy nikohga kirish huquqi asosida vujudga kelgan, tug'ilgan farzandlar Rim davlatining fuqarosi bo'lib hisoblanadigan va otasining oz bolalariga bo'lgan hukmronligini, hokimiyatini ta'minlab bera oladigan munosabatlarga tushuniladi. Konkubinat usuli esa "ius conubii"ga, yani qonuniy nikohga kirish huquqiga ega bulmagan shaxslar tomonidan, lekin qonun tomonidan ruxsat etilgan doimiy ravishda birga yashash faoliyatiga tushunilgan. Rim davlatida ayniqsa eramizning 1-asrida ikkita qonun qabul qilinib, ularda erkaklar 25yoshdan 60yoshgacha, xotin-qizlar 20yoshdan 50yoshgacha turmush qurishlari shart qilib quyilgan. Imperator Yustinian davriga qadar Rim davlatida nikoh shakllari ikki xil tuzilishda bo'lgan. "Cum manu mariti" – oilada erning hukmronligi taminlangan va "sine manu"- ozod bo'lgan nikoh sifatida, ya'ni xotinning hukmronligini taminlash asosida tuzilgan nikoh shakllari mavjud bo'lgan. "Cum manu mariti" asosida tuzilgan nikohda turmushga chiqqan xotin erining hukmronligiga, qaramligiga, agar eri oila boshlig'iga qaram bo'lgan bo'lsa, bunday holatda oila boshqaruvchisi (pater familias) qaramligi, hokimiyati ostiga o'tadi. "Sinu manu"- xuddi konkubinat, ya'ni nikohdan o'tmasdan yashash huquqiga o'xshasa ham, lekin xotin kishi Rim oilasini vujudga keltirishi hamda bolalarga ega bolib, ularni tarbiyalash maqsadi borligi bilan farq qiladi.¹

Qadimgi Rim davlatidagi vujudga kelgan shaxsiy va mulkiy munosabatlar, huquq va majburiyatlar "cum manu" va "sine manu" asosida tuzilgan nikoh munosabatlaridan kelib chiqib bir biridan ancha farq qilgan. "Cum manu" asosida tuzilgan nikoh huquqiy munosabatlarida xotin kishi o'z bolalari bilan "filiis loco" (filiis loko)ga binoan er kishining hokimiyati, ya'ni qo'l ostiga o'tardi. Butun hokimiyat erga berilgan edi. Rim davlatining dastlabki davrlarida erning hokimiyati cheksiz, xuddi mutloq monarxiyadagidek bo'lgan, lekin xo'jalik hayotining rivojlanishi va madaniy turmushning takomillashishi natijasida er hukmronligi, uning hokimiyati ancha chegaralanib, xotini o'ldirish yoki uni ijaraga berib yuborish, kabi huquqlari to'la

¹ <https://library-tsul.uz>

yo'qola boshladi.² “Sine manu” asosida tuzilgan nikoh munosabatlarida xotin kishi o'zining haqiqiy otasi hukmronligida qolib, oldingi oilasiga mansub bo'lib, mustaqil asosda o'zining huquqiy holatini saqlab qolgan. Lekin xotin kishi boshqa oilaga tushgandan keyin baribir eri ustunlik qilgan, imtiyozli holatlarga ega bo'lgan huquqlarini o'zida saqlab qolgan. Turmushga chiqqan xotin kishining mavqei erining mavqei, uning jamiyatda tutgan o'rni bilan bog'liq bo'lgan (masalan: erining familiyasiga o'tgan, pretor bo'lsa pretor xotini, zodagon bo'lsa zodagonlar oilasi kelini) hamda erining doimiy yashab turgan joyi xotinning ham yashash joyi hisoblangan. Nikoh munosabatlari asosida xotin o'z uyidan olib kelgan ashyolarini, uy boshqaruvchisi va boshqa shaxslar tomonidan berilgan “hadya qilingan mulklar, to'y sovg'asi”mi er-xotinning oilaviy hayotidagi moddiy qiyinchiliklarni yengillashtirish maqsadida ishlatardi. Respublikanlar ilk davrida “sum manu” asosida tuzilgan nikohlarda “to'y sovg'asi” ga huquqiy holat o'rnatilmagan bo'lib, u xotin tomonidan olib kelingan mulklar qatorida, ya'ni erining mulki tarkibiga kiritilgan. “Sine manu” nikohi asosida esa xotinning mulklari va boshqa shaxslar tomonidan xotiniga berilgan mulklarga boshqacha huquqiy rejim o'rnatilib, agar nikohdan ajralish yoki erining vafoti bilan bog'liq munosabat kelib chiqsa, barcha olingan “to'y sovg'alari” og'zaki kelishish asosida er tomonidan qaytarib berishlik asosida amalga oshirilgan. Agar asossiz nikohdan ajralishga xotin sabab bo'lgan bo'lsa, pretor tomonidan da'vo qo'zg'atilib, mulkning noma'lum bir qismi erda qoldirilgan va bunga asos qilib xotin kishining aybi, ya'ni nikohdan ajralish sababi ko'rsatilgan.³

Vasiyning vakolati o'ziga o'zi xo'jayin bo'lgan shaxsning kasalligi yoki boshqa holatlari tufayli, o'z mulkini qo'riqlay olmasligi, boshqarish yoki uni tasarruf eta olmasligi, uning jismoniy yoki ma'naviy tomondan qilayotgan harakatlarini qonuniy asosda amalga oshirishdan iborat bo'lgan. Ota hukmronligi institutining yaxshi ishlamaganligi, o'z qo'l ostidagi shaxslarning huquqlarini himoya qila olmasligi ham vasiylik va homiylikni keltirib chiqargan.⁴ Vasiylik Gay Institusiyaga va XII Jadval qonunlariga asosan xotinlar ! ustidan 25 yoshgacha, hatto vasiyatnomada «to turmushga chiqmaguncha» degan so'z va muddat bo'lsa, turmushga chiqqunicha ayniqsa xotinlarga, pul va ashyolarga o'ch bo'lganligidan, ularning tabiati yengilroq ekanligidan kelib chiqib vasiylik tayinlangan. Vasiy faqat o'z vasiyligida bo'lgan shaxsning manfaatini ko'zlab harakatlarni amalga oshirishi lozim bo'lgan.⁵ O'zining manfaati uchun biror bir harakat qilsa yoki vasiylikda bo'lgan shaxsning mulkini, uyini yoki biror ashyoni sotib, vasiyligida bo'lgan shaxsga zarar yetkazadigan bo'lsa, da'vo asosida yetkazilgan zarar to'liq vasiydan to'latib olingan. Vasiyning burchi vasiyligida

² <https://www.yumpu.com>

³ Rim huquqi (V. Topildiyev, S. Isxakov, A. Raxmonov darslik).

⁴ <https://uz.wikipedia.org>

⁵ <https://uz.wikipedia.org>

bo'lgan shaxs tomonidan tuzilgan shartnoma va majburiyatlarni tasdiqlash, shartnoma tuzishlik uchun maslahatlar berish yoki oldindan keIishib olish masalalarini ham hal qilishdan iboratdir. Imperator Septimin Sever (195 yil) davriga kelib vasiyning o'z vasiyligida bo'lgan shaxsning qishloqdagi yerlarini yoki shahardagi yerlarini sotishi yoki garovga qo'yishi to'liq asosda man etildi. Ulardan tashqari vasiy va uning homiyligida bo'lgan shaxslar o'rtasida nikoh tuzilishlariga ham yo'l qo'yilmagan. Rim davlati huquqi tarixida vasiylikdan tashqari homiylik ham mavjud bo'lgan. . Homiy - voyaga yetgan shaxslar tomonidan o'z mulkini boshqaga o'tkazish, aqli noraso, jismoniy tomondan kamchiligi bor shaxslarga qilgan harakatlarini to'liq tushunib yeta olmaydigan shaxslarga tayinlangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Rim huquqi (V. Topildiyev, S. Isxakov, A. Raxmonov darslik).
2. <https://library-tsul.uz>
3. <https://uz.wikipedia.org>
4. <https://www.yumpu.com>

**ОБРАЗЫ НАСЕКОМЫХ , ФИЛОСОФИЯ И ДРУГИЕ АСПЕКТЫ
РОМАНОВ ВИКТОРА ПЕЛЕВИНА «ЖИЗНЬ НАСЕКОМЫХ» И
Ф.КАФКИ «ПРЕВРАЩЕНИЕ»**

Бахриева Сабина Собирджоновна

ассистент Узбекско-Финского

педагогического института

Аннотация

В данной статье рассматриваются образы насекомых как центральные символы в романах Виктора Пелевина «Жизнь насекомых» и Франца Кафки «Превращение». Оба произведения предлагают глубокий философский анализ человеческой экзистенции, природу идентичности и социальное отчуждение. Статья исследует, как авторы используют образы насекомых для отражения внутренних и внешних конфликтов, с которыми сталкиваются персонажи, а также чтобы подчеркнуть абсурдность человеческого существования. Статья также обсуждает философские аспекты, связанные с экзистенциализмом и абсурдизмом, которые прослеживаются в обоих произведениях. Образы насекомых служат метафорами для анализа человеческой природы, самых глубоких страхов и стремлений, связанных с поисками смысла жизни. В заключение, авторы призывают читателей рассмотреть, как образы насекомых могут служить эффективными инструментами в понимании как художественных, так и философских тем, обсуждаемых в этих произведениях, открывая новые горизонты для интерпретации и оценки.

Ключевые слова: Трансформация, идентичность, общество, экзистенциализм, гротеск,

Постмодернизм

Образы насекомых , философия и другие аспекты романов Виктора Пелевина «Жизнь насекомых» и Ф.Кафки «Превращение»

Обе работы исследуют концепцию трансформации, однако делают это по-разному.

"Превращение" Кафки: Главный герой Грегор Замза сталкивается с внезапной и катастрофической трансформацией в насекомое. Эта метафора отражает утрату человеческой идентичности и последствия отчуждения в современном обществе. Читатели могут обратить внимание на статью "The Alienation of Man from Himself" в журнале Journal of Modern Literature, где исследуется эта тематика.

"Жизнь насекомых" Пелевина: Здесь трансформация становится символом

социального и культурного кризиса в российском обществе конца 20 века. Насекомые в произведении Пелевина служат аллегорией человеческих существ, погружающихся в абсурдность существования. Для более глубокого анализа стоит обратиться к статье "Insects as Metaphors in Russian Literature" в *Russian Literature Studies*.

Роман Виктора Пелевина "Жизнь насекомых" представляет собой многоуровневое произведение, которое не только погружает читателя в необычный мир, но и заставляет задуматься о философских аспектах человеческого существования. В центре книги находятся образы различных насекомых, которые служат аллегорией человеческих пороков и социальных проблем. Эта статья исследует основные образы насекомых, философию романа и скрытые аллегоричные чувства, сформированные Пелевиным. Роман Франца Кафки "Превращение" является важным произведением экзистенциалистской литературы, в котором автор обращается к глубоким философским вопросам о человеческой природе, идентичности и абсурдности существования. Рассмотрим основные философские концепции, представленные в произведении, и их влияние на восприятие текста.

1. Образы насекомых как аллегория пороков

Насекомые в романе Пелевина изображены как существа, наделенных человеческими чертами и пороками, что позволяет автору исследовать различные аспекты человеческой природы.

Например: **Муравьи** символизируют общественный строй, колониализм и исполнение общественного долга, но в то же время проявляют жестокость и отсутствие индивидуальности. Эта двойственность делает их подходящими ироничными образами для современного общества, где личность часто затопляется в коллективном сознании.

Комары представляют собой паразитизирующие силы, существующие за счет других. Они становятся метафорой для людей, которые эксплуатируют окружающих ради собственного благополучия. Как отмечает исследовательница Анна Степаненко в своей работе "Параллели между насекомыми и человеком в романе Пелевина", комары — это символ тех социальных паразитов, которые обосновываются в любом обществе.

Пчелы олицетворяют трудолюбие и организованность, но в то же время их образ также можно интерпретировать как символ жесткого выполнения социальных норм и правил, указывая на недостаток индивидуальности и свободы выбора среди людей. Это наблюдение обсуждается в статье «Работа и общество: Пчелы и муравьи как социальные метафоры в литературе» в журнале *Мир литературы*.

2. Общество и общественные нормы

Кафка и Пелевин также исследуют, как общественные нормы и давление влияют на человека.

В "Превращении" трудно игнорировать нежелание семьи Грегора принять его новое состояние, что подчеркивает идеи о будущем человека в обществе, которое не принимает отличия. Статья "Kafkian Family Dynamics" в *Franz Kafka Journal* может дать дополнительное понимание в этой области.

В "Жизни насекомых", Пелевин более иронично демонстрирует различия между индивидуумом и коллективом, а также высмеивает парадосы общества через призму насекомых. Анализ этой темы можно найти в статье "Society and the Insect Metaphor" в *Contemporary Russian Culture*.

3. Смысл жизни и экзистенциализм

Эти произведения также связаны идеями о смысле жизни и экзистенциализме.

Кафка через образ Грегора излагает мрачные взгляды на существование, где смысл утрачивается, и человек становится лишь продуктом общества. В этом аспекте можно сослаться на книгу *Kafka's Existentialism: A Study of Alienation*.

Пелевин радикально переосмысляет эти идеи, заключая, что жизнь, несмотря на абсурдность, может быть осмысленной при смене восприятия. Обсуждение этого можно найти в *Postmodern Perspectives of Existence in Pelyevin's Works*. Кафка также затрагивает экзистенциалистские идеи о поиске смысла жизни в условиях абсурдности. Грегор проводит свои последние дни в размышлениях о своем существовании и о том, что означает быть человеком. Смысл жизни: Поскольку Грегор теряет физическую форму и не может выполнять свои прежние социальные роли, он начинает осознавать бессмысленность существования. Это осознание можно рассматривать как философский комментарий на противоречивость человеческого состояния.

Эта тема хорошо анализируется в статье "Экзистенциализм в 'Превращении': Грегор Замза как антиминор" в *Existentialism Today*, которая рассматривает, как Кафка использует образ Грегора для изучения экзистенциального кризиса.

4. Философия романа

Философия Пелевина в "Жизни насекомых" находит свое отражение в соотношении человека и насекомых. Роман затрагивает базовые экзистенциальные вопросы и размышляет о сущности жизни:

Кризис идентичности: Пелевин исследует вопрос, как человечество теряет свою индивидуальность в условиях социального давления и однообразия. Человеческие персонажи, представленные в романе, похожи на насекомых, затянутых в рутину, что отражает философский взгляд автора на современное

общество как на место, лишенное смысла.

Абсурдность жизни: Роман предлагает читателю взглянуть на жизнь как на череду абсурдных событий и существований. Рефлексия над повседневной рутинной и факторы, которые ведут к утратам и страданиям, уложены в образы насекомых, что в свою очередь вызывает философские размышления о природе существования

Этот концепт поддерживается в критической статье Юлии Тарасевой "Экзистенциализм и абсурд в произведениях Пелевина", где анализируется, как автор преобразует экзистенциальные идеи, используя метафору насекомых.

Франц Кафка в "Превращении" погружает читателя в философские размышления о природе человеческого существования. Через абсурдность, идентичность, изоляцию и экзистенциализм, Кафка не только создает уникальную литературную конструкцию, но и поднимает важные вопросы, которые остаются актуальными и по сей день. Понимание этих философских элементов помогает глубже осознать не только само произведение, но и его место в контексте человеческой культуры.

5. Скрытые аллегоричные чувства

Пелевин мастерски внедряет скрытые чувства в текст, заставляя читателя задуматься о более глубоких значениях, чем просто аллегории:

Страх перед самоидентификацией: Скрытые чувства страха перед одиночеством и непониманием отчетливо прослеживаются в образах насекомых, которые представляют собой не просто существа, а символы внутренних конфликтов людей.

Ностальгия и социальный кризис: Надежды и разочарования современного человека исследуются через призму насекомых. Например, обсуждение отношений между персонажами и их окружением раскрывает глубинные эмоции, такие как ностальгия о потере действительно полноценной связи с другим человеком. Это подчеркивается в статье "Психология и насекомые: Аллегории в современной литературе", опубликованной в Психологическом журнале.

Заключение

В романе "Жизнь насекомых" Виктор Пелевин создает сложный мир, где образы насекомых служат многозначными аллегориями человеческих пороков и социальных реалий. Через философские размышления о кризисе идентичности и абсурдности существования автор делает мощное утверждение о природе человечества. Аллегоричные чувства, спрятанные в повествовании, побуждают читателя воспринимать роман многослойно, сопоставляя свои собственные внутренние конфликты с образами из мира насекомых. Сравнительный анализ "Жизни насекомых" Пелевина и "Превращения" Кафки подчеркивает их общую

тематическую направленность на исследование трансформации, идентичности и абсурдности человеческой жизни. Однако, каждый из авторов уникально подходит к этим темам, что предоставляет читателю множество возможностей для обсуждения и анализа. Более глубокие аспекты можно исследовать через упомянутые статьи, журналы и критические работы, что поможет лучше понять оба произведения.

Литература

"Кафка: Изоляция и социальные нормы". Franz Kafka Journal.

"Психология и насекомые: Аллегии в современной литературе". Психологический журнал. Лехнер, Л. "Кафка как символ абсурда". Journal of Modern Literature.

"Работа и общество: Пчелы и муравьи как социальные метафоры в литературе". Мир литературы.

"Экзистенциализм в 'Превращении': Грегор Замза как антиминор". Existentialism Today.

Степаненко, А. "Параллели между насекомыми и человеком в романе Пелевина". Психологический журнал.

Тарасеева, Ю. "Экзистенциализм и абсурд в произведениях Пелевина". Вестник современной литературы.

Харт, Т. "Исследование идентичности и боли в 'Превращении'". Kafka Studies.

XIX ASR IKKINCHI YARIMIDA ZARAFSHON OKRUGI MA'MURIY-
HUDUDIY TUZILISHIGA DOIR MULOHAZALAR

*Isroilova Nargiza Saipaliyevna,
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti
Tarix yo'nalishi 2 kurs magistranti*

Annotatsiya

Mazkur maqola XIX asr ikkinchi yarmida Zarafshon okrugining ma'muriy-hududiy tuzilishi haqida ilmiy ma'lumotlar beradi. Unda Rossiya imperiyasi tomonidan Turkiston general-gubernatorligi tarkibida tashkil etilgan Zarafshon okrugining ma'muriy boshqaruvi, hududiy bo'linishlari, hududiy birliklari hamda hududiy boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada okrug ma'muriy tuzilishi mustamlaka ma'muriyati islohotlari natijasida o'zgarib turganligi va bu o'zgarishlarning hudud ijtimoiy-siyosiy hayotiga ta'siri haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: arxiv hujjatlari, manba, okrug, chegara, ma'muriy bo'linish, muvaqqat, Nizom, general-gubernator, tuman.

РАЗМЫШЛЕНИЯ ОБ АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОМ
УСТРОЙСТВЕ ЗАРАФШАНСКОГО УЕЗДА ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА

Аннотация

В статье даны научные сведения об административно-территориальном устройстве Зарафшанского уезда во второй половине XIX века. Анализируются административное управление, территориальное деление, территориальные единицы и особенности территориального управления Зарафшанского уезда, образованного Российской империей в составе Туркестанского генерал-губернаторства. В статье также приводятся сведения о том, как менялась административная структура округа в результате колониальных административных реформ и как эти изменения влияли на общественно-политическую жизнь региона.

Ключевые слова: архивные документы, источник, уезд, граница, административное деление, временный, низам, генерал-губернатор, уезд.

REFLECTIONS ON THE ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL STRUCTURE OF
ZARAFSHAN DISTRICT IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Abstract

This article provides scientific information about the administrative-territorial

structure of the Zarafshan district in the second half of the 19th century. It analyzes the administrative administration, territorial divisions, territorial units and specific features of territorial administration of the Zarafshan district, which was established by the Russian Empire as part of the Turkestan Governorate-General. The article also provides information about the changes in the administrative structure of the district as a result of the reforms of the colonial administration and the impact of these changes on the socio-political life of the region.

Keywords: archival documents, source, district, border, administrative division, temporary, Nizam, governor-general, district.

Kirish. Bugungi kunga qadar amalga oshirilgan tadqiqotlarda Zarafshon okrugining ma'muriy-hududiy tuzilishi bo'yicha ko'plab asarlar, tadqiqotlar va maqolalar yozilgan bo'lib, ularda Samarqand viloyatining Rossiya imperiyasi tomonidan istilo qilinish jarayoni va oqibatlari, okrugning tashkil topishi, uning chegaralari, ma'muriy-hududiy tuzilishi va bo'linishlari, aholi soni va tarkibi, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayoti masalalari tahlil qilingan. Xususan, T.S.Saidqulov, K.K.Pardayev va T.Ahmedovlarning tadqiqot ishlarida bevosita Samarqand viloyati Zarafshon okrugi deb nomlangan 1868-1886 yillar davri tarixi yoritilgan [1,2,3].

Asosiy qism. 1868 yilda Yerjar va Jizzax olinganidan so'ng ruslar Samarqand ostonasiga yetib keladi. Bosqinchilar Buxoro amirligining "ikkinchi poytaxti" bo'lgan Samarqandni egallashga alohida e'tibor qaratishgan. Rossiya imperiyasi va amirlik qo'shinlari o'rtasida 1868 yil 1-2 may kunlari bo'lib o'tgan Cho'ponota va Zirabuloq janglari natijasida Samarqand shahri egallangan [4]. 1868 yil may oyining oxiriga qadar, uning atrofidagi barcha tuman markazlari bosib olindi. Ruslar Urgut va Chelakdan tashqari biror joyda jiddiy qarshilikka duch kelmadilar.

1868 yil 28 iyunda Buxoro amiri va Turkiston general gubernatori o'rtasida shartnoma tuziladi. Unga ko'ra Buxoro amirligi Rossiya nisbatan o'zining vassal ekanligini tan oldi. Shartnomaga muvofiq, amir Samarqand va Kattaqo'rg'onni Rossiyaga berishga majbur bo'ldi va katta miqdorda tovon puli to'ladi. Amir Samarqand, Kattaqo'rg'on va Zarafshon daryosining yuqori qismidagi yerlardan ajralib, keyinroq bu hududlarda general-gubernator buyrug'i bilan markazi Samarqand shahri bo'lgan Zarafshon okrugi tuziladi. Okrug boshlig'i etib Aleksandr Konstantinovich Abramov tayinlangan (1868-1877) [5]. Bosqinchilar tomonidan Samarqand harbiy qo'rg'oni ichida joylashgan amirning arki harbiy gospitalga aylantirilib, sobiq Samarqand shahri hokimi binosi okrug boshqaruvchisi general-mayor A.K.Abramovga bo'shatib berildi.

Dastlab Zarafshon okrugi Samarqand va Kattaqo'rg'on bo'limlaridan iborat bo'lib, keyinchalik uning tarkibiga Mag'iyon, Farob, Kshtut, Matcha, Falg'or, Yag'nob, Fan kabi bekliklar qo'shilib Panjikent bo'limi tuzilgan. Mazkur mayda

bekliklar okrug gubernatori A.Abramov tomonidan 1870 yilda tashkil etilgan bir guruh olimlardan iborat Iskandarko‘l ekspeditsiyasi natijasida tadqiq etilib, qo‘shib olinishi boshlangan va 1871 yilda tugallangan. Panjikent bo‘limi Tog‘li tumanlar deb ham atalib, Zarafshon daryosining yuqori oqimida joylashgan.

Zarafshon okrugi janubda Shahrisabz tog‘lari, g‘arbda Buxoro amirligi, shimolda Nurota tog‘lari va sharqda Ilono‘tti darasi va Qoshg‘ar-Davon tizmasi tarmog‘i bilan chegaralangan va Sangzor vodiysi ham Zarafshon okrugi tarkibiga kiritilgan. Bundan ko‘rishimiz mumkinki, eng muhim strategik hududlar va Zarafshon daryosi suvi nazorati imperiya nazoratiga o‘tgan. Harbiy harakatlar davom etayotganligi sababli, bo‘limlar o‘rtasidagi chegaralar Buxoro amirligi davridagi holatida qoldirilgan. Buxoro amirligi va okrug o‘rtasidagi davlat chegarasi aniqlanishi esa 1877 yilda yakuniga yetgan [6].

Zarafshon okrugi dastlab tuzilgan paytda Samarqand bo‘limi uchta, Kattaqo‘rg‘on bo‘limi esa bitta tumandan iborat bo‘lib, 1876 yilda Samarqand bo‘limi 8 ta tuman, 2 ta uchastka, 134 ta daha va 653 ta qishloq; Kattaqo‘rg‘on bo‘limi 3 ta tuman, 22 ta uchastka va 286 ta qishloq; Tog‘li tumanlar 2 ta tuman, 12 ta uchastka va 223 ta qishloqni o‘z ichiga olgan [7]. 1868-1886 yillar davomida imperiya ma‘muriyati tomonidan o‘tkazilgan siyosiy islohotlar natijasida okrug ma‘muriy bo‘linmalari tarkibi doimo o‘zgarib turgan va bunda mahalliy sharoitlar inobatga olinmagan. N.Abduraximovanning ma‘lumot berishicha, imperiya tomonidan Turkistonda amalga oshirilgan ma‘muriy-hududiy bo‘linishda o‘lkaning tabiiy, tarixiy, iqtisodiy va milliy xususiyatlari hisobga olinmadi. U haqli ravishda byurokratik-g‘azna ahamiyatiga molik deb atalgan hududlarni tashkillashtirish bo‘yicha umumimperiya tadbirining qonuniy davomi bo‘ldi. Okrugning umumiy maydoni bo‘yicha ham bir-biriga yaqin ma‘lumotlar berib o‘tilgan. Jumladan, 1882–1884 yillarda o‘lkani tekshirgan imperatorning maxfiy maslahatchisi F.K.Girs hisobotlarida esa okrug hududi 23177 kv. verst berilgan.

Okrugda boshqaruv ishlari 1868 yil iyunda qabul qilingan “Muvaqqat qoidalar”ga ko‘ra amalga oshirilgan. Unga muvofiq hududda harbiy boshqaruv o‘rnatilib, okrug gubernatori Turkiston general-gubernatori tomonidan lavozimiga qo‘yilgan va ozod qilingan. Xorijiy tadqiqotchi A.Morrisonning ma‘lumot berishicha, dastlabki davrlarda mahalliy boshqaruvda amirlik davridagi amin va amlokдорlik tizimi saqlanib turilgan [8].

Zarafshon okrugi markazi hisoblangan Samarqandda shahar boshqaruvi quyidagi tarkibdan iborat bo‘lgan: okrugda umumxalq ishlari bo‘yicha mudir va shahar me‘mori; okrugda sug‘orish ishlari bo‘yicha mudir; okrugda aksiz soliqlari bo‘yicha mudir; shahar hokimi.

Okrugdagi bo‘limlar volost, uchastka va oqsoqolliklardan iborat bo‘lib, imperiya tomonidan tayinlangan amaldorlar, oqsoqollar tomonidan boshqarilgan. Ularni

mahalliy aholi tomonidan saylanish tizimi joriy etilgan bo'lsa-da, xalq ovozi bergan va xohlagan nomzodlar emas imperiya uchun sadoqat bilan xizmat qilishga tayyor shaxslar saylangan. Tumanlarda quyidagi lavozimlar bo'lgan: volost boshlig'i; xabarchi yigitlar; oqsoqollar; qo'rboshi, politsmeysterlar; qishloq mirshabi. Mazkur lavozimlardagi shaxslar soni har bir tumanda turlicha bo'lib, bunda hudud va aholisi soni e'tiborga olingan.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xullas, Samarqand viloyati Zarafshon okrugi deb nomlangan tarixiy davrda ma'muriy birliklar viloyat bo'limlarida bir xil miqdorda bo'lmagan. Xususan, Samarqand bo'limida ma'muriy birliklar boshqa bo'limlarga nisbatan ko'pligi aholi o'troq turmush kechirishi, soni va zichligi bilan bog'liq bo'lgan. Ya'ni aholi soni ko'pligi va boshqarish qulay bo'lishi uchun imperiya ma'muriy birliklarni Samarqand va Kattaqo'rg'onda ko'proq, aholi yoyilib yashaydigan Tog'li tumanlarda esa boshqaruv xarajatlarini qisqartirish maqsadida kam miqdorda tashkil etgan. Okrug 1887 yildan Samarqand viloyatiga aylantirilgach, uning tarkibidagi ma'muriy birliklar soni Samarqand va Kattaqo'rg'on uyezdlarida Jizzax va Xo'jand uyezdlariga nisbatan ko'proq bo'lgan.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Саидкулов Т.С. Самарканд во второй половине XIX – начале XX веков. Из социально-экономической и политической истории средней части Зеравшанской долины: Учеб. Пособие. – Самарканд, 1970.
2. Pardayev K.K. O'rta Zarafshon (Miyonkol) vohasining XIX–XX asr boshlarida ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayoti: Tarix fan. nom. ... diss. – Toshkent, 2003.
3. Axmedov T.O. Zarafshon muzofoti boshlig'i mahkamasi ish yuritish hujjatlari tarixiy manba sifatida: Tarix fan. bo'y. fal. dok. (PhD) ...diss avtoref. – Toshkent, 2021.
4. Ziyoyev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va hukmronligiga qarshi kurash. – Toshkent: Sharq, 1998. 265-268-bet.
5. O'zMA I-22-fond, 1-ro'yhat, 3-ish, 2-varaq.
6. Обзор Самаркандской области за 1887 год. – Самарканд, 1888.
7. Материалы для статистике Туркестанского края. Вып. IV. – СПб., 1876. – С. 11-55.
8. Morrison A.S. Russian Rule in Samarkand 1868–1910 A Comparison with British India. Oxford University Press, 2008. P. 103.

**SOG‘LOM OVQATLANMASLIKNING (YASHIRIN OCHLIK)
INSON AQLIY KAPITALIGA TA’SIRI**

Oriental universiteti, “Iqisodiyot va turizm” kafedrası o‘qituvchisi

Abdulxamidova Nodira Abdurashitovna

Tel: (+99897)9913007

Ilmiy rahbar: “Iqisodiyot va turizm” kafedrası, i.f.d prof.akademik

Saidaxror Gulyamov Saidaxmedovich

Annotatsiya: Oziq-ovqat ta’minoti zanjirining xavfsizligi aholi salomatligi va iste’molchilar ishonchi uchun eng muhim hisoblanadi. Ko‘pincha sog‘liqni saqlash muammolari soyasida yashiringan noto‘g‘ri ovqatlanish mamlakat iqtisodiyotiga chuqur, ammo ko‘rinmas ta’sir ko‘rsatadi. Sog‘likka bevosita ta’sir qilishdan tashqari, to‘yib ovqatlanmaslikning to‘lqinli ta’siri iqtisodiy rivojlanishning turli jabhalarida tarqaladi va ko‘pincha e’tibordan chetda qoladi. Ushbu maqolada turli xil sun’iy ozuqa mahsulotlar bilan oziqlanish, uning mehnat unumdorligi, sog‘liqni saqlash xarajatlari va inson kapitali rivojlanishidagi unchalik ko‘rinmas oqibatlar ta’sir qilishdan tashqari, sog‘lom ovqatlanmaslikning to‘lqinli ta’siri iqtisodiy rivojlanishning turli jabhalarida tarqalishi o‘rtasidagi bog‘liqliklarning murakkab tarmog‘i ko‘rib chiqilgan va Yangi O‘zbekistonda aqliy inson kapitali va aqliy mehnat unumdorligini tahlil qilish taklif qilingan.

Kalit so‘zlar: minimal iste’mol savatini optimallashtirish, sog‘lom ovqatlanish, yashirin ochlik, sun’iy ozuqa mahsulotlari, oziq-ovqat xavfsizligi, iqtisodiy o‘sish, aqliy inson kapitali va aqliy mehnat unumdorligi.

**ВЛИЯНИЕ НЕЗДОРОВОГО ПИТАНИЯ (СКРЫТОГО ГОЛОДА)
НА ПСИХИЧЕСКИЙ КАПИТАЛ ЧЕЛОВЕКА**

Аннотация: Недоедание, которое часто скрывается в тени проблем со здоровьем, оказывает глубокое, но невидимое влияние на экономику страны. Помимо прямого воздействия на здоровье, волновые эффекты недоедания распространяются на различные аспекты экономического развития и часто упускаются из виду. В данной статье рассматривается сложная сеть взаимосвязей между распространением волнового воздействия нездорового питания на различные аспекты экономического развития, в дополнение к влиянию различных искусственных продуктов питания на его производительность, затраты на здравоохранение и менее заметные последствия для развития человеческого капитала, и предлагается анализ умственного человеческого капитала и умственной производительности труда в новом Узбекистане.

Ключевые слова: оптимизация минимальной потребительской корзины, здоровое питание, скрытый голод, искусственные корма, продовольственная безопасность, экономический рост, умственный человеческий капитал и умственная производительность труда.

THE EFFECT OF NOT EATING HEALTHY (HIDDEN HUNGER) ON
HUMAN MENTAL CAPITAL

Annotation: Improper nutrition, which is often hidden in the shadow of health problems, has a deep, but invisible effect on the country's economy. In addition to having a direct impact on health, the undulating effects of malnutrition spread in various aspects of economic development and are often overlooked. In addition to affecting nutrition with various artificial feed products, its labor productivity, health costs and less visible consequences in the development of human capital, this article examined a complex network of links between the undulating effects of healthy nutrition spread in different aspects of economic development, and proposed to analyze mental human capital and mental labor productivity in New Uzbekistan.

Keywords: minimum consumption basket optimization, healthy eating, hidden hunger, artificial feed products, food security, economic growth, mental human capital and mental labor productivity.

KIRISH:

Oziq-ovqat ta'minoti zanjirining xavfsizligi aholi salomatligi va iste'molchilar ishonchi uchun eng muhim hisoblanadi. Kontaminatsiya va gigiena amaliyotlari kabi bevosita omillar odatda muhokama qilinsa-da, bilvosita omillarning oziq-ovqat xavfsizligiga ta'siri ko'pincha e'tiborga olinmaydi. Ushbu bilvosita omillar oziq-ovqat xavfsizligi natijalariga bilvosita ta'sir qiluvchi ko'plab ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va madaniy elementlarni o'z ichiga oladi. Ushbu omillarni o'rganish va tushunish orqali manfaatdor tomonlar xavflarni kamaytirish va oziq-ovqat xavfsizligi amaliyotlarini yaxshilash uchun yanada samarali strategiyalarni ishlab chiqishi mumkin.

O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy xolatini barqaror rivojlantirish, fuqarolarning sog'lig'i va hayotini yaxshilash, milliy xavfsizligi va mamlakat mustaqilligini barqaror saqlashning asosiy yo'nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Aholining faol va sog'lom hayoti uchun zarur bo'lgan yetarli miqdordagi xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlari uchun jismoniy va iqtisodiy imkoniyatga ega bo'lishi, mahsulotlarni sifatini yaxshilash, narxlar barqarorligini ta'minlash, to'g'ri va sog'lom ovqatlanishni targ'ib qilish orqali aholi salomatligini ta'minlash maqsadida hattoki davlat miqyosida takror takror ko'rib, bir qator farmon va qaror-qonunlarda jumladan 2017-202-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar

strategiyasida: “O‘zbekiston-2030” strategiyasida ham vazifalar keltirib o‘tilgan va oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash milliy dasturini tasdiqlash bo‘yicha yo‘nalishlar belgilab berilgan .

2024-yil 16-fevral PF-36 sonli Prezident farmonida “...oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash – oziq-ovqat tanqisligini oldini olishga qaratilgan iqtisodiy, tashkiliy, huquqiy va boshqa chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, aholini ijtimoiy ahamiyatga ega asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini, sifat va xavfsizlik ko‘rsatkichlari me‘yorlariga muvofiqligini, shuningdek, — mamlakat aholisini yetarli hajmda xavfsiz, sifatli va arzon qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hamda hozirgi va istiqboldagi iste‘mol ehtiyojlari va ratsion me‘yorlari darajasida oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash, shuningdek, aholi o‘rtasida sog‘lom ovqatlanishni targ‘ib qilishdan iborat.” — kabi bir qator dolzarb chora tadbir va ustivor vazifalar farmonida belgilangan

Barqaror rivojlanish doirasida oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashning asosiy yo‘nalishlari mavzusi juda dolzarb va zarur. Bugungi dunyoda biz oziq-ovqat xavfsizligi, qishloq xo‘jaligi barqarorligi, salomatlik va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog‘liq qator muammolar va muammolarga duch kelmoqdamiz. Oziq-ovqat xavfsizligi inson farovonligi va barqaror rivojlanishning asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, barcha odamlar uchun yetarli, xavfsiz va to‘yimli oziq-ovqatdan foydalanish imkoniyatini o‘z ichiga oladi. Milliy taraqqiyot kontekstida oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash iqtisodiy o‘sishni, ijtimoiy barqarorlikni va ekologik barqarorlikni ta‘minlash uchun zarurdir. “Bizning yurtimizdan yetishib chiqqan, G‘arbda “Avitsenna” degan nom bilan shuhrat qozongan buyuk alloma Ibn Sino bobomiz o‘rta asrlardayoq “Kimki uzoq va sog‘lom hayot kechirishni istasa, avvalo, ovqatning sifati va miqdoriga e‘tibor qaratsin”, deb ta‘kidlaganlar

ISHCHI KUCHI UNUMDORLIGI:

Biz yashayotgan tez sur‘atlar bilan rivojlanayotgan mamlakatda iste‘mol savatini optimallashtirish, sog‘lom ovqatlanishning ahamiyati ko‘pincha keyingi o‘rinlarda turadi. Biroq oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlamaslik, yashirin ochlik sog‘lom ovqatlanishning oqibatlari jismoniy salomatlikdan tashqariga chiqadi va intellektual kapitalga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Nosog‘lom ovqatlanishning jiddiy ko‘rinadigan oqibatlaridan biri bu uning mehnat unumdorligiga ta‘siridir. Yashirin ochlikda odamlar ko‘pincha kognitiv funksiyani, jismoniy qobiliyatlarni pasaytirishni va xotira zaifligi kasalliklariga moyillikni oshiradilar. Bu omillar birgalikda kam samarali va kam mahsuldor ishchi kuchiga yordam beradi. Ish beruvchilar unumdorlikning pasayishini oziq-ovqat xavsizligi bilan darhol bog‘lamasliklari mumkin, ammo nozik ta‘sirlar to‘planib, mamlakatning umumiy iqtisodiy mahsulotiga ta‘sir qiladi.

Bundan tashqari, erta bolalik davrida turli yashirin ochlik o‘shishning

sekinlashishiga va kognitiv rivojlanishning buzilishiga olib kelishi mumkin, bu esa kelajakdagi ishchi kuchining intellektual salohiyati va ko'nikmalariga putur yetkazishi mumkin. Natijada, mamlakatda bilimga asoslangan global iqtisodiyotda raqobatlashish uchun kurashayotgan ishchilar avlodi paydo bo'lishi mumkin va bu hozirgi davrda o'z isbotini topib bormoqda.

SOG'LIQNI SAQLASH XARAJATLARI:

Yashirin ochlik, ya'ni kerakli ozuqalarga boy ovqatlanmaslikning ko'zga ko'rinmas yuki sog'liqni saqlash xarajatlarini o'rganayotganda yaqqol namoyon bo'ladi. Yashirin ochlikdagi odamlar infeksiyalar va surunkali kasalliklarga ko'proq moyil bo'lib, sog'liqni saqlash resurslarini ko'paytirishni talab qiladi. Ko'pincha uzoq davom etadigan va takrorlanadigan iste'mol savatchasi optimallashtirmaslik bilan bog'liq kasalliklarni davolashning iqtisodiy zarari mamlakat sog'liqni saqlash tizimiga qo'shimcha yuk beradi.

Allergiya, qandli diabet, yurak-qon tomir kasalliklari va o'sma kabi hozirgi kunda ko'payib borayotgan sog'lom ovqatlanmaslik bilan bog'liq kasalliklar uzoq muddatli sog'liqni saqlash xarajatlari mamlakat sog'liqni saqlash byudjetiga sezilarli hissa qo'shadi va qo'shib bormoqda.

"...Mamlakatimiz bugungi kunda oziq-ovqat iste'moli bilan bog'liq yuqumli bo'lmagan kasalliklar, jumladan, qandli diabet, saraton va yurak-qon tomir, ortiqcha vazn, makro va mikroelementlar yetishmovchiligi kabi kasalliklar tarqalishi bo'yicha dunyo mamlakatlari orasida yuqori qatorlardan o'rin olgan.

Ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda oxirgi 15 yilda to'rtta asosiy yuqumli bo'lmagan kasalliklarni davolash uchun 1,4 trln so'm sarflangan."¹ Sog'lom ovqatlanish muammosini hal qilish nafaqat individual salomatlik natijalarini yaxshilaydi, balki sog'liqni saqlash resurslariga bo'lgan iqtisodiy yukni kamaytiradi, bu esa mablag'larni yanada samarali taqsimlashga imkon beradi. Bir so'z bilan aytganda, kasallikni ko'paytirib uni davolashga chora tadbirlar qilsishga xarajatlar qilinganidan ko'ra uni oldini olish kabi chora tadbirlarini ko'rish har tomonlama afzalligini olim va mutaxassislarimiz ko'p ta'kidlaganlar.

Hozirgi kunda mamlakatimizda oziq-ovqat iste'mol savatini optimallashtirish muammosining dolzarbligi avvalo, elementar kasalliklarga qarshi kurashish bo'yicha davlat dasturlari samarasi past darajada ekanligi bilan bog'liq bo'lmoqda. Chunki ijtimoiy darajadagi kasalliklarni kamaytirishga hali erishganimiz yo'q.²

TA'LIM VA INSON KAPITALINI AQLIY RIVOJLANTIRISH:

Akademik Saidaxror G'ulomov "Bolalarimiz miyasi kerakli ozuqalar bilan

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni 1-ILOVA

O'zbekiston Respublikasining oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom oziqlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljallangan STRATEGIYASI

² "Iste'mol savatchasi"ni optimallashtirish iqtisodiy va tibbiy omillar bog'liq. Abdug'aniev Otabek Allajonovich Xalq so'zi 2022-yil 18-noyabr, 1 248 (8310) www.xs.uz

to‘yinmaganlik natijasida gippokamp, ya‘ni xotira, mantiq va fikrni jamlash qismi susaytirilgan o‘quvchi talabalarimizga ustozlar ta‘lim berish bilan ovora. Aqlli, iqtidorli bolalarni qidirish bilan birga, ularni keyingi 7-10 avlodda aqlli tibbiyot yordamida dunyoga keltirish va intellektual qobiliyatini rivojlantirish (har keyingi avlodda 40-50%) omillarini puxta tahlil qilish zarur. Shunda keyingi asrda yana yangi Al Xorazmiylar dunyoga keladi!”- deb bot bot takrorlab, ta‘kidlaydilar. Yashirin ochlik, sog‘lom ovqatlanmaslik mamlakatning aqliy inson kapitali va aqliy mehnat unumdorligi rivojlanishiga soya soladi, bu ta‘lim, ko‘nikmalarni egallash va umumiy salohiyatga ta‘sir qiladi. Oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlamaslik, ya‘ni rangli sintetik aralashmaga boy rang barang ichimliklar, fast-food, kriyeshki, chips kabi turli zarali bo‘lgan sun‘iy ingrediylar bilan boyitilgan ozuqa mahsulotlari bilan oziqlanish oqibatida bolalar, maktab o‘quvchilari, talabalar miya faoliyatida tushunish, anglash, tahlil qilishga javob beruvchi “neokorteks” va loqaydlik e‘tiborsizlikni oshiruvchi “limbik” qismiga salbiy ta‘sirini o‘tkazib, natijada ilm olib, hunar o‘rganishda nuqsonlarga duch kelishlari mumkin, bu ularning akademik ko‘rsatkichlariga to‘sqinlik qiladi va kelajakda ishga joylashish uchun muhim ko‘nikmalarga ega bo‘lish qobiliyatini cheklaydi. Bu fikrlar bir necha asr avval “Avesto” kitobda ijtimoiy-iqtisodiy muammolar aks ettirgan holda shunday deyiladi. “Yomon ovqatlanagan xalq na yaxshi, kuchli ishlovchilarga va na sog‘lom bolalarga ega bo‘ladi”.³

“Biz ulug‘ bobolarimizning munosib davomchilari (Al Xorazmiy va Ibn Sino) o‘q.” (Sh.Mirziyoev)

Mamlakatning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligi darajasini va innovatsion jihatdan taraqqiy etganini belgilovchi asosiy omil sifatida inson (aqliy) kapitalini rivojlantirish – strategiyaning bosh maqsadidir. O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50 ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish, barcha darajada ta‘lim sifati va qamrovini oshirish, shular jumlasidandir.

Sog‘lom ovqatlanish (nutrition) — bu yoshi, jinsi, sog‘lig‘i va kasbidan qat‘i nazar, har bir insonni maqbul yashashi intellektual rivojlanishi, turli kasalliklarning oldini olishi uchun zarur bo‘lgan makro va mikroelementlar ozuqaviy qiymatining optimal nisbatini o‘z ichiga olgan, xilma-xil oziq-ovqat mahsulotlari bilan yetarli miqdorda ta‘minlanish.⁴

“Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo‘liga o‘tmoqdamiz. Yangi fikr, yangi g‘oyaga, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi”. Uning uchun miya qobiliyatini rivojlantirish

³ “Avesto” kitobi

⁴2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni 1-ILOVA

O‘zbekiston Respublikasining oziq-ovqat xavfsizligi va sog‘lom oziqlanishni ta‘minlashning 2030-yilgacha mo‘ljallangan STRATEGIYASI

omillarini “aqli tibbiyot”ni puxta tahlil qilishi zarur⁵

Ko‘rinmas katta sabablardan biri hisoblangan, hozirgi davrda keng tarqalgan, yashirin ochlikni keltirib chiqaruvchi rangli ichimliklaru, turli xil bo‘lgan sun‘iy ozuqa maxsulotlarning ommalashuvi mamlakatning aqliy inson kapitali va aqliy mehnat unumdorligining to‘liq salohiyatini ochish uchun to‘siq bo‘ladi. Hukumatlar va siyosatchilar hozirgi davrda dolzarb bo‘lgan nosog‘lom ovqatlanish siklini buzish va iqtisodiy o‘shishga qodir avlodni tarbiyalash uchun to‘g‘ri oziqlanishni tatbiq qilish dasturlariga sarmoya kiritish muhimligini tan olishlari kerak.

IQTISODIY O‘SISH VA RAQOBATBARDOSHLIK:

Aholining oziq-ovqat xavfsizligiga bee‘tiborligi, mamlakatning global miqyosdagi raqobatbardoshligini buzishi mumkin. Innovatsiyalar va samaradorlik iqtisodiy muvaffaqiyatga olib keladigan o‘zaro bog‘liq dunyoda sog‘lom ovqatlanmaslikning ko‘rinmas oqibatlari barqaror o‘shish uchun xavf tug‘diradi.

“Salomatlik - boylikning birinchi shakli. Sog‘lom ovqatlanish-to‘lanishi kerak bo‘lgan narx.” – deb Benjamin Franklin⁶ eng katta resursimiz asli nimaligini aytib o‘tganlar. Biz aksariyat esa hali asl boylik nimaligini yo bilmaymiz yo bilishni hohlamaymiz.

Turli hil kasalliklarni paydo qiluvchi testosteron oziq-ovqatlar tarkibidagi kimyoviy moddalar ko‘paygani ham sabab bo‘lishigi mutaxassislar tomonidan aytib o‘tilgan. Gormonning eng baland miqdori dunyo bo‘yicha O‘zbekiston va Kamerunda tadqiqodchilar tomonidan qayd etilganligi achinarli holatdir.⁷

BMTning ma‘lumotlari: sayyoramiz aholisining 33% dan ziyodi (2,5mlrd) eng asosiy mikroelement (Ca, J, Mr.,v.h) va vitaminlar yetishmasligidan (yashirincha ocharchilikni - minimal iste‘mol savatchada kamaytirish) intellektual rivojlanishiga doir kamchiliklardan aziyat chekmoqda.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan shakar, oddiy uglevodlar, to‘yingan va trans yog‘lar iste‘molini cheklash, buning o‘rniga meva va sabzavotlarni iste‘mol qilish tavsiya etilmoqda.

Nosog‘lom ovqatlanish va to‘yib ovqatlanmaslik oqibatlarining global iqtisodiyotga salbiy ta‘siri yiliga 3,5 trln AQSh dollarini yoki aholi jon boshiga 500 AQSh dollarini tashkil etadi.⁸

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti va Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi tahlillariga ko‘ra, O‘zbekistonda me‘yorida ovqatlanmaslik oqibatida yo‘qotilgan samaradorlik sababli yuzaga kelgan yashirin qo‘shimcha xarajatlar 3,5 baravar ko‘p bo‘lib, 7,3 trln so‘mni tashkil etmoqda.

⁵(22 dekabr 2017y) Muhtaram Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning Oliy majlisga Murojaatnomasi

⁶ 18-asrning eng nufuzli shaxslaridan biri. Benjamin Franklin - amerikalik siyosatchi, diplomat, ixtirochi, olim, faylasuf, yozuvchi, mason, polimat.

⁷ March 4, 2022 <https://testosteronedecline.com/what-country-has-highest-testosterone/>

⁸ 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son

Minimal iste'mol savatchasi har bir inson uchun alohida bo'lib, yetishmagan mikroelement, aminokislotalar va vitaminlarni to'ldirishi kerak. Shu munosabat bilan Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: "...iste'mol savati tushunchasini qonunchilikda jamlash mexanizmlarini yaratish va uni ilg'or xorijiy tajriba asosida hayotga tatbiq etishni ta'minlash, aholining munosib daromad olishi uchun zarur bo'lgan daromadlarni aniqlash zarur".⁹ deb ta'kidlab o'tdilar.

Yoshligimizda nosog'lom oziqlanib, pul topaman deb, og'ir jismoniy mehnatda sog'ligimizni va vaqtimizni isrof qilamiz. Qariganimizda esa yana faol, sog'lom yashash uchun butun boyligimizni berishga tayyor bo'lamiz. Iste'mol savatchani to'g'ri shakllantirgan holda tana va miyaga to'g'ri ozuqa berib intellektual (aqlli) mehnat bilan shug'ullanganlar esa sog'lom yashab, tez qarimaydi.¹⁰

Iste'mol savati optimallashtirilgan ishchi kuchiga ega bo'lgan davlatlar texnologik taraqqiyotga moslashish, tadqiqot va ishlanmalarga hissa qo'shish va jahon bozorida samarali raqobatlashish uchun qulayroq sharoitga ega. Oziq-ovqat xavfsizligi, sog'lom ovqatlannaslik agar hal qilinmasa, mamlakatning zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanayotgan talablari bilan hamnafas bo'lish qobiliyatiga putur yetkazadi. Iqtisodchi olimlar ishida ushbu tushunchaning boshqa iqtisodiy kategoriyalar bilan uzviy bog'liqlikda ko'rib chiqqanligini ham uchratish mumkin. Masalan, taniqli iqtisodchi olim, akademik S.S.G'ulomov aholini iste'mol savatiga kiruvchi tovarlar bilan ta'minlanganlik darajasiga alohida e'tibor qaratib, bu holatni mamlakatda innovatsiyalar rolini rivojlantirish orqali ta'minlash mumkin degan xulosani beradi.¹¹

Jamiyatda iste'mol savati sifatini optimallashtirish to'g'risidagi keng muhokamaning yo'qligi iqtisodchilar tomonidan iqtisodiy o'sish bilan bog'liqlikda yetarli darajada e'tibor qaratilmayotganligi bilan izohlanadi. Sog'liq uchun xavfli bo'lgan su'niy maxsulotlarning odatiy holga aylanib, ko'p iste'mol qilish va yashirin ochlikni keltirib chiqarish mutaxassislar tomonidan ta'kidlab o'tishlariga qaramay bu dolzarb masala e'tibordan chetda qolmoqda. Iste'mol savatini to'g'ri optimallashtirilmasdan, nosog'lom ovqatlanishning mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri turli jihatlarida ko'rinmas bo'lsa-da, uning oqibatlari keng qamrovli va ko'p qirrali. Sog'liqni saqlash bilan bog'liq bevosita tashvishlardan tashqari, yashirin ochlik, sog'lom ovqatlanmaslik ishchi kuchi unumdorligini susaytiradi, sog'liqni saqlash resurslarini siqib chiqaradi, inson kapitalining rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va mamlakatning iqtisodiy o'sish, raqobatdosh ustunligini pasaytiradi.

⁹ www.lex.uz. 2018 й Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

¹⁰ 2020-yil 03.09. Aqlli ta'lim va aqlli tibbiyot" O'zR FA akademigi Saidaxror G'ulomov takliflari "Shifo-info" № 26 (801)

¹¹ 2014й., 15-апрель С.С.Фуломов, Д.С.Алматова "Минтакалар озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда инновацияларнинг роли." // Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси тармоқларида инновацион бошқарув фаолиятини модернизациялаш ва ривожлантириш муаммолари мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман материаллари (1-қисм).Т.: ТДАУ.-.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Ijtimoiy-iqtisodiy nomutanosibliklarni bartaraf etishdan tortib, texnologik taraqqiyotdan foydalanish va madaniy ta'sirlarni tushunishgacha, aholi salomatligini saqlash va global oziq-ovqat ta'minoti zanjiri xavfsizligini ta'minlash uchun yaxlit yondashuv muhim ahamiyatga ega. Hamkorlik va innovatsiyalar orqali biz yashirin narsalarni ochib, hamma uchun oziq-ovqat xavfsizligini oshirishimiz mumkin. Xozirgi dunyo sog'lom ovqatlanish ilm nazariyasini o'zgarishlarga juda muhtoj. Agar biz aksariyat xalq o'z ongimizga o'rnashib olgan sog'lom ovqatlanmaslikni o'zgartira olmasak, oziq ovqat xavfsizligini ta'minlashda yo'l qo'yilayotgan kamchiliklarni bartaraf qila olmasak, turli xil sun'iy rang va ta'm berilgan ozuqalardan voz kecha olmasak, isrofgarchilikni har qanday turini oldini ola olmaslik bu reallikni (mavjud voqelikni o'zgartira olmaslik deganidir), unda biz nafaqat o'zimizni, balki butun planetamizni (kurrai zaminimizni) halok qilganimizni bildiradi. Nafs istaklariga bo'ysungan holdagi nosog'lom ozuqalarimiz umumbashariy inqirozni kuchaytirmoqda va bizni falokat sari surib ketmoqda. Biz xozir tanlov qilishimiz kerak bo'lgan vaqtga yetib keldik – yoki rivojlanamiz yoki noqis bo'lamiz. Yangi O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, iste'mol savatini optimallashtirish, sog'lom oziqlanish bilan bog'laydigan ko'rinmas mavzularni tan olish, optimal siyosat ishlab chiqish uchun juda muhimdir. Muvozanatli ovqatlanishga ustuvor ahamiyat berish nafaqat jismoniy salomatlik masalasi, balki inson aqliy kapitali salohiyati va intellektual qobiliyatini maksimal darajada oshirish uchun muhim sarmoyadir. Yashirin ochlik (sog'lom ovqatlanmaslik) bilan kurashish nafaqat odamlarning farovonligini oshiradi, balki kuchliroq, bardoshli va iqtisodiy jihatdan barqaror davlat bo'lishga jonli hissa qo'shadi. Yashirin ochlik (sog'lom ovqatlanmaslik) ning ko'zga ko'rinmas ta'siriga e'tibor qaratish va barcha uchun sog'lom va farovon kelajak qurish vaqti keldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasining oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom oziqlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljallangan strategiyasi
3. 2018-yil 21-sentabr 2019-202-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni Toshkent shahri,
4. 26.01.2023-yildagi PQ-22-son. Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro institutini tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori,

5. 2023-y. 8-sentyabr O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh Mirziyoevning Samarqand oziq-ovqat xavfsizligiga bag‘ishlangan xalqaro konferensiyaga yo‘llagan murojotnomasi
6. 2022-yil № 3-4 S.S.G‘ulomov, D.S.Almatova “Mintaqalar oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlashda innovatsiyalarning roli.” // O‘zbekiston Respublikasi agrosanoat majmuasi tarmoqlorida innovatsion boshqaruv faoliyatini modernizatsiyalash va rivojlantirish lari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari (1-qism).T.: TDAU.- 2014y 15-aprel.
7. 2020-yil 03.09.Aqlli ta‘lim va aqlli tibbiyot” O‘zR FA akademigi Saidaxror G‘ulomov takliflari “Shifo-info” № 26 (801)
8. 2022-yil 18-noyabr, “Iste‘mol savatchasi”uni optimallashtirish iqtisodiy va tibbiy omillar bog‘liq. Abdug‘aniev Otabek Allajonovich Xalq so‘zi 1 248 (8310) www.xs.uz
9. В.В.Корнейчук. Оптимизация продуктовой корзины: взаимосвяз экономических и медитсинских факторов // Санкт-Петербургский филиал Натсионального исследовательского университета «Высшая школа экономики» 2017г. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29453182>

HUQUQNI MUHOFAZA QILUVCHI ORGANLARNING JISMONIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA QO‘L JANGINING O‘RNI

M.M.O‘rolov

*O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
Jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasida o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda qo‘l jangining o‘rni tahlil qilingan bo‘lib, ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar asosida chora-tadbirlarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Mustaqillik, organ, sport, jismoniy tarbiya, qo‘l jangi, musobaqa, muhofaza, tayyorgarlik, malakali, vazifa, texnika va taktika, sambo, uslub, biomexanika, fiziologik, kineziologik.

Bugungi kunda fan va texnikaning rivojlanishi insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni yanada rivojlanishiga olib keldi. O‘zaro munosabatlar, hamkorlik insonlarni bir-biriga yaqinlashtirish bilan birga turli jinoiy guruhlarini shakllanishiga ham olib kelmoqda. Mazkur holat qurolli kuchlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jismoniy tayyorgarligini oshirishni talab qiladi. Ayniqsa ularning jismoniy tayyorgarligida sambo, qo‘l jangi kabi sport turlaridan foydalanish samara beradi. Xususan, yurtimizda qo‘l jangining rivojlanib borishini hisobga olib huquqni muhofaza qiluvchi organlarning xodimlari jismoniy tayyorgarlik jarayonida qo‘l jangi uslublaridan foydalanish, mashg‘ulotlarga mashqlarni kiritish, o‘zaro musobaqalar tashkil qilib borish ishlarini tizimli tashkil qilish muhim hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 20 iyundagi PQ-287 son “Qo‘l jangi sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida qo‘l jangi sport turini aholi, ayniqsa yoshlar, Qurolli kuchlar harbiy xizmatchilari va huquqni muhofaza qilish organlarining hodimlari o‘rtasida yanada ommalashtirish, soha uchun moddiy-texnik bazani mustahkamlash hamda malakali kadrlar, trenerlar va hakamlar tayyorlashga bo‘lgan e‘tiborini yanada kuchaytirish hamda mazkur sohaga tegishli boshqa meyoriy-xuquqiy xujjatlarning qabul qilinishi qo‘l jangini yanada rivojlantirish zarurligini ko‘rsatmoqda.

Sportchilarning texnik mahoratini o‘rganish va baholashning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan sport biomexanikasida motor harakatlarini o‘rganishning mavjud va ishlab chiqilgan usullariga bog‘liq. Ushbu usullarni uch guruhga bo‘lish mumkin: mantiqiy-statistik, mexanik-matematik va tizimli. Biomexanik tadqiqot usullari imkoniyatlarining tahlili shuni ko‘rsatdiki, ularning eng yaxshisi mavjud emas. Usullarning har biri tegishli ilmiy tadqiqotlarni rejalashtirish va o‘tkazishda bilish

zarur bo'lgan afzallik va kamchiliklarga ega. Sportchilarning texnik tayyorgarligini o'rganish va baholash uchun ushbu usullardan foydalanish ushbu muammoni hal qilish uchun yangi yondashuvlar izlash kerakligini taqozo etmoqda. Uni hal qilishning mumkin bo'lgan usullaridan biri mavjud tadqiqot usullaridan majmuaviy foydalanish bo'lib, ularning har biri o'ziga xos muammoni hal qilish imkonini beradi.

Jismoniy, shu jumladan sport bilan shug'ullanish sport mashg'ulotlarining asosiy vositasi ekan, ularni qanday qurish kerakligini, ularni qanday bajarish kerakligini va ularni amalga oshirish samaradorligi qanday omillarga bog'liqligini chuqurroq tushunish kerak. Ushbu savollarga javoblar sportchilarning texnik mahoratini o'rganish va baholash bilan chambarchas bog'liq. Sportchilarning texnik tayyorgarligi muammosini o'rganishning murakkabligi jismoniy mashqlar nafaqat mexanik harakatlar, balki aniq maqsadga erishishga qaratilgan motorli harakatlardan iboratligidadir. Harakat ko'nikmalarini shakllantirishda sport biomexikasining asosiy roli – bu, harakatlarni ijro etuvchi motorli tomoni mohiyatini ochib berishdir, albatta, bu miyaning aqliy va fiziologik faolligi bilan belgilanib, nafaqat harakatni boshqarishni, balki motorli yo'naltiruvchi va boshqaruvchi qismlarini ham o'z ichiga oladi. Qo'l jangi bilan shug'ullanuvchi sportchilarda yo'l qo'yiladigan biokinematik va biodinamik xatolarni aniqlash va bartaraf etish texnologiyasini ishlab chiqish, ularni tayyorlash tizimida qo'llaniladigan mashqlar va musobaqa yuklamalarini bajarishda sportchilarning kineziologik tizimlari holatini elektron monitoring qilish tizimini yaratish, mashg'ulotning bosqichlari va davrlarini amalga oshirish jarayonida o'quv-mashg'ulot yuklamlari xajmi va jadalligini optimallashtirish, shug'ullanuvchilarning funksional parametrlari asosida tana holatini baholashning aniq usullarini ishlab chiqish, harakatlar sikllarini bosqichma-bosqich tahlil qilish, olingan ma'lumotlarni taqqoslash, o'rtacha natijalarni tahlil qilish, norma bilan solishtirish mexanizimini takomillashtirish, sportchilarning kinematik va biodinamik muvozanat holatlari xaqida real vaqt rejimida ma'lumot olish imkoniyati yaratish, olingan ma'lumotlar asosida sportchilarning 3D grafik va matematik modellarini yaratish va sportchilarning harakat tayyorgarligi modeli asosida o'tkaziladigan keyingi o'quv-mashg'ulotlar jarayonidagi natijalar bilan solishtirish va tahlil qilishning amaliy dasturini yaratish zarurati mavjud.

Mazkur mezonlar asosida qurolli kuchlar va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishda qo'l jangining uslublaridan foydalanish o'z samarasini berish bilan birga qo'l jangining yanada ommalashishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

- ko'p yillik tayyorgarlik tizimida shug'ullanuvchi qo'l jangichilarning kompleks tayyorgarligi holati va dinamikasi aniqlash hamda korreksiyalash imkoniyati yaratish;
- qo'l jangichilarning psixofiziologik tayyorgarligi holati va dinamikasini aniqlab korreksiyalash imkoniyati yaratish;

- qo‘l jangichilarning texnik tayyorgarligini baholash va nazorat qilish metodikasi ishlab chiqish;
- turli bosqichlarda shug‘ullanuvchi qo‘l jangichilarning real potensiali va jismoniy holatidan kelib chiqib, mashg‘ulotlarning individual dasturini rejalashtirish texnologiyasi ishlab chiqish;
- qo‘l jangichilarning o‘quv-mashg‘ulot va musobaqa yuklamalarini bajarishda shug‘ullanuvchilarning kineziologik va biodinamik tizimi holatini elektron monitoring qilish imkoniyati yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – T.: O‘zbekiston, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi 394-sonli Qonuni – Lex.uz.
4. <http://www.lex.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi).
5. <http://press-service.uz/uz> (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti).
6. <http://book.uz/> (Elektron adabiyotlar kutubxonasi).
7. <http://www.xs.uz> («Xalq so‘zi» gazetasi).
8. В.С. Кузнесов, Г.А. Колодниский Физическая культура. (СПО). Учебник. Москва 2020.
9. В. Баршай, М.В. Белавкина, В.Н. Кривсун, В.Н. Курьс Гимнастика (Бакалавриат). Учебник. Москва 2020.

YURTIMIZDA YOSHLAR VA O‘SMIRLAR O‘RTASIDA QO‘L JANGINI RIVOJLANISHIGA XIZMAT QILUVCHI XUSUSIYATLAR

M.M.O‘rolov

*O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xayfsizligi universiteti,
Jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasida o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada yurtimizda yoshlar va o‘smirlar o‘rtasida qo‘l jangini rivojlanishiga xizmat qiluvchi xususiyatlar tahlil qilingan bo‘lib, ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar asosida chora-tadbirlarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Mamlakat, o‘smirlar, sport, jismoniy tarbiya, qo‘l jangi, musobaqa, kompleks, tayyorgarlik, malakali, vazifa, texnika va taktika, yoshlar, uslub, federatsiya.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni har tomonlama rivojlantirish, shu jumladan qo‘l jangini yanada ommalashtirish, qo‘l jangi sport turi bilan shug‘ullanish uchun qulay shart-sharoitlar va infratuzilma yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish masalasiga xalqaro tashkilotlar hamda mahalliy hukumat vakillari tomonidan alohida e‘tibor qaratilmoqda. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish negizida xalq salomatligi yotadi. Ayniqsa, yosh avlodni salomat qilib tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishda amalga oshirilayotgan ishlarni tizimli tashkil qilish hamda muammolarni o‘rganishda ilmiy- tadqiqot ishlaridan, metodlaridan foydalanish, muammoning ildizini topishga harakat qilish muhim hisoblanadi. Natijada, sarf qilinayotgan mablag‘larni tejash, oqilona sarflash bilan birga amalga oshirilayotgan islohotlarning natijaviyligi ta‘minlanadi.

Mamlakatimizda ham jismoniy tarbiya va sport rivojlantirishda yoshlarni qamrab olish, katta avlodni ham jalb qilish yo‘nalishida yondashilmoqda. Ayniqsa, yosh avlodni qamrab olish bo‘yicha ishlarni tashkil qilishda yangi sport turlarini tashkil qilish, ommaviy sport turlarini respublikada joriy qilish, federatsiyalarni tashkil qilish hamda kerakli sport jihozlarini olib kelish, ularni o‘zimizda ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yishga harakat qilinmoqda. Bizga ma‘lumki, har bir sport turini tashkil qilish turli qiziqishlarga ega bo‘lgan yoshlarni sportga jalb qilish imkoniyatini oshiradi. Shuningdek, yangi sport turining kirib kelishi yoshlarni sportga jalb qilish bilan birga, shu sport turining yutuqlarini o‘zlashtirishda, investitsiyalarning kirib kelishiga, millatlar va davlatlar o‘rtasida hamkorlik aloqalarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi. Shunday sport turlaridan bir qo‘l jangi hisoblanadi. Qo‘l jangi sport turi jahonda rivojlangan sport turlaridan biri bo‘lib, rivojlangan mamlakatlarda, ayniqsa

sanoatlashgan mamlakatlarda tezda rivojlanib, asosiy sport turiga aylanib bormoqda. Umuman olganda, qo‘l jangi sport turining rivojlanib borishi ortidan xalqlarni birlashtirish bilan birga yoshlar jismoniy holatini rivojlantirish hamda mehnat qilish qobiliyatini oshirishga xizmat qilib kelmoqda. Bu esa jamiyatda qo‘l jangi sport turining kirib kelishi va rivojlanishidan manfaatdorlikni oshirishga olib keladi.

Qo‘l jangi sport turining rivojlanishi quyidagi xususiyatlar bo‘yicha muhim hisoblanadi. Qo‘l jangi o‘z ustida ishlash qobiliyatini shakllanishiga ta‘sir qilib, kundalik turmush tarzidagi mehnatsevarlikka undaydi, insondagi kommunikativlikni rivojlantiradi, sportdagi ilmiy yutuqlardan xabardorlikni oshirishga xizmat qiladi. Albatta, mazkur xususiyatlarni shakllantirishda boshqa sport turlarining o‘rni va ta‘siri katta hisoblanadi. Biroq, har bir sport turidagi xususiyatlarni o‘rganish zarur hisoblanadi. Chunki, bir sport turi bilan shug‘ullangan bolalar boshqa sport turi bilan shug‘ullanmasligi yoki bo‘lmasam ikkinchi sport turini birinchisidek qabul qilmasligi mumkin. Shuning uchun ham har bir sport turini o‘rganish va uning yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlashdagi rolini ochib berish, murabbiylarning sport turing xususiyatlari haqidagi bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirib borish kerak bo‘ladi. Qo‘l jangi bilan shug‘ullanayotgan yoshlarda o‘ziga, o‘z kuchiga bo‘lgan ishonch, boshqalarni hurmat qilish malakasi shakllangan bo‘ladi hamda jamoaviy harakat qilishning samaradorligi anglab yetadi. Ushbu bilimlarini o‘zi mansub bo‘lgan ijtimoiy makonda qo‘llash tajribasiga ega bo‘ladi. Qo‘l jangining rivojlanishiga xizmat qiluvchi xususiyatlari yoshlarni, bir-birini tushunish, birgalikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘z ustida ishlash qobiliyatini shakllanishiga ta‘sir qilib, kundalik turmush tarzidagi mehnatsevarlikka undaydi. Insondagi kommunikativlikni rivojlantiradi. Sportdagi ilmiy yutuqlardan xabardorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Qo‘l jangi sport turini aholi, ayniqsa yoshlar, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari va huquqni muhofaza qilish organlarining harbiy xizmatchilari va xodimlari o‘rtasida yanada ommalashtirish, soha uchun moddiy-texnik bazani mustahkamlash hamda malakali kadrlar, trenerlar va hakamlar tayyorlashga bo‘lgan e‘tiborni yanada kuchaytirish *maqsadida*: O‘zbekistonda qo‘l jangi sport turini rivojlantirish bo‘yicha quyidagi xulosalarni berish mumkin:

Birinchidan, qo‘l jangini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish muhim. Tadqiqot natijalari asosida rivojlantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni belgilash, mavjud imkoniyatlarni to‘g‘ri taqsimlash hamda moliyaviy sarf-xarajatlarni to‘g‘ri yo‘naltirish imkoniyatini beradi;

Ikkinchidan, har bir sport turining ijtimoiy xususiyatlarini o‘rganish kerak. Uning ijobiy xususiyatlarini aniqlash orqali yoshlar tarbiyasidagi o‘rnini baholash mumkin bo‘ladi. Bu esa sport turini ommalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, qo‘l jangi sport turi bo‘yicha iqtidorli sportchi yoshlarni tanlab olish faoliyatining samaradorligini oshirish va o‘quv-mashq jarayonini sifatli tashkil etish;

To‘rtinchidan, qo‘l jangi sportini ommalashtirish, yoshlarni sport klublari, seksiyalari va to‘garaklariga keng jalb qilish hamda shu orqali sportchilarning jinoyatlarni sodir etish va jinoiy guruhlariga qo‘shilib ketishining oldini olish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – T.: O‘zbekiston, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi 394-sonli Qonuni – Lex.uz.
4. <http://www.lex.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi).
5. <http://press-service.uz/uz> (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti).
6. <http://book.uz/> (Elektron adabiyotlar kutubxonasi).
7. <http://www.xs.uz> («Xalq so‘zi» gazetasi).
8. В.С. Кузнесов, Г.А. Колодниский Физическая культура. (СПО). Учебник. Москва 2020.
9. В. Баршай, М.В. Белавкина, В.Н. Кривсун, В.Н. Курыс Гимнастика (Бакалавриат). Учебник. Москва 2020.

**MALAKALI QO‘L JANGI SPORTCHILARINI TEXNIK
TAYYORGARLIGINI AYLANMA USLUB YORDAMIDA
RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI**

M.M.O‘rolov

*O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti,
Jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasida o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada qo‘l jangi bo‘yicha malakali qo‘l jangi sportchilarini texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyati tahlil qilingan bo‘lib, ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar asosida chora-tadbirlarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Mustaqillik, sport, jismoniy tarbiya, qo‘l jangi, musobaqa, chempion, tayyorgarlik, malakali, vazifa, texnika va taktika, atsiklik, uslub.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish hamda ommaviylashtirishga alohida e‘tibor qaratib kelinmoqda. «Iqtidorli sportchilarni tanlab olishseleksiya ishlarini takomillashtirish bo‘yicha yangi tizim joriy etilib, bu o‘zining dastlabki natijalarini bera boshladi».

Sportning har xil turlari bo‘yicha dunyoning ko‘plab davlatlarida O‘zbekiston bayrog‘i ko‘tarilib, madxiyasi yangramoqda. 2021 yilda O‘zbekistonda ilk marotaba qo‘l jangi sport turining VI jahon chempionati bo‘lib o‘tdi. Mazkur chempionatda dunyoning 31 ta mamlakatdan jami 300 nafardan ortiq sportchilar ishtirok etgan 6-Jahon chempionatida sportchilarimiz sakkizta oltin, o‘n bitta kumush va o‘n bitta bronza - jami o‘ttizta medalni qo‘lga kiritib, O‘zbekiston terma jamoasi umumjamoasi hisobida 1-o‘rinni egallagan bo‘lsa, 2022 yilda o‘tkazilgan Jahon chempionatida 18 ta davlat sportchilari bilan bellashib mutloq g‘oliblikni qo‘lga kiritdilar. 2023 yilda Qo‘l jangi bo‘yicha O‘zbekiston milliy terma jamoasi Belarussiya respublikasining Mins shahrida o‘tkazilgan “Jahon kubogi” musobaqasida umumjamoasi hisobida faxrli birinchi o‘rinni egallagan bo‘lsa, Rossiya Federatsiyasining Moskva shahrida Irina Viner-Ysmanova nomidagi gimnastika saroyida sportning qo‘l jangi turi bo‘yicha mutloq vazn toifasida (73 kg gacha 2 nafar sportchi va 73 kg dan yuqori 2 nafar sportchi) Jahon chempionati bo‘lib o‘tdi. Mazkur musobaqada O‘zbekiston terma jamoasi ikkita oltin, ikkita kumush medalini qo‘lga kiritib umumjamoasi hisobida faxrli birinchi o‘rinni egalladi. 2024 yilda Qozog‘iston poytaxti-Ostona shahrida bo‘lib o‘tgan “Qo‘l jangi bo‘yicha Jahon Kubogi” uchun musobaqasida o‘nta oltin, sakkizta kumush va oltita bronza - jami yigirma to‘rtta medalni qo‘lga kiritib, O‘zbekiston “Qo‘l jangi” terma jamoasi umumjamoasi hisobida faxrli birinchi o‘rinni egalladilar. Ushbu yuqori natijalarda yakkakurash sport turlarining o‘rni alohida, ya‘ni yurtimiz

sportchilarining aksariyat yutuqlari yakkakurash sport turlariga to‘g‘ri keladi.

O‘zbekiston olimlari tomonidan ham qo‘l jangi sport turi bo‘yicha ko‘plab ilmiy-metodik ishlanmalar yaratilgan bo‘lib, shu bilan birga, hali o‘rganilishi zarur bo‘lgan masalalar, ya‘ni O‘zbekiston terma jamoalariga iqtidorli qo‘l jangi sportchilarni tanlab olish va sportchilarni jarohatlarsiz oliy sport mahorati bosqichi darajasigacha tarbiyalab yetkazish kabi ko‘plab muammolar mavjud. Qo‘l jangi sportida yuqori natijalarga erishishda texnik tayyorgarlik muxim o‘rin egallayli. Uni rivojlantirish evaziga kutilgan natijalarni qo‘lga kiritish mumkin. Yuqoridagi natijalarni yanada boyitish uchun mutaxassislikga chuqurlashtirish va sportda takomillashtirish bosqichlariga e‘tiborni kuchaytirish lozim. Aynan, mana shu bosqichlarda sportchilarning texnik tayyorgarligi asosiy shaklga kiradi. Mazkur bosqichlarda malakali sportchilar yuqori malakaga ega bo‘lish davrlariga to‘g‘ri keladi. Shu sababga ko‘ra, malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini e‘tibordan chetda qoldirmaslik zarur. Malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyatini optimallashtirish sohada dolzarb hisoblanadi.

Agar tayyorgarlik tomonlarining bir qismi bo‘lgan texnik tayyorgarlik, undagi uslublardan aylanma mashg‘ulotni talab darajasida rivojlantira olinsa, dolzarb masalalardan biri ijobiy hal bo‘lardi. Malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini rivojlantirish orqali sport natijalarida ijobiy o‘zgarish kutish mumkin. Bunda biz tomonimizdan, malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyatini ishlab chiqish ta‘sirida yuqori natijalarga erishishdan iborat.

Vazifa sifatida qo‘yidagilarni tavsiya etish mumkin:

- malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligi bo‘yicha rivojlanganlik darajasini o‘rganish;
- malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyatini ishlab chiqish;
- malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyatining samarali jihatlarini

Shuningdek, malakali qo‘l jangi sportchilarining texnik tayyorgarligini aylanma uslub yordamida rivojlantirish uslubiyati – hozirgi musobaqa qoidasi talablariga javob beradigan qo‘l jangi sportchilarining mashg‘ulotiga moslashtirilib ishlab chiqarilgan kompleks sport natijalariga samarali ta‘sir etadi degan fikr ilgari surilgan.

Qo‘l jangi sporti atsiklik sport turi hisoblanadi, ko‘pchilik mutaxassislar fikri bo‘yicha atsiklik sport turlariga aylanma uslubning samarali ta‘sir etishi ta‘kidlab o‘tilgan Morgan R., Adamson G., Fraktman B.D., Sholix M., Gergan L., Murtazin X.M., Peysaxov M., Xachaturyan G., Chunin L., Gurevich I.A., Naumov B.A., Farfel V.S., Matveev L.P., Novikov A.A. va boshqalar e‘tirof etishgan. Aylanma uslubdagi

variantlarga qo‘l jangi sportchilarining texnik usullari va harakatlari mashqlar o‘rniga qo‘yilib foydalaniladi.

Xulosalar:

1. Malakali qo‘l jangi sportchilarining imkoniyatlarini, raqibning xususiyatlarini hamda musobaqalarda qatnashishning maqsadga muvofiq keladigan rejasini ishlab chiqish zarur.

2. Malakali qo‘l jangi sportchilarining imkoniyatlarini mumkin qadar to‘laroq namoyon etadigan bellashuvni olib borish vosita va usullaridan foydalanish yo‘llari bilan rejani amalga oshirish tavsiya etiladi.

3. Qo‘l jangi sporti texnikasining nazariy asoslarini o‘zlashtirish, ya’ni, texnik uslublar arsenali haqidagi, ularni qanday va qay xildagi sharoitlarda qo‘llash kerakligi va hokazolar haqida bilimlarni egallash.

4. Texnik uslublarni, ularning kombinatsiya va variantlarini mukammal texnik mahorat va malakalarni egallab olgunga qadar o‘zlashtirish.

5. Texnik mahoratga erishish uchun zarur bo‘lgan texnik tafakkur va boshqa qobiliyatlarni tarbiyalash aylanma uslubni amalga oshirishda asosiy yordamchi fazilatlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi – T.: O‘zbekiston, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi 394-sonli Qonuni – Lex.uz.
4. <http://www.lex.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi).
5. <http://press-service.uz/uz> (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti).
6. <http://book.uz/> (Elektron adabiyotlar kutubxonasi).
7. <http://www.xs.uz> («Xalq so‘zi» gazetasi).
8. В.С. Кузнесов, Г.А. Колоднский Физическая культура. (СПО). Учебник. Москва 2020.
9. В. Баршай, М.В. Белавкина, В.Н. Кривсун, В.Н. Курьс Гимнастика (Бакалаврият). Учебник. Москва 2020.

BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA APPLIKATSIYA BILAN ISHLASH MAVZULARINI TO'G'RI TASHKIL ETISH TALABLARI

Mir-yusupova Muxayyo Alimjonovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Fizika va texnologik ta'lim kafedrasida o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Maqolada applikasiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko'ra xilma-xil bajarilishi texnikasining o'xshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o'z ichiga oladi. Har bir material applikasiyasi bajarilish texnikasiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qog'o'z, limon, daraxtlar po'stloqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtirilishi haqida uslubiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar. Texnologiya, applikasiya, suvenirlar, dekorativ applikasiya, geometrik shakl, ko'p rangi applikasiyalar, syujet.

Applikasiya – tasvirlash texnikasining turli formalarni qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir. Bu applikasiyadan faqat bezash maqsadlarida ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, suvenirlar, devoriy gazetalar, stendlar va hokazolarni bezashda ishlatiladi. Applikasiya bilan shug'ullanish o'quvchilarni garmonik rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Applikasiya ijodni rivojlantirishda katta yordam beradi, tasavvurni boyitadi, kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni o'stiradi.

Applikasiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish applikasiyalar muvaffaqiyatining garovidir. Tasvirlash lozim bo'lgan narsalar yordamida figura va narsalarning holati aniqlanadi, tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi. Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirqiladi, ularni chizmaslik kerak.

Applikasiya tushunchasi xususiyatlari va materiallariga ko'ra xilma-xil bajarilishi texnikasining o'xshashligi bilan birlashgan badiiy asarlarni yaratish usullarini o'z ichiga oladi. Har bir material applikasiyasi bajarilish texnikasiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi xususiyatlarga ega, masalan, qog'o'z, limon, daraxtlar po'stloqlari fonga turli yelimlar bilan yopishtiriladi.

Applikasiya – badiiy asar yaratishning eng sodda va oson usulidir. Bu applikasiyadan faqat bezash maqsadlaridagina korg'azmali qurollar, turli o'yin uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqchalar, bezaklar, shu kabilarni yaratishdan keng qo'llash imkonini beradi.

Dekorativ applikasiya – u naqsh, gullardan tashkil topib, alohida-alohida

tasvirlardan tarkib topuvchi predmetli, hodisa, harakatlar uyg'unligini aks ettiruvchi syujetdan iborat bo'lishi mumkin.

Applikatsiya tasvirlash texnikasini turli formalarini qirqish va ularning fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

Applikatsiya 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlar orasida paydo bo'lgan. Ular applikatsiyadan kiyim-bosh, turar joylarini bezatishda ishlatganlar. Applikatsiya turli xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yoqutlar applikatsiya ishida po'stlog'dan foydalanishgan, bo'yalgan po'stlog'dan qilingan applikatsiyalar bilan ular o'tovlarini bezashgan. Xanti-mansi, evenk va boshqa shimoliy xalqlari applikatsiyada teri, sukno, mo,,yna ishlatishgan. Komi, qozoq, kalmik, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim, uyro'zg'or predmetlarini bezashda foydalanishgan.

Applikatsiya ishida asosiy material qog'ozdir, dazmollangan yoki kraxmallangan bo'lakchalardan ham foydalanish mumkin. Bu materiallar bilan bir qatorda somon, quritilgan o,,simliklar, urug'-danaklar, barglar va shu kabilardan ham foydalansa bo'ladi. Qog'ozning yaltiraydigan marmar, bosma gul tushirilgan-barxat, kumush va bronza, rasm solish va chizmachilik qog'ozi navlari applikatsiya uchun yaroqlidir. Applikatsiya bilan shug,,ullanish o,,quvchilarni garmonik rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Applikatsiya ijodni rivojlantirishga yordam beradi, kuzatuvchanlik, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, qo'l mehnati, tasvirni his qilish, chamalash va rangni sezishni o,,stiradi. Rangli qog'oz yoki boshqa materialdan tasvir ustidagi ish badiiy didni avj oldiradi.

Applikatsiya ishlari doimo xotirada saqlanishi haqida majburiy qoida sifatida bajarilishi lozim bo'lgan izchillikda ado etiladi. Istalgan applikatsiya syujetni tanlashdan boshlanib, undan keyin applikatsiya eskizi, qog'oz tanlash, kerakli detallarni qirqish, ularni fonga kuyish, yelimlash va nihoyat kuritish jarayonlari keladi. Oddiy applikatsiyalar eskizsiz bajariladi. Applikatsiya ishlarini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy kompozitsiyasiga qaratilishi kerak. Yaxshi uylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo,,lgan narsalarni joylashtirish-applikatsiya muvaffaqiyatining garovidir.

Eng oddiy applikatsiyalar bu geometrik figuralardan qilingan ornamental applikatsiyalardir. Avval ornament eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. Applikatsiyada avval eskizi tuziladi, so'ngra kerakli detallar o'lchami va miqdori hisoblanadi. Detailarni tayyorlab ma'lum tartibda joylashtiriladi va yopishtirishni qaysi detaldan boshlash kerakligi aniqlanadi. So'ngra tayyorlangan materiallar bir-biriga yopishtiriladi.

Geometrik shaklli applikatsiyalar. Bajarilish texnikasiga ko'ra applikatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli applikatsiyalardir. 1 va 3

sinf o,,quvchilari geometrik shaklli applikasiyani bajarishda quydagi bilimlarni egallaydilar.

1. Geometrik shakllar: kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, aylanani qog'oz bo'lagidan va o'lchov asboblari yordamida hosil bo'lishi haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlaydilar.

2. Badiiy didni o'tiradi, rasm darslarida polosa, doira, kvadratda ornamentlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarni chuqurlashtiradilar.

3. Ayrim predmetlarni detalma-detal tahlil qilib geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar.

4. Bolalarni "ko'p, kam, uzunasiga, ko'ndalangiga, qism va qatlam, ikki qismga qirqish, to'rt qismga, teng qismlarga" kabi tushunchalari mustahkamlanadi.

5. Bolalar ranglar uyg'unlagini to'g'ri tanlashni o'rganadilar. Ularda estetik did tarbiyalanadi.

Geometrik shaklli applikasiyalarni ham dekorativ-ornament, predmet, syujetli applikasiyalarga ajratish mumkin. Doira, kvadrat va ovaldan ornamentlar yasash. Ornament detallari: turli o,,lchamdagi kvadrat, uchburchaklar tayyorlanadi. Kvadratda naqsh diagonal bo'yicha tuziladi – bunda shakllarni simmetrik joylashtirish qulay. Doirada naqsh markazdan radiuslar bo'ylab tuziladi.

Geometrik figuralardan predmetli applikasiyalar. Bolalarni predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Buni atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish-tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin. O'qituvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni bolalar bilan birgalikda ko'rib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga o'xshashligi, ularni qanday o,,lchamlarda, qaysilarini kattaroq, qaysilarini kichikroq olish, qanday izchillikda joylashtirish kerakligini aniqlaydilar. Rangli qog'ozlardan olingan doiralalar va ularning qismlari bilan applikasiya bo'yicha juda ko'p geometrik ishlarni bajarish mumkin. Doiralarni har birini shunday joylashtirish kerakki, natijada talab qilinadigan shakl paydo bo'lsin.

Geometrik figuralardan predmetli applikasiya yasash texnologiyasi

- Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi;
- Ochiq tondagi qog'oz va fon tanlanadi;
- Applikasiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi;
- Tasvir ustida ishlanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi.
- Tasvir hajmiga ko,,ra eng katta element asosiy mavzuga mos element bo'lishi kerak.
- Tasvirlash lozim bo'lgan materiallar yordamida figura va predmetlarning holati aniqlanadi;

- Tasvirlangan hodisalarning uygʻunligiga erishiladi;
- Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qogʻozdan qirqladi, ularni chizmaslik kerak;
- Tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, yaʼni fonga joylashtiriladi va oʻylangan tasvir hosil qilinadi;
- Agarda bu tasvir maʼqul boʻlsa, detallar boshqacha joylashtiriladi;
- Detallarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning oʻrnini qalam bilan belgilab qoʻyiladi;
- Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib koʻramiz.
- Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya oʻqini oʻtkazish va elementlarni shunga koʻra joylashtirish lozim.

Bu ishlar oʻquvchilarda ijodiy va atroflicha tasavvurni, badiiy didni oʻstirishga yordam beradi. Bolalarda qoʻyilgan maqsadga erishish yoʻlida qatʼiyatlik, tartiblik tarbiyalanadi. Uyushqoqlik bilan ishlash koʻrsatmalariga rioya qilish, tashabbuskorlik koʻrsatish koʻnikmalari shakllanadi. Oʻquvchilar tayyorlagan applikatsiyalar ona tili va matematika darslari uchun ajoyib didaktik material, oʻquvchilar nutqini oʻstirish vositasi boʻlishi, ularning predmetlari shakli, rangi, fazoda joylashishi haqidagi tushunchalarini boyitishga xizmat qilishi mumkin.

Koʻp rangi applikatsiyalar. Koʻp rangi applikatsiyalarni qirqish ancha murakkab ish boʻlib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqadordir. Bu turdagi applikatsiyalarni bajarishda fonni tanlash juda muhimdir. Fon ifodalangan predmetlar rangidan ochroq boʻlishi kerak. Ana shunda predmet xuddi boʻrtib turgandek yorqin koʻrinadi. Hammasi oʻyilgan asarga bogʻliq. Fonda joylashgan detallar rangi ham shunga qarab tanlanadi, detallarninig tabiiy joylashishi va oʻlchamlarining uygʻunligiga eʼtibor berish kerak. Bu ishlarning bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallar oldindan belgilamay qirqladi, ayrim detallar esa belgilangan eskizlar boʻyicha qirqladi. Koʻp rangli applikatsiyalardan biri dekorativ applikatsiyalardir. Dekorativ applikasiya -naqsh gullardan tashkil topib, alohida-alohida tasvirlangan hodisa harakatlar uygʻunligini aks ettiruvchi manzaralardan iborat boʻlishi mumkin. Dekorativ applikatsiyalarni bolalar kitob, oynoma va boshqa materillardan olishlari, ayrim elementlarni qoʻlda yaratishlari mumkin. Sharq naqshi applikasiyasining bu turi uchun boy material hisoblanadi. Dekorativ applikasiya bir va koʻp rangli boʻlishi mumkin. Badiiy applikasiyalar. Mavzuli ishlarni yaratish faqat mehnatga emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Texnologiya taʼlimi darslarida applikasiya ishlarini bajarilish texnikasi oʻrganiladi. Rangdor surat applikasiya mavzusining elementlarini oʻquvchilar turli bayramlarga bagʻishlangan (tabriknomalar, ochiq xat muqovasini, yoʻl belgilari) ishlarini bajaradilar. Ish mavzu va fikr tanlashdan boshlanadi. Quticha ochiq tondagi qogʻoz fon tarzida tanlanadi. Applikasiyaga

qaratilgan asarning yaratilishi va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Asarni yaratish ustida ishlagan asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarni tanlashga qaratiladi. Asar hajmiga ko'ra eng katta detal mavzuli detal bo'lishi kerak.

Syujetli applikatsiya. Syujetli applikatsiya asariga ko'ra oddiy va murakkab bo'lishi mumkin. Murakkab syujetli applikatsiya – ertaklar, hikoyalar va shu kabilarga illyustratsiya sifatida yasaladi. Agarda syujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilamasdan qirqish mumkin. Murakkab syujetli applikatsiya ham syujet tanlashdan boshlanadi. Agarda syujetni o'quvchining o'zi o'ylab topgan bo'lsa, bu rasmni chizish malakasiga ega bo'lsa, unda avval syujetni rasmi, so'ngra rasmlar detallari chiziladi va qirqib olinadi. Ayrim detallar turli rangdagi qog'ozlardan qirqiladi. Agarda o'quvchi rasmni yaxshi chiza olmasa, u tanlangan rasmdan qora qog'oz yordamida nusxa ko'chirishi mumkin. Bu rasm ayrim detallarga ajratiladi, har bir detalni rangli qalam bilan atrofi chizib chiqiladi. Ularni qirqib olib, syujet yoki narsa detallari qog'ozga yig'iladi. Syujet yoki predmetning tabiiy ko'rinishiga putur yetmasligi uchun ularni qaysi tartibda yelimlanishi belgilanadi va ishga kirishiladi. Kuchaytirish va kattalashtirish usuli yordamida rasmlardan kattalashtirib yoki kichiklashtirib applikatsiyadan foydalanish mumkin.

Mavzuli applikatsiya. Mavzuli applikatsiya ma'lum mavzuni aks ettirishi lozim u badiiy asr uchun illyustratsiya, applikatsiya plakat bo'lishi mumkin. Badiiy tematik applikatsiya ishi predmetlar formasini, asosiy aniqliklarni, qismlarning o'zaro aloqasini, manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish kabilarni ifodalashi kerak. Faqat XVI asrga kelib rivojlangan qog'ozdan applikatsiya qilishni applikasiyaning «yosh» turi deyish mumkin. Qog'ozdan naqsh qirqish bilan o'tmishning mashhur san'atkorlari ham shug'ullanishgan. Masalan, rassom Piter Paul Rubens, daniyalik haykaltarosh Bertel Garvildson ishlari shular jumlasidandir. Mashhur ertakchi Gans Xristian Andersen o'z ertaklari motivlari asosida qog'ozdan applikatsiyalar qirqqan. Rassom F. P. Tolstoyning XIX asrning birinchi yarmidagi siluet yaratuvchilarning eng mohir ustasi deyish mumkin. Uning 50 ta siluet ishi ermitajda saqlanmoqda. XIX asrda siluet san'ati G. Narbut, Ye. Krutikov va ko'pgina boshqa rassomlarning ijodida ham o'z aksini topdi. Applikatsiya san'ati bilan faqat professional san'atkorlarga shug'ullanib qolmay, balki xalq orasidan chiqqan mohir ustalar ham bu ish bilan shug'ullangan edilar. Ukraina va Belorussiyada qog'ozdan naqshli parda-firanklar qirqishgan. Qog'ozdan kartinalar yaratib, oynalarga yopishtirilgan. Rassom Ye. Lebedeva ham o'z talantini qog'ozdan applikatsiyalar qirqishga bag'ishlagan. Polshada bezak sifatida qirqilgan naqshlar yangi oqlangan devor va shiplarga yopishtirilgan, bu ijod xalqda - vitsinanki deb ataladi.

Tayyorlangan detallar yelimlanadigan sath, ya'ni fonga joylashtiriladi va

o‘ylangan tasvir hosil qilinadi, agarda bu tasvir ma’qul bo‘lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi. Detaillarni yopishtirishda joyni adashtirmaslik uchun ularning o‘rnini qalam bilan belgilab qo‘yiladi. Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko‘ramiz. Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o‘qini o‘tkazish va elementlarni shunga ko‘ra joylashtirish lozim.

Ish mavzu va fikrni tanlashdan boshlanadi. Ko‘pincha ochiq tondagi qog‘oz va fon tanlanadi. Applikatsiya mo‘ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog‘ozni tanlashni belgilaydi. Tasvir ustida ishlanganda asosiy e’tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o‘lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi. Tasvir hajmiga ko‘ra eng katta element asosiy tematik element bo‘lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletov, B., & Qosimov, O. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ta’lim metodlari. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
2. Mavlonova, R. (2018). Kasbiy ta’limda interfaol metodlardan foydalanish. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Qodirov, X. (2021). Ta'lim jarayonida elektron resurslardan foydalanish. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
4. Xodjayev, E., & Abdullayeva, G. (2019). Zamonaviy texnologiya va o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish. Buxoro: Nasaf nashriyoti.
5. Jonibekova, N. (2017). Muammoli ta’lim va kompetensiya yondashuvi. Toshkent: Ilm Ziyo nashriyoti.

TEKNOLOGIYA TA'LIMI METODIKASI FANI VA UNING VAZIFASI

Mamajonova Guluzro Abdurashidovna

*Andijon davlat pedagogika instituti fizika va texnologik
talim V.b dotsent*

O`rinova Oqila Abdurashid qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti Texnologik ta`lim
3-bosqich talabasi*

Voxidova Gulchiroy Farxodjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti Texnologik ta`lim
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Texnologiya ta'lim metodikasi faninig maqsadi talabalarni umumiy o'rta ta'lim maktablarining "Texnologiya" fanini Davlat ta'lim standarti (DTS) asosida tashkil etish va o'qitish, pedagogika, psixologiya va maxsus fanlardan olgan bilimlarini mujassamlashtirgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va amalga oshirish yo'llarini bo'lajak texnologiya ta'lim o'qituvchilarini metodikaga oid bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirishdan iborat. Mazkur maqolada texnologiya fanini o'qitish metodikasi fanida talabalar o'qitish printsiplari va mazmuni, shakl va metodlari, texnologik ta'limi yo'nalishi bo'yicha dasturlar mazmuni, texnologiya ta'limi darslari va darsdan tashqari ishlarda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini o'stirish, o'quv va metodik adabiyotlarni o'rganish hamda tahlil qilish, darslarni rejalashtirish, me'yoriy hujjatlarni yuritish, texnologiya ta'limi o'quv xonalarining jihozlanishi, pedagogik amaliyotning maqsadi, vazifalari va mazmuni, kurs ishlarini bajarish, o'quv- moddiy texnik baza tahlili, respublika ta'lim markazi, tashxis markazi faoliyati bilan tanishadilar.

Kalit so'zlar: Umumtexnika, texnik va pedagogik fanlar, texnologiya, didaktika, metodologiya, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, mehnat ta'limi.

МЕТОДОЛОГИЯ ОБРАЗОВАНИЯ НАУКИ И ЕЕ ФУНКЦИИ

Аннотация: Целью предмета «Технология образования» является организация и обучение учащихся предмету «Технология» общеобразовательных школ на основе Государственного образовательного стандарта (ГСО), интегрирующего знания, полученные по педагогике, психологии и специальным предметам. Организация и реализация образовательного процесса заключается в оснащении будущих учителей технологического образования методическими знаниями, навыками и квалификацией. В данной статье рассматриваются принципы и содержание, формы и методы обучения студентов методике преподавания технологии,

содержание программ по направлению технологического образования, исследования мыслительных способностей учащихся на занятиях по технологическому образованию и во внеклассной деятельности. изучение и анализ учебно-методической литературы, планирование уроков, ведение нормативной документации, оборудование кабинетов технологического обучения, цель, задачи и содержание педагогической практики, курс выполнять свою работу, анализировать учебно-материально-техническую базу, знакомиться с деятельностью республиканского образовательного центра, диагностического центра.

Ключевые слова: Общее машиностроение, технические и педагогические науки, технология, дидактика, методология, Закон об образовании, трудовое воспитание.

THE SCIENCE OF TECHNOLOGY EDUCATION METHODOLOGY AND ITS FUNCTION

Abstract: The purpose of the subject of technology education methodology is to equip future technology education teachers with knowledge, skills, and qualifications related to the methodology of organizing and teaching students the subject "Technology" in general secondary schools based on the State Educational Standard (SES), and ways to organize and implement the educational process, integrating knowledge gained from pedagogy, psychology, and special disciplines. In this article, students will learn about the principles and content, forms and methods of teaching technology in the subject of teaching methods, the content of programs in the direction of technological education, the development of students' thinking skills in technological education lessons and extracurricular activities, the study and analysis of educational and methodological literature, lesson planning, maintaining regulatory documents, the equipment of technological education classrooms, the purpose, tasks and content of pedagogical practice, the implementation of coursework, analysis of the educational and material technical base, the activities of the Republican Educational Center, the Diagnostic Center.

Keywords: General technical, technical and pedagogical sciences, technology, didactics, methodology, the Law "On Education", labor training.

KIRISH

Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda yurtboshimiz tomonidan belgilab berilgan bir qancha strategik masalalarga asosan ta'lim sohasini modernizatsiya qilish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularni intellektual qobiliyatlarini

namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi bir qancha dolzarb vazifalar belgilab berilgan. Ushbu dolzarb vazifalarni amalga oshirishda barcha fan sohlarini tubdan takomillashtirish, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni", "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da belgilab berilgan davlat ta'lim standartlari asosida to'g'ri ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ilmiy didaktik ma'lumotlar, kuzatishlar shundan dalolat beradiki, mazkur maqola talaba yoshlarning idroki va tasavvuriga ta'sir ko'rsatib real borliqning ayrim jihatlarini to'liq anglash, ijodiy qobiliyatlarini mukammallashtirish, bilish faoliyatlarini rivojlantirish, iroda, his tuyg'ularini takomillashtirishni yo'lga qo'yishni, yoshlarni kasbiy, ijodiy bilim, ko'nikma va malakalarini chqurroq o'zlashtirish imkonini yaratadi.

Shuningdek, maqolada o'quv mussasasida bo'lishi lozim bo'lgan o'quv ko'rsatmali metodlar, shakllari, texnologiyalarining muhimligi, texnologiya fani o'quv-tarbiya jarayonlarini samaradorligini oshirishdagi ahamiyati, ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallarni tayyorlash haqida ham ma'lumotlar bayon qilingan.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Bizga ma'lumki, bilim va ko'nikma bir biri bilan chambarchas bog'liqdir. Maktabni bitirib chiquvchi yosh avlod texnik bilimlar malaka va ko'nikmalar bilan qurollangan bo'lishi kerak. O'quvchilarda mehnat qilishga muhabbat, mehnat qilish birinchi ixtiyoriy ekanligini tarbiyalash texnologiya ta'limi darslarida amalga oshiriladi.

Kasbiy tayyorgarlikni ajiralmas qismi o'quv ustaxonasida olib boriladigan texnologiya ta'lim darslaridir. Texnologiya ta'limi darslaridan o'quvchilar tikuvchilik, gazlamalarga ishlov berish hamda tikuv mashinalarida ishlov berish buyicha ma'lumotga ega bo'ladilar. Ishlov beruvchi asboblardan tanishadilar va shu asboblardan bilan ish operatsiyalarini bajaradilar.

Texnika taraqqiyoti elektrlashtirish, mexanizatsiyalash va ish jarayonini avtomatlashtirish yuzasidan bilimga ega bo'ladilar. Sanoatning rivojlanishi va xalq xo'jaligining barcha sohalaridagi texnika taraqqiyoti malakali ishchi kadrlar tayyorlash hamda ularning professional mahoratlarining oshirishiga borgan sari yuqori talablar qo'yilmoqda. O'rganilayotgan kasblarni chuqur va puxta egallab olishlari ishlab chiqarish malakasini yanada mukammallashtirilishi va mehnat unumdorligini oshirishlari uchun ular hozirgi zamon texnikasi va texnologiyasi asoslarini bilishlari shart.

TADQIQOT NATIJALARI

"Texnologiya ta'limi metodikasi" pedagogika fanining bir tarmog'i sifatida o'z ob'yektivlari, vazifalari va tadqiqot metodlariga ega.

Texnologiya ta'limi jarayoni, shu jarayonning barcha jihatlarini:

- o'quv materialining mazmuni;

- o'qitish metodlari;
- o'quvchilarning bilish faoliyati;
- o'qitish natijalari;
- pedagogik texnologiyalardan foydalanish va boshqalar o'rganish ob'yekti hisoblanadi.

Bu jarayonning barcha tamoni o'rganish o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

Pedagogika fanining tarmog'i sifatida texnologiya ta'limi metodikasi oldiga quyidagi asosiy tadqiqot vazifalarni qo'yadi

1. Texnologiya ta'limi vazifalarini asoslash, ularning tarbiyaviy va ta'limiy ahamiyatini ochib berish.
2. O'quv materialini mazmunini asoslash.
3. Ta'lim jarayonini tashkil etish.
4. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar mazmuni va metodikasini asoslash.

Yuqoridagi ko'rsatilgan barcha vazifalarni hal qilishda texnologiya ta'lim metodikasi quyidagi asosiy ilmiy tadqiqot metodlariga asoslanadi.

1. Kuzatish.
2. Eksperiment.
3. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish.
4. Nazariy tadqiqotlar.

Pedagogika fani o'sib kelayotgan yosh avlodni o'sish hamda hayotga tayyorlash qonuniyatlarini o'rgatadi va o'rganadi. Tarbiya jarayonida shunchalik muhim va ko'p qirraligidan pedagogika fanidan ayrim fanlar ajralib chiqdi. Fizika o'qitish metodikasi, Matematika o'qitish metodikasi, Texnologiya ta'limi ni o'qitish metodikasi kabi fanlardir. Texnologiya metodikasi ham o'z navbatida ayrim qismlardan iboratdir.

Hozirgi davrda boshlang'ich ta'lim metodikasi 1-4 sinf, 5-9 sinflarda o'quv ustaxonasida qo'llaniladigan metodika. Qishloq xo'jalik yeridagi tajriba-amaliy hamda mayishiy xizmat ko'rsatish metodikalari mavjud.

Maktab o'quv ustaxonalarida texnologiya ta'limi metodikasi o'z oldiga o'quvchilarni texnika asoslari bilan tanishtirish, o'rgatish orqali ularda bilim va malakalarni texnologik tizim asosida oshirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ydi. Kasbiy tayorgarlikda milliy o'zlikni anglashni oshirish, vatanparvarlikni shakllantirishni, o'z vatani uchun g'ururlanish tuyg'usining, baynalminallik, o'z xalqining boshqa millat va elatlarning milliy-madaniy va tarixiy an'alariga hurmat tuyg'ularini shakllantirishni talab etuvchi respublikaning xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvi. Mehnat ta'limi fanining fan sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablariga kirib kelishi sobiq ittifoq yillariga to'g'ri keladi. Bu davrlarda mehnat ta'limi fani ishlab chiqarish mehnati bilan uyg'unlashtirildi. Bir guruh o'qituvchilar va metodistlar maktabda o'qitiladigan fanlarni hayot bilan bog'lash uchun maktabda

mehnat ta'limi fanining mustaqil fan sifatida kiritilishi zarurligi taklifini beradi. Ikkinchi guruh pedagoglar birinchi guruh fikrlarini inkor qilib, maktab o'quv rejasidan o'rin olgan boshqa fanlarni o'qitish orqali ham mehnatga o'rgatish mumkinligini ma'qullaydi. 1920-yildan boshlab mehnat ta'limi maktab o'quv rejasida fan sifatida emas, balki kompleks tizim, keyinchalik loyiha tizimi asosida o'qitila boshlandi. 1932-yilda boshlang'ich va o'rta maktablarning o'quv dasturlari va rejimi to'g'risidagi qarorida maktablarda fan asoslarini predmetli o'qitish ishlab chiqiladi. O'quv rejasiga boshqa o'quv fanlari bilan bir qatorda mehnat ta'limi ham mustaqil predmet bo'lib kirdi. Bu davrda mehnat ta'limi o'qituvchisi mutaxassislari ta'minlanmaganligi, moddiy baza yaratilmaganligi sababli 1937- yilda maktablarda mustaqil o'quv fani sifatidagi mehnat ta'limi tugatildi. 1952- yilda mehnat ta'limiga jamoatchilik e'tibori qaratildi va 13 maktabda politexnik ta'lim va mehnat tarbiyasini rivojlantirish zarurligi ko'rsatildi. 1954-yilda mehnat ta'limini o'rta maktab o'quv rejasiga o'sib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish vositalaridan biri sifatida kiritildi. Shu yillardan boshlab mehnat ta'limi fanida o'quvchilarni kasbiy tayyorlash yo'lga qo'yildi va 200 turdagi kasblarga tayyorlandi. Ma'lumki, bu davrda ishlab chiqarish sanoatini rivojlantirishga katta ahamiyat berildi. 1984-yilda mehnat ta'limiga ajratilgan umumiy soat ikki barobarga oshdi, o'quvchilar unumli mehnatga va shu bilan birgalikda ishlab chiqarish mehnatiga o'rgatildi. Bunda 8-9-sinflarda profilli o'qitish boshlandi va "Ishlab chiqarish asoslari va kasb tanlashga yo'llash" fani kiritildi⁵. 2010-yilda davlat ta'lim standarti hamda o'quv dasturlari mehnat ta'limi yo'nalishlari bo'yicha o'zaro integratsiyalashtirilib, 5ta yo'nalish 3taga keltirildi, ya'ni: "Gazlamaga ishlov berish texnologiyasi" va "Pazandachilik asoslari" yo'nalishlari mazmunan umumlashtirilib, "Servis xizmati" yo'nalishi; "Yog'ochga ishlov berish texnologiyasi" va "Metalga ishlov berish texnologiyasi" yo'nalishlari umumlashtirilib, "Texnologiya va dizayn" yo'nalishi mazmuni ishlab chiqildi. "Qishloq xo'jaligi asoslari" yo'nalishi zamonaviy talablar darajasida modernizatsiya qilinib, uning mazmuni hamda ishlab chiqarish asoslari va kasb tanlashga yo'llashga oid bilimlar bilan to'ldirildi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv rejasida mehnat ta'limi o'quv faniga 1-4-sinflarda haftasiga 1 soatdan, 5-7-sinflarda 2 soatdan va 8-9- sinflarda 1 soatdan vaqt yuklamasi ajratilgan. Hammasi bo'lib bir yilga 407 soat o'quv yuklamasi bajarilishi belgilangan. 8-9 sinflarda "Xalq hunarmandchiligi", "Ishlab chiqarish asoslari" bo'limlarida o'quvchilarga xalq hunarmandchiligini zamonaviy dizayn ko'rinishida mahsulot tayyorlash va ularni bozor munosabatlariga o'rgatish kiritildi

MUHOKAMA

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi hamda 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari o'qitish tizimini yangi bosqichga

ko‘tarishga imkon yaratadi. Umumta‘lim tizimida davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ilgari surgan O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasining ijtimoiy soha rivojiga doir tegishli yo‘nalishida ta‘lim bo‘yicha ustuvor vazifalar belgilandi.

XULOSA

Shu o‘rinda o‘quvchilarni kasb-hunarni to‘g‘ri tanlashga yo‘naltirish maqsadida “Mehnat ta‘limi” fani ham “Texnologiya” fani deb o‘zgartirildi va bugungi kun talabidan kelib chiqib, ko‘p tarmoqli yo‘nalishlarga asoslangan holda qayta ishlandi. “Mehnat ta‘limi” fanining “Texnologiya” fani deb o‘zgartirilishi ushbu fan sohasini yanada boyitish, uni texnologiyalashtirish, ya‘ni fanga innovatsion texnologiyalarni olib kirish, innovatsion faoliyatni yaratish, mahsuldorlikni oshirish kabi jadal suratlarni ro‘yobga chiqarish, shu bilan birga fanni takomillashgangan qirralarini ochish kabi bir qancha vazifalardan iboratdir.

TEXNIK IJODKORLIK FAOLIYATINING BOSQICHLARI

*To‘xtasinova Hilola Raxmatillo qizi,
Qayumova Mushtariy Baxtiyorjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta’lim yo‘nalishi
301-guruh talabalari
Mamajonova Guluzro Abdurashitovna,
v/b dotsent
Andijon davlat pedagogika instituti*

Annotatsiya

Texnik ijodkorligida yangi yechimlarni ishlab chiqishdan, to rasmiylashtirishgacha bo‘lgan davrni amalga oshirishda, undagi jarayonlarning muhimligi, murakkabligi va ahamiyatga bog‘liq holda fikrlash jarayoni turli davrlarda amalga oshadi. Bu o‘rinda eng katta qiyinchiliklar aniq, haqiqatdan mavjud buyum va ko‘rsatgichlardan abstrakt, yaratilajak mavhum modellarga o‘tish va nazariy tajriba sinov ishlarini bajarish bilan bog‘liq bo‘ladi. Ushbu maqolada texnik ijodkorlik bosqichlari, o‘quvchilarning ijodkorlik g‘oyalalrini baholashda ekologik xavfsizlik mezonlari, ijodiy jihatdan tayyorgarlik darajalari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: texnik ijodkorlik, reproduktiv, reproduktiv-ijodiy daraja, ijodiy-reproduktiv daraja, ijodiy daraja, ijodkorlik, ijodkorlik g‘oyasi.

Абстрактный

В ходе реализации периода от разработки новых решений до формализации в техническом творчестве процесс мышления протекает в разные периоды в зависимости от важности, сложности и важности процессов в нем. Здесь наибольшие трудности будут связаны с переходом от конкретных, реальных объектов и указателей к создаваемым абстрактным, абстрактным моделям, а также с проведением теоретических экспериментальных проверок. В данной статье говорится об этапах технического творчества, критериях экологической безопасности оценки творческих идей учащихся, уровнях творческой подготовки.

Ключевые слова: техническое творчество, репродуктивный, репродуктивно-творческий уровень, творчески-репродуктивный уровень, творческий уровень, креативность, идея творчества.

Abstract

In technical creativity, from the development of new solutions to their formalization, the thinking process takes place in different periods, depending on the importance, complexity and significance of the processes involved. The greatest

difficulties here are associated with the transition from concrete, actually existing objects and indicators to abstract, future abstract models and the implementation of theoretical experimental testing. This article discusses the stages of technical creativity, environmental safety criteria for assessing students' creative ideas, and levels of creative preparation.

Keywords: technical creativity, reproductive, reproductive-creative level, creative-reproductive level, creative level, creativity, creative idea.

KIRISH. Texnik ijodkorlik faoliyatning bosqichlari. Talabalardagi umumpedagogik bilim va ko'nikmalarni reproduktiv, reproduktiv- ijodiy, ijodiy-reproduktiv va ijodiy darajalarga bo'lib ko'rsatadi. Shu asosda texnik ijodkorligi g'oyalarini amalga oshirishning fikrlash faoliyati produktiv va reproduktiv xususiyatlari almashuviga bog'liq bo'lgan 4 ta davrini ajratib oldik.

Birinchi davrda fikrlash qobiliyati produktiv xususiyatiga ega bo'ladi, bunda mavjud muammoni anglash, idrok qilish, yechimini topishga extiyoj sezish jarayoni boradi. Izlanuvchining bilim va tajribasi qanchalik ko'p bo'lsa, bu jarayon shu qadar kam vaqt davom etib, reproduktiv xarakterga ega bo'lgan ikkinchi davr – muammo yechimini topishga o'tiladi. Bu davrning davomiyligi ham izlanuvchi bazaviy bilimi, tajribasi, dunyoqarashi kengligi, qidiralayotgan yechimning izlanuvchi mutaxassisligiga bog'liq bo'lib unda qarayolayotgan muammoning yechimi bo'lib, xizmat qila oladigan xolatlar taxlil qilinadi.

Uchinchi produktiv davrda hal qilinishi lozim bo'lgan muammo va tanlangan yechim o'zaro bolanadi va texnik yechim konsepsiyasi taklif qilinadi. U ixtironi amalga oshirishning eng ma'suyatli davri bo'lib, uning muvafaqiyatli amalga oshirilishi taklif yetilayotgan g'oyaning ijtimoiy bahosini shakllantirishga hal qiluvchi tasir ko'rsatadi. Ya'ni, yechim ijobiy natija bersa uning amaliyotga tatbiq qilinishiga asos yaratiladi, yoki aksincha, yechim kutilgan natijani bermasa u inkor qilinadi.

To'rtinchi, reproduktiv davrda taklif etilayotgan yechimni asoslash uchun xisoblash va tajriba-sinov ishlari bajarilib, texnik yechimni ishlab chiqishning uchinchi davrida amalga oshirilayotgan ishlarning natijasi nazariy va amaliy isbotlab beriladi.

Texnik yechim g'oyasini amalga oshirish davrlari.

Har bir bosqichning natijaligi o'quvchilarda texnik fikrlash, mehnat ko'nikma va malakalari rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir.

O'quvchilarning ijodiy jihatdan tayyorgarlik darajalari. O'quvchilarning ijodiy faoliyatiga tayyorgarlik besh darajasini ko'rsatuvchi me'yoriy ilmiy jihatlar asoslangan. Ular quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarning buyumni uning shaklini takomillashtirish yoki detallarni rasional joylashtirish maqsadida chizmaga, sxemaga qisman o'zgartirish kiritib, berilgan hujjatlar bo'yicha tayyorlay olishi.

2. O'quvchining instruksiyalanishi oxiriga yetkazib va berilgan texnik hujjatga yoki alohida sxemaga o'ziga o'zgartirishlar kiritib buyumlarni yasay olishi.

3. O'quvchining buyumni, uni konstruksiyasini dastlabki original takomillashtirib va texnologik sxemaga mustaqil holda o'zgartirishlar kiritib tayyorlay olishi.

4. O'quvchining original konstruktorlik g'oyasini mustaqil holda texnologik jixatdan ishlab chiqishi va uni tayyorlashni udalay olishi.

5. O'quvchi buyumning original konstruktorlik yoki rasionalizatorlik g'oyasini mustaqil holda asoslab va ta'riflab beraoladi, xujjatlarni ishlab chiqish va buyum yasashni bajara oladi.

O'quvchilar ijodkorlik g'oyalarini baholashda ekologik xavfsizlik mezonlari. Insoniyat taraqqiyotining barcha davrlari mobaynida dolzarb bo'lib kelgan muammolardan biri bu ekologiya, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish muammosidir. Har qanday muammolarni, jumladan ekologik muammolarni hal qilishning eng samarali yechimiga ijodkorlik g'oyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali erishish mumkin.

Ma'lumki, ijodkorlik deyilganda insonning borliqni bilish va o'zgartirishga qaratilgan ongli, maqsadga yo'naltirilgan faoliyati tushunilib, uning natijasida yangi, o'ziga xos, ilgari mavjud bo'lmagan moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratiladi. Ushbu ta'rifda keltirilgan faoliyat turiga mos keluvchi yangi g'oyalarining samaradorligini baholashda quyidagi to'rtta asosiy tamoyilga amal qilinadi: g'oyaning ijtimoiy ahamiyati; ekologik xavfsizligi; texnik-iqtisodiy samaradorligi; kafolatlangan ishonchliligi.

Keltirilgan tamoyillar har biri o'z o'rnida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ijodkorlik g'oyasining ekologik xavfsizligi tamoyiliga muvofiq kelmasligi uning jamiyat amaliyotiga tadbiiq qilinishida inkor etilishiga olib keladi, bu holat uning alohida dolzarblik kasb etishini ta'kidlaydi. Shuning uchun ana shu tamoyil quyidagi mezonlar asosida quriladi:

1. Yaratiladigan ijodkorlik g'oyasini amalda tatbiiq qilishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlar nafaqat hozirgi, balki kelajak avlodlarga ta'siri nuqtai nazaridan ham tahlil etiladi.

2. Tashqi muhit, o'simliklar, hayvonlar dunyosi hamda insonlarga zararli moddalar, nurlanishlar va boshqa salbiy ta'sirlarni baholashda ular umumiy yig'indi sifatida qaraladi, chunki ushbu ta'sirlar bir – biriga kuchaytiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Baholash har bir salbiy ta'sirning ko'rsatishi mumkin bo'lgan eng yuqori natija asosida olib boriladi.

4. Yaratiladigan ijodkorlik g'oyasining salbiy ekologik ta'siri shartli olingan ko'rsatkichga nisbatan emas, balki uni qo'llashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan barcha salbiy holatlar yig'indisiga nisbatan o'rganiladi.

5. Ijodkorlik g'oyasining asosida yaratiladigan texnika va texnologiyalarning ekologik ko'rsatkichlari nisbiy baholash tamoyiliga ko'ra amalga oshiriladi, ya'ni loyihalash jarayonida u xuddi shu vazifani bajaruvchi ekologik jihatdan eng yaxshi ko'rsatkichlarga ega bo'lgan, texnika yoki texnologiya namunasiga nisbatan o'rganiladi, sanoat ishlab chiqarishda esa almashtirilayotgan obyektning ekologik ko'rsatkichlariga nisbatan baholanadi.

6. Yaratilayotgan ijodkorlik g'oyasi asosida texnik yechimning ekologik xavfsizligini u tadbqiq etiladigan texnik tizimning ekologik xavfsizligi nuqtai nazaridan baholanadi.

7. Yaratiladigan ijodkorlik g'oyasining texnik yechimini ishlab chiqishda salbiy ta'sirlarning eng og'ir oqibatlarini keltirib chiqaradigan eng yomon holatlari yig'indisi uning ekologik pasporti sifatida qaraladi.

Qarab chiqilgan ijodkorlik g'oyasining ekologik jihatdan keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan salbiy holatlari uning eng yuqori qiymatlari asosida o'rganiladi. Bu jihatdan olib qaralganda yaratiladigan ijodkorlik g'oyalarining ekologiyaga ko'rsatadigan salbiy ta'sirlarining minimal qiymatda bo'lishi ta'minlanadi.

Ekologik xavfsizlik jihatidan ijodkorlik g'oyasi ishonchliligining eng maqbul ko'rsatkichini aniqlash ketma-ketligi quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. Ijodkorlik g'oyasi ishonchliligi ko'rsatkichlari bilan uni amalga oshirishdagi sarflanadigan harajatlar o'rtasidagi bog'liqliklar topiladi.

2. Ishonchlilik ko'rsatkichlaridan kelib chiqqan holda texnik yechimlardan voz kechishning texnik zararlarga aloqadorligi aniqlanadi.

3. Ishonchlilik ko'rsatkichlaridan kelib chiqqan holda texnik yechimlardan voz kechishning ekologik zararlarga aloqadorligi aniqlanadi.

4. 1,2,3, ko'rsatkichlarning o'zaro aloqadorligi aniqlanadi.

5. Aniqlangan aloqadorlik eng kichik qiymati uchun mos ravishdagi ishonchlilik qiymati topiladi. U sarf-harajatlarning eng kichik miqdorini belgilashda eng maqbul hisoblanadi.

Yangi ijodkorlik g'oyasining ekologik samaradorligi ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi. Ularning birinchisi alohida ishlab chiqarish resurslarini tejalishi, chiqindisiz texnologiyaning joriy etilishi, yuzaga keladigan chiqindi va ikkilamchi xom-ashyoni zararli ta'sirlarini bartaraf qilish yo'llarini ishlab chiqish bilan belgilanadi. Ekologik samaradorlikning ikkinchi shakli mavjud ishlab chiqarish vositalari yoki usullarining keltirayotgan zararini kamaytirish yo'llarini ishlab chiqish bilan belgilanadi. Har ikkala shakldagi ijodkorlik yechimlarini joriy qilishda uning ekologik zaxirasi degan baholash mezoniga asoslanadi. Ekologik zaxira ijodkorlik

texnik yechimini tadbqiq qilishda erishish mumkin bo'lgan eng oliy ekologik samara bilan amalda erishilgan ekologik samaradorlik o'rtasidagi tafovutdan kelib chiqadi. Mazkur ekologik zaxira ijodkorlik g'oyasining ekologik pasporti uchun asos vazifasini o'taydi. Ijodkorlik g'oyasining ekologik pasporti texnik yechimlar muqobil variantlarini ularning ekologik jihatdan nomukammalligini baholashda aniq mezonga tayanib ish ko'rilishini ta'minlaydi. Shuningdek, ijodkorlik g'oyasining ekologik samaradorligini aniqlash uning ijtimoiy bahosini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Ijodkorlik g'oyasi amalda qo'llanilishining ekologik pasporti uni ishlab chiqarish va amaliyotga tadbqiq qilishda yuz berishi mumkin bo'lgan ekologik jihatdan zararli hodisalarning mos ravishdagi shartli chegaraviy texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarning qiymatlariga asoslanadi. U turli maqsadlarda foydalaniladigan ijodkorlik g'oyalari turli ko'rsatkichlarini qiyosiy tahlil qilishda, ekologik xavfsizlik mezonlaridan kelib chiqib hisoblanadi. Ijodkorlik g'oyasini qo'llashning shartli ekologik pasporti sifatida amalda eng yaxshi texnik yechimlarga erishgan ekologik natijalari olinishi mumkin.

Ijodkorlik yechimining ekologik pasportini ishlab chiqishda organoleptik, ijtimoiy, texnik-iqtisodiy ko'rsatkichlarni hisoblash, texnologiyaning chegaraviy samaradorlik ko'rsatkichini hisoblash kabi uslublardan keng foydalaniladi. Har bir uslubni qo'llashning tor ixtisoslikdagi holatlari ham mavjud, biroq umumiy holatlarda keltirilgan uslublar tizimi yaxlit majmua sifatida qo'llaniladi.

XULOSA. Ijodkorlik g'oyalarining xavfsizlik mezonlari ham uning asosida ijodkorlik g'oyasi ekologik pasportini ishlab chiqilishi mazmunining taxlili natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- ekologik muammolarni hal qilishda ijodkorlik g'oyalari asosida yaratiladigan yangi texnika va texnologiyalar asosiy omillardan biri hisoblanadi;

- ishlab chiqilayotgan ijodkorlik g'oyalari baholash mezonlari ularning ekologik jihatdan keng qamrovli tahlil qilinishini, bunda uning nafaqat bugungi kun, balki kelajak avlodlarga ham ko'rsatadigan ta'sirlari o'rganilishini texnik yechimlarning zararli ta'sirlarini tamoman bartaraf etadi;

- ijodkorlik g'oyalarining ekologik xavfsizligini ta'minlash mezonlari haqqoniy baholash ko'rsatkichlariga asoslanganligi va kishilik jamiyatining barcha sohalarini qamrab olganligi sababli ularni barcha texnik-texnologik jarayonlar ekologik ko'rsatkichlarini baholashda tavsiya qilishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. N.Muslimov, Sh.Sharipov, M.Qodirov. "Texnik ijodkorlik va dizayn". - T.: 2010
2. L.E.Bobomurodova. «Texnik ijodkorlik va dizayn» fanidan amaliy mashg'ulotlarni bajarish. – Samarqand.: 2019 y
3. L.E.Bobomurodova. «Texnik ijodkorlik va dizayn» fanidan laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish. – Samarqand.: 2019 y
4. Turaqulov X.A., Sharipov Sh.S. Talabalar ixtirochilik ijodkorligini rivojlantirish . metodiy tavsiyanoma. - Jizzax, 1998. 36 b.

**TALABALARNING DIZAYNERLIK IJODKORLIK
FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH**

*Toshkentboyeva Sardora Oybek qizi,
Muxtorjonova Begoyim Avazbek qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi
301-guruh talabalari
Mamajonova Guluzro Abdurashitovna,
v/b dotsent
Andijon davlat pedagogika instituti*

ANNOTATSIYA

Hayotda dizaynga bo'lgan talab yil sayin oshib bormoqda, chunki ishlab chiqarishda, transportda, maishiy turmushda va hokazo sohalarda yil sayin an'anaviy loyihalar yaratishda uzilish borgan sari oshib bormoqda. Ushbu maqolada talabalarning dizaynerlik ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: dizayn, dizaynerlik, progressiv, konservativ, reaksiya, loyiha, texnik loyihalash, antropometriya, ergonomika, psixofiziologiya

АННОТАЦИЯ

Спрос на дизайн в жизни увеличивается с каждым годом, потому что с каждым годом увеличивается срыв в создании традиционных проектов на производстве, транспорте, быту и т.д. В данной статье говорится о развитии дизайнерского творчества учащихся.

Ключевые слова: дизайн, дизайн, прогрессивный, консервативный, реакция, проект, технический проект, антропометрия, эргономика, психофизиология.

ANNOTATION

The demand for design in life is increasing every year, because in production, transport, household, etc., the disruption of traditional project creation is increasing every year. This article discusses the development of students' design creativity.

Keywords: design, design, progressive, conservative, reaction, project, technical design, anthropometry, ergonomics, psychophysiology

KIRISH. Texnika taraqqiyoti dizaynning ayrim namunalari umrini qisqartiradi, joylashtirishning ba'zi tamoyillari esa goho asrlar, hatto ming yillar davomida foydalaniladi. Dizayn tomonidan qo'yilgan maqsad ikki xil tabiatga ega bo'lib, u ham konkret-utilitar, ham ijtimoiy xarakterga molikdir. Stixiyali dizaynerlik faoliyati XIX asrning oxiriga kelib o'z oldiga utilitar maqsadlarni qo'ydi. Faqat XX asr boshiga kelib

dizayn stixiyali faoliyat maqomiga ega bo'la olgach, uning komplekslarga bo'lgan munosabati aniqlashdi. Buyumlar guruhining ijtimoiy oqibatlari ham aniq ajralib chiqdi. Buyumlar ishlab chiqaruvchilar bilan dizaynerlar o'rtasida aloqa mustahkamlandi. Keyinchalik dizayn maqsadi ham progressiv, ham konservativ, ham reaksion bo'lishi mumkinligini dizaynerlar birinchi bo'lib belgilab berdilar. Keyinchalik amaliyot ularning dunyoqarashi to'g'ri ekanligini isbotladi.

Dizaynning kundalik loyihadan farqi shundaki, dizayn ishtirok etishi bilan biz sifat jihatdangina emas, samara jihatidan ham yangi bosqichga ega bo'lamiz. Texnik loyihalash u yoxud bu buyumga yangi funktsiya bag'ishlay olmaydi yoxud o'sha buyumni faqat bitta, ixtisoslashgan funktsiyasiga moslashtiradi. Hali bu fikrlarning hammasi ham dizayn haqida hamma fikrlarni anglatmaydi. «Sanoat mohiyatida, - deb yozgan edi K.M. Kantor, - dizayn yetakchi o'rin tutadi. Dizayn orqali sanoat loyihalashi ijtimoiy-madaniy impulslar kasb etadi, dizayn orqali madaniyat va texnikaning hukmronlik qiluvchi aloqasi hukm suradi».

Rassom-konstruktor loyihalash va ishlab chiqarishning hamma ishtirokchilari bilan birgalikda chiqarilgan mahsulot uchun baravar javobgar bo'lsa-da, dizaynerlik loyihalashi bari bir loyihalash faoliyatining bir turidan boshqa narsaga da'vo qilolmaydi. Dizaynerni mahsulotlarni loyihalash faoliyatining sohasi bo'yicha vakili deb atashadi. Xuddi ana shu yerdan uning muhandislik faoliyati farq qilib turuvchi topshiriqlar ajralib chiqadi. Vazifalar bunday sinfining turli obyektlarni loyihalash chog'ida ularning konkret funktsiyasiga umumiy jihatlari bo'lmasligi mumkin. Bu vazifalar sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayonida «inson omili» bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Agar vazifa texnika talablarining hamma shartlariga javob bersa, u holda ish muvaffaqiyatli bajarilgan deb hisoblanadi. Biroq bunda mahsulot bilan insonning optimal o'zaro aloqasi muhandislarning e'tiboridan tashqarida qoladi.

Texnik loyihalash doirasiga quyidagilar kiradi: buyumning ishonchli bo'lishiga, mustahkamligiga, samarador faoliyat ko'rsatishiga erishish. Bunday taqqoslash muhandisning faoliyatini rassom-konstruktorning mehnati bilan taqqoslash chog'ida aslo kamsitilmaydi. Shunchaki ularning oldiga qo'ygan vazifalari turli-tuman bo'lib, ular bu vazifalarni turli-tuman yo'llar bilan: ham ijodiy, ham ijodiy bo'lmagan omillar vositasida bajarishlari mumkin. Hayotda dizaynga bo'lgan talab yil sayin oshib bormoqda, chunki ishlab chiqarishda, transportda, maishiy turmushda va hokazo sohalarda yil sayin an'anaviy loyihalar yaratishda uzilish borgan sari oshib bormoqda. Shu narsa haqiqat bo'lib qoldiki, keyingi yillarga kelib, samolyotlarning, temir yo'l poyezdlarining va avtomobillarning tezligi oshishi natijasida mazkur transport vositalarida halokatlarning soni ko'paydi. Nega? Chunki uchuvchi, mashinist yoki haydovchi tezlikni oshirar ekan, texnikani boshqara olmaydi, vaziyatni to'g'ri baholay olmay, boshqarish uchun zarur bo'lgan operatsiyani boshqara olmay qoladi.

Shuningdek, yana bir haqiqat yuzaga qalqib chiqdiki, stanok yoki murakkab texnik kompleks yonida band bo'lgan xodimning ko'p vaqti aksariyat hollarda boshqaruv organlari konstruksiyasining, axborot beruvchi priborlarning va hokazolarning yetarli darajada mukammal bo'lmaganini yengib o'tish uchun sarflanar ekan.

Bularning natijasi yangi tipdagi dizaynerlik ixtisosining maydonga chiqishiga olib keldi. Mazkur ixtisosning asosiy vazifasi muhandislik yo'li bilan ishlab chiqilgan u yoki bu texnik qurilma o'rtasida ana shunday qurilmani boshqarish lozim bo'lgan operator o'rtasida kelishuvga erishishdan iborat bo'ladi. Shunday qilib, dizaynerning oldiga qo'yilgan inson-operator, inson-haydovchi (qisqasi, iste'molchi) bevosita qaddi-qomati bilan aloqaga kirishadi, obyektini bevosita his etadi. Xullas, dizaynerni loyihalash bo'yicha muhandislik konstruksiyalari bilan inson-iste'molchi o'rtasidagi kelishtiruvchi halqa deb atash mumkin ekan.

Mashinalarning xarakteristikasi o'zgargan chog'da, inson omili, qat'iy qilib gapirganimizda, antropometriya, ergonomika, psixofiziologiya va hokazo bilan chegaralanadi.

Biroq u haqiqat ham e'tibordan tashqarida qolmasinki, inson tanasining eng yaqin antropometrik parametrlari ifodalanishi ham stereometriya namunalarida yoki differensial tenglamalar tizimida qo'pol qurilmalarning vujudga kelishiga olib kelgan bo'lur ediki, buning natijasida bunday qurilmalardan bugungi kunda amalda foydalanish mumkin emasdir.

Insonning mushak faoliyatida shuni aytish mumkin: eng oddiy hatti-harakatlarda bunday mushak juda katta erkinlikka ega. Zamonaviy matematik apparat esa bunday murakkab tizimni moddalashtira olmaydi.

Demak, muhandis inson to'g'risidagi tabiiy fanlarni o'z faoliyatiga jalb etish bilan birga insonning obyekt bilan o'zaro aloqasini ifodalaydigan muhim parametrlarni va xarakteristikalarini ochib bera olmaydi. Rassom-konstruktor yuqorida nomlari keltirilgan fanlar chiqarib berishga qodir bo'lmagan fanlarga hukm chiqarib berishga jalb etilgandir.

Dizayn - narsalar muhitini estetik va funksional sifatlarini shakllantirish maqsadiga qaratilgan loyihalash faoliyati turlarini ifodalovchi termin. Dizayn faoliyati tarkibiga keng iste'mol buyumlari, mashina, dastgoh, kiyim, reklama va o'quv materiallari, ishlab chiqarish, jamoat va turar joy binolarini jihozlash, mebel va boshqalar kiradi. Dizayn 20-asr boshlarida yuzaga kelib, 30-yillarda maxsus faoliyat turi sifatida G'arbiy Evropa va AQShda shakllandi. 80-yil 2-yarmidan dizaynning faoliyat doirasi kengaydi. Dizaynerlar rassom sezgisi bilan birga ilmiy fanlar (masalan, materialshunoslik, rangshunoslik va b.)ga tayanadi, ishlab chiqarish jarayoni va sharoitlari, sotsiologiya va boshqa bilimlarga ega bo'lishi lozim.

Dizayn sohasidagi mutaxassislar maxsus oliy o'quv yurtlarida tayyorlanadi. Jumladan, Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn institutida ham

interyerlar va sanoat grafikasi, libos dizayn bo'yicha mutaxassislar tayyorlanadi. Ishlab chiqariladigan buyumlarning turiga ko'ra asosiy va ixtisoslashtirilgan konstruktorlik buyumlardan tashkil topadi.

Konstruktorlik tashkilotlari shug'ullanadigan loyihalash obyektiga loyiha topshirig'ini tuzishdan obyektни yasash uchun ishchi chizmalarni tayyorlashgacha bo'lgan ishlar majmuidan iborat bo'lib, juda murakkab va uzoq davom etadigan jarayon hisoblanadi. Konstruktorlik hujjatlarga grafika va matn shaklidagi hujjatlar kiradi. Ular alohida holda yoki birgalikda buyumning tarkibi va tuzilishini belgilaydi. Uni ishlab chiqish yoki tayyorlash, nazorat, qabul ekspluatatsiya va remont qilish uchun zarur ma'lumotlarga ega bo'ladi.

Biron loyihachi loyiha ishlarining barcha sohalarini to'liq bilmaydi, shuning uchun ham loyihalashtirish mavzu yig'ish va tahlil qilishdan boshlanadi. Ishlarning tayyorgarlik bosqichini ikki tarkibiy qismga bo'lib chiqsa bo'ladi: loyihalashtirishga oid dastlabki topshiriqni o'rganib chiqish va loyiha mavzusi bilan batafsil tanishib chiqadi. Bu o'rganish quyidagilarni ko'zda tutadi: belgilangan shartlar asosida maqsad va vazifalarni aniqlash; bo'lajak mahsulot (yoki muhit) o'lchamlarini ularning asosiy tafsilotlarini o'zlashtirish; muhim xizmatga oidlik aloqalarini ochib tashlash; maxsus adabiyotlarni ko'rib chiqish, o'rganish; loyiha tarkibi bilan tanishish; nazorat ishining muddatlari; loyihani topshirishning eng oxirgi vaqtini aniqlash. Ish, harakat (ishlab turish) tahlili birinchi darajali ahamiyatga ega, buyum qanday harakat qilayapti yoki harakat qilishi kerakligini, uning xususiyatlarini ulardan foydalanish tajribasini va qaysi amaliy vazifalarini hal qilishi kerakligini ko'rsatish kerak. Ergonomik tadqiqot mana shu vaziyatga muvofiq mahsulot ishlab chiqarilishiga sarflanadigan optimal, eng qulay va rejali quvvatni barpo etish uchun zarur asoslarni topa bilishi kerak, (uy jihozi, idish tovoq, boshqaruv pultlari, dastgohlar). Optimal, ergonomik sharoitlar, ma'lum ruhshunoslik muhit insonning samarali mehnati uchun so'zsiz talablar bo'lib hisoblanadi.

Mumkin bo'lgan turli holatlarda loyihani o'rganish loyihalashtirishning birinchi qadamlaridan boshlab, tajriba va ilg'or texnologiyani hisobga olgan holda, shu sharoitda aql-idrokka asoslangan yo'ldan borish uchun dastlabki shart- sharoitlarni yaratib beradi. Haqiqiy, mavjud mavzuni o'rganish o'z xususiyatlariga ega. Bu yerda mahsulotni mufassal o'rganish kerak, uning o'rniga mahsulotga mahliyo bo'lib qolish bilan chegaralanish xavfi bor. Estetik jihatdan (g'ayri ixtiyoriy) qabul qilish tahliliy (analitik) qabul qilish bilan, albatta, birga borishi kerak. Bu ma'noda rasm chizish foydalidir. U, fotoapparatda suratga olishga qaraganda, buyumlarning tashqi qiyofasini faolroq qabul qilib olishga majbur etadi. Aniq bo'linishlarga ega jadvalni yonma-yon qo'yib, mahsulot o'lchamini qayd etish juda muhimdir. Buning uchun aniq bo'linishlar bilan imkoniyat mavjud bo'lishi kerak. Agar imkoniyat mavjud bo'lsa, mahsulotni o'lchab uning rangini aynan tiklash ma'qulroqdir.

(Analog) o'xshash, o'xshashlik yoki (prototip) timsolni badiiy loyihalovchi nuqtai nazaridan tahlil amalga oshirilsa, loyihalashtirish ham timsol asosida olib boriladi. Bu yerda hunarmandchilik ishlab chiqarilishi davridagidek, buyumning o'zi axborotning asosiy manbaidir.

Ayniqsa, ro'zg'or anjomlarining eskirib qolish jarayoni yaqqol ko'zga tashlanadi (idish – tovoq, oshxona uskunalari, ro'zg'or elektr asboblari). Vaqt - vaqti bilan o'tirg'ichlar, ko'rgazmali taxtalar, qutilar, do'konchalarni yangilab turish kerak. Timsol tahlili nuqtai nazaridan har xil hodisalarni o'z ichiga olishi va buyumni estetik tomonidan ham, manfaatdorlik tomonidan ham baholash imkonini beradigan aniq uslubiga asoslangan bo'lishi kerak.

Bu shakl ko'z bilan qilingan tahlili, loyihaning ishga oidlik tahlili, foydalanilayotgan matolarning qabul qilingan ishlov berish usullari iqtisodiy ko'rsatchiklari tahlili, shuningdek, undan foydalanish masalalarining ham tahlilidir. Ishga oid tahlili bir tomonlama, allaqachon mavjud bo'lgan tajribaga mahsulot iste'molchilari tomonidan baholanishiga tayanadi, ammo bu tahlilda asosiy narsa loyihalashtiruvchini zarur paytda mutaxassislarni o'zi topib mahsulotni chuqur tekshirishi bo'lib hisoblanadi. Ishga oidlik tahlili odatda bitta emas, balki bir nechta aniq xizmatlarini o'z ichiga oladi. Ular asosiy va ikkinchi darajali ko'pincha bir-biriga qarama-qarshi va loyihalashtiruvchini murosa yo'lini topishga majbur etuvchi bo'lishi mumkin. Bunday qarama-qarshilik oshxonaga oid idish tovoqlarni loyihalashtirganda uchrab turadi. Masalan, tovani qo'lda ishonch bilan ko'tarib turish uchun uning dastagida tishlari yoki yengil bir boshqa turma naqshi bo'lishi kerak, ammo bu tozalik talablariga to'g'ri kelmaydi, chunki bunday tovani tozlash qiyin. Dastak tovaga mahkam ulangan bo'lsa yaxshi, ammo unday buyumni javonda saqlash qiyin, chunki ko'p joyni egallaydi. Loyihachi ko'p hollarda mashina harakatini kuzatishi ham mumkin. Bu yerda mashinani boshqarayotgan ishchi, haydovchi, mashinist bilan muomalada bo'lishi katta rol o'ynaydi. Ular mashinaning sifati, darajasi, foydalanish xususiyatlari, nuqsonlari haqida muhim va ishonchli ma'lumot berishlari mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib shuni aytamizki, talabalarning texnik ijodkorligini rivojlantirish uchun, avvalo talabalarning ta'lim sohasidagi muammolariga e'tibor berish zarur. O'quv fanlaridan matematika, chizmachilik, tasviriy san'at, texnologiya, muhandislik va shunga yondosh fanlarni mukammal, chuqur o'rganishini ta'minlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmadaliev S. Bo'lajak mehnat ta'limi o'qituvchilarini kasbiy- pedagogik faoliyatga moslashishining ilmiy metodik asoslari. Ped. fan. nomz. diss. -T., 2008.
2. Andrianov P.N. Maktab o'quvchilari texnik ijodkorligini rivojlantirish. //O'quvchilarning texnik ijodkorligi. Tuzuvchi Andrianov P.N. - T.: "O'qituvchi", 1989.128 b.
3. Avazboeva O.I., Isyanov R.G., Odilboev X. Mehnat ta'limi uslubiyotidan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari. Toshkent, TDPU. 1993

O'QUVCHILARNI TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

*Abdupattoyeva Nazokat Baxtiyorjon qizi,
Olimova Fotimaxon Rustamjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi
301-guruh talabalari
Mamajonova Guluzro Abdurashitovna
v/b dotsent
Andijon davlat pedagogika instituti*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ijodkorlik, o'quvchilar egallayotgan bilimlarining mustahkamligi va mukammalligini ta'minlash, ularda faol va mustaqil fikrlovchi shaxs xislatlarini shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyat turi bo'lmish texnik ijodkorlik, o'quvchilarning texnik ijodkorligini rivojlantirish yo'llari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, texnik ijodkorlik, qobiliyat, mehnat, ongsizlik, innovatsion faoliyat, ratsionalizatsiya.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о творчестве, обеспечивающем устойчивость и совершенствование полученных знаний учащихся, формировании у них активно-самостоятельных мыслящих качеств личности, техническом творчестве, которое является видом деятельности, служащим развитию умственных способностей, и способах развития технических способностей учащихся, креативность сохраняется.

Ключевые слова: творчество, техническое творчество, способности, труд, бессознательность, инновационная активность, рационализация.

ANNOTATION

This article discusses creativity, technical creativity, a type of activity that serves to ensure the solidity and perfection of the knowledge acquired by students, to form in them the qualities of an active and independent thinker, and to develop their mental abilities, and ways to develop students' technical creativity.

Keywords: creativity, technical creativity, ability, labor, unconsciousness, innovative activity, rationalization.

KIRISH. O'quvchilarni yoshligidan mehnatga o'rgatish kelajak hayotlaida juda katta samara beradi. Bunda mehnat ko'nikmalari bilan birga o'quvchilarda kreativlik, texnik bilimlar, kollektiv ijodkorlik kabi qobiliyatlarni ham shakllantirish zarur.

Mashhur idealist faylasuf E.L. Radlov tomonidan yigirmanchi asr boshidagi eng obro'li falsafiy lug'atlardan birida ijodkorlik "biror narsaning yaratilishi bilan bog'liqligi, yaratilish qobiliyati Xudoga eng xos bo'lganligi va odam faqat nisbatan ijodiy harakatlarni bajarishi mumkin ..". Bunday bayonotlar bilan bir qatorda, ijodiy jarayon tarkibida ongsiz jarayonlarning mavjudligiga e'tibor qaratildi. Keyinchalik, ijodkorlikning har xil turlarini ilmiy o'rganish o'zgargani sari, umuman unga bo'lgan munosabat ham, ijodga berilgan ta'riflar ham o'zgardi. So'nggi paytlarda, asosan, yangi mahsulotning yaratilishi ilgari bo'lmagan ijodkorlik bilan bog'liqligiga e'tibor qaratildi; ijodkorlik inson faoliyatining turli sohalarida, yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlar vujudga kelganda namoyon bo'ladi.

Ijodkorlik - bu ma'lum bir mavzu uchun ilgari noma'lum narsani yaratishga, kashf etishga hissa qo'shadigan faoliyat. Yana bir nuqta ijodiy faoliyat ko'lami bilan bog'liq. Ijtimoiy amaliyotda, qoida tariqasida, ijodkorlik kashfiyot, ixtiro, ratsionalizatsiya kabi yangilik toifalari bilan o'lchanadi. So'nggi paytlarda tashkiliy va texnologik jarayonlarga yangilik kiritish bilan bog'liq innovatsion (innovatsion) faoliyat haqida ko'p narsa aytili. Ammo bunday faoliyatni ratsionalizatsiya deb atash mumkin. Texnologiya fani darsi maktabdagi boshqa fanlar uchun umumiy didaktik prinsiplarni qo'llasada, uning o'ziga xos xususiyatlari ham mavjud. O'quvchilar bilish faoliyati bilan emas, balki yaratish faoliyati bilan shug'ullanadilar. Texnologiya fani predmetlari, qurollari, jarayonlari oddiy o'rganish obyektiga sifatida emas, balki o'quvchilar ishlarini faollashtiruvchi ko'rsatmalilik vositasi, didaktik material, ta'limning texnik vositasi sifatida xizmat qiladi. O'quvchilarning bilishga oid qo'llanilgan usullarni, paydo bo'lgan muammo va uni yechish yo'llarini tushunishi bo'yicha fikr yuritishi, tahlil etishi, o'quvchilarning individual tarzda erishgan natijalarini aniqlashda ko'maklashishi, jamoa bo'lib yaratilgan ta'limiy natijalarini aniqlashi, izlanishli, ta'limiy vaziyatlarning asosiy texnologik elementlari: motivatsiya, muammolar qo'yish, vaziyat ishtirokchilari tomonidan muammoni yechish, ta'limiy natijalarni namoyon etish, ularni bir-birlari bilan qiyoslashdan iborat.

Biroq, o'quvchilarning ijodkorligi nisbatan soddaroq jarayon bo'lganligi sababli keltirilgan bosqichlarni o'quvchilarning ijodkorligiga, bevosita tadbiiq qilib bo'lmaydi. O'quvchilarni mehnatga tayyorlashda ijodkorligini rivojlantirish yo'llari pedagog olimlar tomonidan ko'rsatib berilgan. Ijodkorlikka bo'lgan ehtiyoj, psixofiziologik jihatdan qaralganda, o'z rivojlanishida bir nechta bosqichlarda amalga oshadi. Bulardan birinchisi mayl-ehtiyojning eng sodda shakli bo'lib, inson tomonidan ongli boshqariladi. Ikkinchi, nisbatan yuqoriroq rivojlanish bosqichi bo'lgan havas ham inson tomonidan ongli boshqarilib, u shaxsning ma'lum buyum yoki hodisaga nisbatan munosabatlari majmuasini ifodalaydi. Uchinchi, eng murakkab bosqich bo'lgan qiziqish xohish va u bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar asosida yuzaga keladi. Qiziqish hayotdagi tashqi ta'sirlar, shaxs faoliyati hamda ta'lim-tarbiya jarayoni ta'sirida

shakllanib boradi. Bu holatlar psixologik omillar - diqqat, idrok, tushuncha, xotira, fikrlash, sezgi va iroda xislatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatib, shaxsning shakllanishida alohida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilar ijodkorlik faoliyatida diqqat, psixik faoliyatning yo'naltirilishi bilan birga uning to'planishi mazkur faoliyatga hech qanday aloqasi bo'lmagan boshqa narsalardek, hamma faoliyatdan diqqatni chalg'itish demakdir. Diqqatning bir joyga to'planishi deganda mazkur faoliyatga butunlay berilish, unga ozmiko'pmi chuqur e'tibor berish tushuniladi. Qiziqish bilimlarning ongli, puxta, barqaror, anglangan holda o'zlashtirilishida ko'nikma va malakalarni shakllantirishda shaxs qobiliyati, zehni, o'quvchanligi rivojlanishiga, olamni mukammalroq bilishga, bilim saviyasini kengayishiga yordam beradi. Qiziqish motiv singari borliqning mo'jizakor tomonlarini bilishga, fan asoslarini egallashga, faoliyatning turli-tuman shakllariga nisbatan ijodiy yondashishni vujudga keltiradi.

O'quvchilarni ijodkorlikka mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishini shakllantiradi, o'quvchilarda ishchanlik, g'ayrat shijoat, egilmas irodani tarkib toptirishga puxta shart-sharoit yaratadi. O'quvchilarning texnik ijodkorligini tashkil qilishda ikki o'zaro bog'liq vazifani e'tiborga olish lozim.

Ularning birinchisi o'quvchilar ijodkorlik faoliyatida mustaqil fikrlashini rivojlantirish, bilimlarni egallashdagi intiluvchanligi, ilmiy dunyoqarashini shakllantirilishi bilan;

ikkinchisi - o'zlashtirilgan bilimlarni ta'limda va amaliy faoliyatda mustaqil qo'llay olishga o'rgatish bilan belgilanadi.

Texnik ijodkorlik o'quvchilar egallayotgan bilimlarining mustahkamligi va mukammalligini ta'minlash, ularda faol va mustaqil fikrlovchi shaxs xislatlarini shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyat turi hisoblanadi. Bu holat, ayniqsa bo'lajak mehnat va kasb ta'limi o'qituvchilarining fan asoslarini o'zlashtirishida, keyinchalik bu jarayonga bevosita rahbarlikni amalga oshirishda ijodiy ishlar shakllarini ishlab chiqishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ijodkorlik faoliyatida o'quvchining psixologik xususiyatlari aqliy yaratuvchanlik, ixtiroga moyilligi, hohishi va bevosita qiziqishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Agar biz ijodiy faoliyatni psixologik-pedagogik yondashuv nuqtai nazaridan ma'lum bir mavzu uchun yangi bilim, ko'nikma va boshqalarni olish shaklida yangi qadriyatlarni yaratish jarayoni deb hisoblasak, ijodkorlik esa bunday faoliyat sifatida qaraladi.

Qobiliyat-shaxsning individual psixologik xususiyati bo'lib, unga bilimlar, ko'nikmalar va malakalarni o'zlashtirilishining to'liqligi, yengilligi, chuqurligi, hamda turli faoliyatni o'zlashtirish va uni muvaffaqiyatli bajarishga bog'liqligidir. Ijodkorlik qobiliyatlari ijodkorlikda o'quvchilarni psixologik xususiyatlarini ko'rsatsa ularni jismoniy, aqliy fiziologik jihatdan buyumlarni, har xil operatsiyalarni bajara olishi ularni rivojlantirish ijodkorlikda fiziologik xususiyatlarini o'rganish texnologiya

darslarida o'qituvchining mahoratini ko'rsatib beradi. Ijodiy mehnat asoslarini o'zlashtirish va ijodkor shaxsni tarbiyalash o'quvchilarning ijodiy va ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonlarida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, taxlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Innovatsiya - (inglizcha innovation)-yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar-bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning oziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi-talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Innovatsion ta'lim (ingl. "innovation" - yangilik kiritish, ixtiro) – ta'lim oluvchida yangi g'oya, me'yor, qoidalarni yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg'or g'oyalar, me'yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta'limdir. Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalaridir.

XULOSA. Insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida ijodiy mehnat bashariyatni olg'a xarakatlantiruvchi asosiy omil bo'lib kelgan. Shunday ekan, yosh avlodni ijodiy mehnatga o'rgatish, uni o'z zamonasining eng ilg'or bilimlari bilan qurollantirish barcha davrlarda hamma xalqlar uchun eng dolzarb vazifa hisoblanadi. Har qanday davlat millatidan qat'iy nazar yoshlarni ilm olishga, ularni Vatanga o'z xussasini qo'shadigan avloq qilib tarbiyalashga harakat qiladi. Yosh avlodning bilim olishi, iqtidorini keng ko'lamli ochib berishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratib beradi.

Biz pedagoglarni maqsadimiz o'quvchilarning texnik ijodkorligini rivojlantirish va rivojlantirish uchun samarali o'qitish metodlaridan foydalanish, ularni to'g'ri qo'llay olish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimov.N Talabalar ilmiy texnikaviy ijodkorligi ijtimoiy pedagogik tizmi sifatida. Kasb hunar ta'limi T.: 2006
2. Texnologiya fanini o'qitish va va psixologik xizmatlarni tashkil etishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish //o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma T.: 2017 Sharipov.S. Sh, Qo'ysinov. O.A, Ergashev.Sh.T
3. Toxirov. O'.O Texnologiya o'quv fani davlat ta'lim standarti va o'quv dasturini ta'lim amaliyotiga joriy etish metodikasi T.: 2017
4. Texnik ijodkorlik va dizayn H.O.Jo'rayev, Sh.H.Quleyeva, F.S.To'rabekov, M.N.Karimova T.:2015

**TEXNALOGIYA DARSLARIDA INTERFAOL
METODLARDAN FOYDALANISH.**

Mamajonova Gulziro Abdurashitovna v/b dotsent

Andijon davlat pedagogika inistituti

Xodjayeva Madinabonu Donyorbek qizi

To'ychiyeva Sanobar Erkinjon qizi

Andijon davlat pedagogika inistituti 3 kurs talabasi

Texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanishning afzalliklari va ahamiyatini yoritadi. Interfaol metodlar o'quvchilarning darsga faol ishtirokini ta'minlash, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Maqolada bu metodlarning samaradorligini oshirish usullari, pedagogik jarayondagi innovatsion yondashuvlar hamda dars jarayonini qiziqarli va mazmunli qilish yo'llari muhokama qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi interfaol muloqotning o'quv jarayoniga ijobiy ta'siri tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Texnologiya darslari, Interfaol metodlar, O'quv jarayoni, Innovatsion yondashuv, Faol muloqot, Ijodiy fikrlash.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim sohasida innovatsion metodlardan foydalanish jarayoni kuchayib bormoqda. Texnologiya darslari o'quvchilarni nafaqat nazariy bilimlar bilan ta'minlash, balki ularni amaliy faoliyatga tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Ushbu darslarda interfaol metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va ular o'rtasida hamkorlik muhitini yaratish mumkin¹.

Interfaol Metodlarning Ahamiyati

Interfaol metodlar — bu o'quv jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi faol muloqotni ta'minlaydigan usullar majmuasidir. Ushbu metodlar yordamida o'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etib, bilimlarni mustaqil o'zlashtiradilar. Texnologiya darslarida bu metodlardan foydalanish quyidagi afzalliklarni beradi:

- **Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish:** O'quvchilar topshiriqlarni bajarish jarayonida o'z bilimi va ko'nikmalarini qo'llab, yangi narsalarni o'rganadilar.

¹ Vygotsky L.S. Pedagogik psixologiya. Moskva: Pedagogika, 1991.

- **Ijodiy fikrlashni rivojlantirish:** Interfaol mashg'ulotlar o'quvchilarning muammoli vaziyatlarni yechishda ijodiy yondashuvlarini rivojlantiradi.
- **Hamkorlik muhitini yaratish:** Jamoaviy topshiriqlar va guruhli ishlarda o'quvchilar bir-birlari bilan muloqot qiladi, bu esa ularning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Interfaol Metodlar Turlari va Ularni Qo'llash

Texnologiya darslarida quyidagi interfaol metodlardan samarali foydalanish mumkin:

1. **Muammoli ta'lim:** O'quvchilarni muayyan muammoni hal qilishga yo'naltirish orqali ular mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantiradilar.
2. **Blits-so'rov:** Savol-javoblar orqali o'quvchilarning bilim darajasini oshirish va faolligini ta'minlash.
3. **O'yin usullari:** Texnologik topshiriqlarni ijro etish jarayonini o'yin shaklida tashkil qilish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi.
4. **Guruhli loyiha ishlari:** O'quvchilar jamoada ishlash orqali o'zaro muloqot qilish va muammoni birgalikda hal qilish ko'nikmasini rivojlantiradilar.

Amaliy Misollar

Masalan, texnologiya darsida "Tikuvchilik asboblari tanlash va ulardan foydalanish" mavzusini o'qitishda o'quvchilarni guruhlariga bo'lib, har bir guruhga asbob-uskunalardan foydalanib loyiha tayyorlash vazifasini berish mumkin. Bu usul o'quvchilarda amaliy bilimlarni mustahkamlash bilan birga jamoada ishlash qobiliyatini ham rivojlantiradi².

Texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshirish, ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularni amaliy faoliyatga tayyorlashda samarali usul hisoblanadi. Bunday yondashuv o'quv jarayonini qiziqarli va mazmunli qilish bilan birga, ta'lim sifatini ham sezilarli darajada oshiradi. Shu boisdan o'qituvchilar interfaol metodlardan muntazam foydalanib, o'z darslarini innovatsion shaklda tashkil qilishlari zarur.

Hozirgi ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlardan foydalanish muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, texnologiya darslari nazariy bilimlarni amaliy ko'nikmalar bilan birlashtirishni talab qiladi. Ushbu darslarda interfaol metodlarni qo'llash o'quvchilarning darsga qiziqishini oshiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va ularda mehnatga ijobiy munosabatni shakllantiradi. Mazkur insho texnologiya darslarida interfaol metodlarning ahamiyati va o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

² "Ta'limda interfaol metodlar" bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami. Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi, 2020.

Interfaol Metodlarning Ahamiyati

Interfaol metodlar ta'lim jarayonini qiziqarli, samarali va o'quvchi faoliyatiga yo'naltirilgan holda tashkil etishni ta'minlaydi. Bu usullar o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi:

1. **Mustaqil fikrlash:** O'quvchilar muammoli vaziyatlarni yechishda o'z fikrlarini tahlil qilib, to'g'ri xulosalar chiqaradilar.

2. **Ijodkorlik:** Yangi g'oyalar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish imkoniyati kengayadi.

3. **Amaliy faoliyat:** Texnologiya darslarida o'quvchilar nazariy bilimlarni hayotiy ko'nikmalarga aylantiradilar.

Interfaol Metodlarning Xususiyatlari

Interfaol metodlarning o'ziga xosligi ularning dars jarayonida o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb qilishida namoyon bo'ladi. Quyida texnologiya darslarida qo'llaniladigan asosiy interfaol metodlarning xususiyatlari keltiriladi:

- **Muammoli ta'lim:** O'quvchilarni yangi bilimlarni kashf qilishga undaydi. Masalan, "Nima uchun materiallar tanlashda sifatga e'tibor berish kerak?" kabi savollar ularda muayyan muammoni hal qilish uchun fikr yuritishni rag'batlantiradi.

- **O'yin usullari:** O'yin shaklidagi mashg'ulotlar darsni qiziqarli qiladi va o'quvchilarni darsga jalb qiladi. Masalan, "Texnologik loyiha tayyorlash" tanlovi o'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatadi.

- **Guruhli ish:** Jamoada ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Texnologiya darslarida guruhlariga bo'lib, loyihalar ustida ishlash o'quvchilarni hamkorlikka o'rgatadi.

- **Baho berish va tahlil qilish:** O'quvchilar o'z faoliyatini va boshqalar ishtirokini tahlil qilib, fikr bildirishga o'rganadilar.

Amaliy Tatbiq Misollari

Texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish amaliy faoliyatni yanada samarali qiladi. Masalan, "Yog'ochni qayta ishlash texnologiyasi" mavzusida o'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, ularga turli topshiriqlar berish mumkin. Guruhlar o'z loyihalarini taqdim etar ekan, materiallarni tanlash, asbob-uskunalaridan foydalanish va loyiha natijasini tahlil qilish ko'nikmalarini mustahkamlaydi³.

Interfaol metodlar texnologiya darslarini yanada mazmunli, qiziqarli va samarali qilish uchun muhim vosita hisoblanadi. Bu usullar o'quvchilarning amaliy va ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni mustaqil va jamoaviy ishlashga tayyorlash imkoniyatini yaratadi. O'quvchilar texnologiya darslarini interfaol metodlar asosida

³ Davlat ta'lim standartlari va darsliklari (Texnologiya fanidan): O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi, 2023.

tashkil etib, nafaqat ta'lim sifatini oshiradilar, balki o'quvchilarni hayotga tayyorlashda muhim qadam qo'yadilar.

Texnologiya darslarida interfaol metodlardan foydalanish zamonaviy ta'limning ajralmas qismidir. Bu metodlar yordamida dars jarayoni samaradorligi oshib, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan qiziqishi ortadi. Shuningdek, o'quvchilarda ijodiy fikrlash, jamoada ishlash va amaliy faoliyatga tayyorlanish ko'nikmalari rivojlanadi. Shunday ekan, o'qituvchilar interfaol metodlardan faol foydalanib, darslarini yanada qiziqarli va mazmunli tashkil qilishlari zarur. Bu nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarni muvaffaqiyatli kelajak uchun tayyorlashga xizmat qiladi.

Interfaol usullar - bu talabalar o'rtasida, talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi faol ishtirok va hamkorlikni rag'batlantiradigan o'qitish strategiyalari. Ushbu pedagogik yondashuvlar guruh loyihalari, amaliy mashg'ulotlar, simulyatsiyalar, muhokamalar va onlayn platformalar va ta'lim dasturlari kabi raqamli vositalardan foydalanishni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi. Interfaol ta'limning mohiyati o'quvchilarni ma'lumotni passiv qabul qiluvchilardan o'z ta'lim jarayonining faol ishtirokchilariga o'tkazish qobiliyatidadir⁴.

Texnologiya darslarida interfaol usullarni qo'llash ko'plab afzalliklarni beradi:

1. **Kengaytirilgan faollik** : Interfaol usullar o'quvchilarning qiziqishlarini qamrab oladi va ularni o'rganishga jalb qiladi. Talabalar faol ishtirok etsa, ular o'z ta'limiga investitsiya qilishlari va rag'batlantirishlari mumkin.

2. **Yaxshilangan saqlash va tushunish** : Faol ishtirok o'quvchilarga passiv o'rganishdan ko'ra yaxshiroq ma'lumotni saqlashga yordam beradi. Loyihalar va amaliy mashg'ulotlar orqali tushunchalarni qo'llash orqali talabalar bilimlarni o'zlashtirishlari va texnik ko'nikmalarni chuqurroq tushunishlari mumkin.

3. **21-asr ko'nikmalarini rivojlantirish** : Interfaol usullar kelajakdagi martaba uchun muhim ko'nikmalarni, jumladan, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqotni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu ko'nikmalar texnologiya sohasida juda muhimdir, bu erda jamoaviy ish va innovatsiyalar birinchi o'rinda turadi.

4. **Shaxsiylashtirilgan o'quv tajribalari** : Interfaol usullar sinfda farqlash imkonini beradi. Talabalar o'z sur'atlarida ishlashlari, qiziqtirgan mavzularni ta'qib qilishlari va individual ta'lim ehtiyojlariga moslashtirilgan fikr-mulohazalarni olishlari mumkin, bu esa ko'proq moslashtirilgan ta'limga olib keladi.

5. **Haqiqiy dunyo muammolariga tayyorgarlik** : Haqiqiy dunyo stsenariylarini taqlid qiluvchi loyihalarda qatnashish orqali talabalar amaliy tajribaga ega bo'lib, ularni

⁴ Mumino va boshqalar. Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.

ishchi kuchining qiyinchiliklariga tayyorlaydilar. Ular muammolarni bartaraf etishni, tanqidiy fikrlashni va bilimlarini mazmunli tarzda qo'llashni o'rganadilar⁵.

Xulosa

Texnologiya darslarida interfaol usullardan foydalanish an'anaviy ma'ruza asosidagi o'qitishdan yanada qiziqarli va samarali ta'lim tajribasiga o'tib, ta'limdagi paradigma o'zgarishini ifodalaydi. Loyihaga asoslangan ta'lim, o'zgaruvchan sinflar, simulyatsiyalar, o'yinlar va hamkorlik vositalari kabi strategiyalarni birlashtirgan holda, o'qituvchilar faol o'rganishni rag'batlantiradigan va o'quvchilarni texnologik jihatdan rivojlangan jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur ko'nikmalar bilan qurollantiradigan muhitni yaratishi mumkin. Dunyo rivojlanishda davom etar ekan, bizning o'qitish metodologiyamiz ham shunday bo'lishi kerak, bu talabalar nafaqat texnologiya iste'molchilari, balki innovatsion ijodkorlar ham bo'lishini ta'minlaydi. Interfaol usullar orqali olingan saboqlar ular bilan qoladi va ularning kelajakda texnologiya olamiga va undan tashqaridagi hissalarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Karimov I.A.** *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. **Qodirova R.** *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. **Akbarova Z.** *Interfaol metodlar orqali dars samaradorligini oshirish yo'llari*. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. **Xolmurodov F.** *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. Toshkent: Sharq, 2015.
5. **Kukonova M.A.** *Texnologiya darslarida zamonaviy usullardan foydalanish*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. **Mumino va boshqalar.** *Pedagogik mahorat asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2018.
7. **Jonboev A.** *Texnologiya va mehnat ta'limi metodikasi*. Toshkent: Mehnat, 2020.
8. **Mollayeva L.** *Dars samaradorligini oshirishda interfaol usullar*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
9. **Rahimov N.** *Amaliy fanlarni o'qitishda yangi texnologiyalardan foydalanish*. Toshkent: Innovatsiya, 2021.
10. **Davlat ta'lim standartlari va darsliklari** (Texnologiya fanidan): O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligi, 2023.
11. **Vygotsky L.S.** *Pedagogik psixologiya*. Moskva: Pedagogika, 1991.
12. **Dewey J.** *Experience and Education*. New York: Macmillan, 1938.
13. **Piaget J.** *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books, 1972.
14. **Fisher R.** *Teaching Thinking: Philosophical Enquiry in the Classroom*. London: Continuum, 2008.
15. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori:** Ta'limni modernizatsiyalashga doir qarorlar to'plami. Toshkent, 2018.
16. **"Ta'limda interfaol metodlar" bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami.** Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi, 2020.

⁵ 5. Kukonova M.A. Texnologiya darslarida zamonaviy usullardan foydalanish. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

TEXNOLOGIYA FANIDA ``AYOLLAR LIBOSLARINI MODELLASH
USULLARI``MAVZUSINI O`QITISH METODLARI

Mamajonova Gulzuro Abdurashidovna

Andijon davlat pedagogika instituti v/b dotsent.

Odilova Umidaxon Alisher qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi.

Mamajonova Umidaxon Ne`matjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiyimni loyihalash va modellashtirish jarayonida kiyimni qanday loyihalash, ma`lumotlarni amalda qo`llash, kiyimning kimga mo`jallanganligiga e`tibor berish, mato modelining muvofiqligi, bezak va ranglarni to`g`ri tanlash haqida so`z boradi

Abstract: This article talks about how to design clothes in the process of designing and modeling clothes, apply the information in practice, pay attention to who the clothes are for the conformity of the fabric model, the correct choice of ornaments and colors.

Kalit so`zlar: kiyim-kechak, detal, model, dizayn, mahsulotlar, qo`ltiqlarni modellashtirish, shakl, taqish.

Keywords: Clothing details, model, construction, products, armhole modeling, shape, tuck.

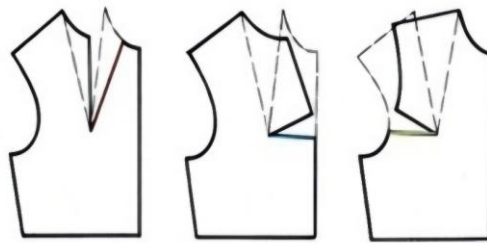
Yengil sanoatimizni, jumlada, paxta tolasini qayta ishlash korxonalarini jadal rivojlantirish ustivor strategik maqsadlarimizdan biri hisoblanadi. Paxtadan olinadigan sof foydani yetti barobardan sakkiz barobarga oshirib, eksport orqali xazinamizni erkin valyutaga to`ldirib, hayotimizni yanada farovon qilishimiz mumkin. O`zbekistonda to`qimachilik va yengil sanoatni rivojlantirish uchun katta xajmda tabiiy resurslar mavjud. Mana shu resurslardan tayyor mahsulot ishlab chiqarish, birinchi navbatda ichki bozorimizni to`ldirish, so`ngra jahon bozoriga sifatli va raqobatbardosh mahsulotlar bilan chiqish respublikamiz iqtisodiyotining yetakchi yo`nalishlaridan biridir. Yuqori sifatli tikuvchilik buyumlarini loyihalash, mutaxassislik muammolarini hal etish, ularni ishlab chiqarishning zamonaviy iqtisodiy xususiyatlariga yondashish va estetik qoqunyatlarni o`zlashtirishga qodir yuqori Malakali kadrlar tayyorlash muhim vazifadir. Shu bilan birga uzluksiz ta`lim mazmuni va tashkiliy rivojlanishning strategik yo`nalishlaridan kelib chiqib, milliy o`quv dasturi va milliy model aniq belgilangan.

Texnik modellashtirish namunaviy dizayn asosini yangi namunaviy dizaynga aylantirishdan iboratdir. Modelning modasi modellashtirish jurnalidan olinadi yoki ijrochining taklifiga binoan tanlanadi.

Modelning xususiyatlari, ya`ni mahkamlagichlar, bel, yubka, cho`ntak, yoqa, taklama, chiziqlari mos keladigan qisimlarni qurish uchun asosning chizilgan rasmiga o`tkaziladi.

Kiyimning har qanday elementi uchun olingan o`lchamlarga asoslangan dastlabki hisob-kitoblar natijalariga ko`ra, asosiy to`r quriladi va asosiy qismlarning

konstruksiyasi mana shu asosiy to`rga soslangan bo`ladi. Bu kiyimning dekorativ elementlarini modellashtirish orqali amalga oshiriladi. Ko`krak qafasi har doim ko`krak qafasining o`rtasiga yo`naltirilgan bo`lib, qo`l teshigiga, yon kesimiga, o`rta oldingi chiziqqa, belga, bo`yin chizig`iga ko`chirish ,mumkin.(1-rasm)

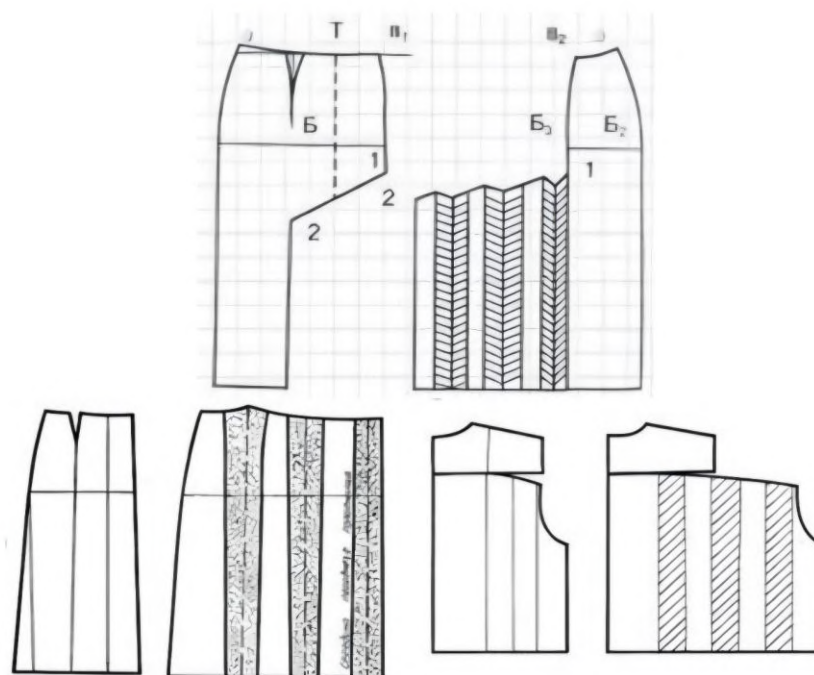

Shakl 1. Modellashtirish usuli: mahsulotning asosiy tarkibiy qismlarining dekorativ elementlarini ishlab chiqish

Modellashtirish usullari:

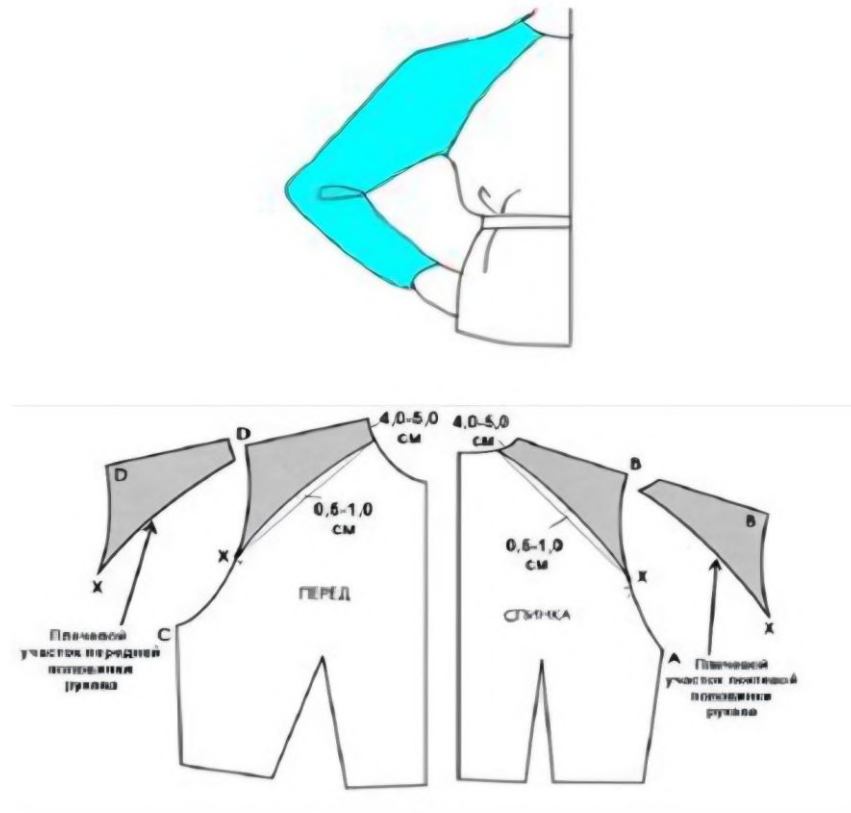
Siluetni o`zgartirish orqali asosiy modelni modellashtirish quyidagilarni o`z ichiga oladi: bel chizig`ini siljitish, bel chizig`i bo`ylab moslikni oshirish yoki kamaytirish, mahsulotni pastki qismini kengaytirish yoki toraytirish va boshqalar. Asosiy ko`rinishni o`zgartirish parallel kengayish yoki konussimon kengayish orqali amalga oshiriladi.

SIMULYATSIYA USULI:parallel kengayish. Parallel kengayish mahsulot qismlarida yumshoq yig`ishda yoki burmalarni loyihalashda qo`llaniladi. Qismning o`zgartirilgan qismlarining yakuniy qirqim chiziqlari bilan yaratiladi: yig`ilishlar-silliq egri bilan: burmalar va singan to`g`ri chiziqlar.(2-rasm)

Shakl 2. Simulyatsiya usuli: parallel kengayish

QO`LTIQ OMIZINI MODELLASHTIRISH USULI: qo`l omizi o`rnatilgan yelka mahsulotining funksional tarkibiy qismidir. Uning parametrlari va konfiguratsiyasi quyidagilar hisoblanadi: orqa va oldi qismlarga mo`ljallangan shakl va qo`l omizi qismiga keladigan ko`krak chizig`i bo`ylab umumiy o`shishning qismi yelka qismlarining dizayni, yuqori qismdagi yengning model kengligi, texnologik talablar va boshqalar. (3-rasm)

Shakl 3. Raalan venaini o`rnatish asosida

Bir turdagi kiyim dizaynini boshqa turdagi dizaynga murakkab o`zgartirishlar eng yaqin turdagi standart dizaynlar yordamida amalga oshiriladi. Standartlashgan kiyimlar asosida yangi turdagi kiyim-kechaklarni modellashtirish misollari-kepkalar, kombinezonlar, yubkalar, ko`ylak va boshqalar

Xulosalar

Mahsulot hajmi oshkani sayin, uning qo`llab-quvvatlovchi sirtining ko`rinishi o`zgaradi. Ko`krak chizig`idagi rasm va kiyim o`rtasidagi bo`shliqlarni ko`paytirish, shuningdek, yelkama yostiqlarni kiritish, asosiy ko`rinish bilan solishtirganda, orqa va oldi tomonning qismlarini figuraning yuzasidan kattaroq masofaga olib keladi. Ya`ni orqa tomonda yelka sohasida va oldi tomondan ko`krak chizig`i darajasida sirt egriligini pasaytiradi. Strukturaviy tarzda bu model shakliga yuqori old va orqa tomonning yelka teshiklarini qisqartirish orqali erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. D.A. Truxanova yosh tikuvchi Mning qo`llanmasi, 1985-yil
2. E.B. Koblyakova, A.V. Savotitskiy Kiyim dizayni asoslari, Moskva 1980-yil
3. Amirova O.V Sakulina, A.T. Truxanova Erkaklar va ayollar kiyimlari dizayni

2002-yil

4.E.A.Yanchevskaya Ayollar ust kiyimini konstruksiyalash 1998-yil

5.Shumkarovna S.P Quritish haroratining paxta tozalah samaradorligi vas inf o`zgarishiga ta`siri.

6.S.P.Shumkarov,M.N.Rajapova, K.I.Yodgorova Turizm sohasida ishlab chiqarilgan matolarning fizik-mexanik xossalari 2021-yil

7.G.I.Yodgorova Korxonalarda inovatsion funktsiyalardan samarali foydalanish yo`llari 2021-y

TEKNOLOGIYA FANIDAN „YOG’OCHNI QAYTA ISHLASH
CHIQUINDILARIDAN OQILONA FOYDALANISH”

Mamajonova Gulzura Abdurashitovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Fizika va texnologik ta’lim kafedrasasi v/b dotsent.

Zaynobidinovna Mohlaroy Lutfidin qizi

Sattarova Umidaxon Hushnudbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Texnologik ta’lim 2-bosqich talabalari

Annotatsiya: Maqolada yog’och chiqindilaridan oqilona foydalanish haqida faktlar qisqacha ko’rib chiqiladi. Maqola yog’ochni qayta ishlash chiqindilarining atrof muhitga salbiy ta’siri haqida dalillar. Maqola yog’och chiqindilaridan oqilona foydalanish muamosini dolzarbligini takidlash uchun yozilgan.

Kalit so’zlar: ekologik muomolar, yog’och chiqindilari, oqilona foydalanish.

Abstract: The article about the rational use of wood waste .The article is written to **emphasize** the relevance of the problem, wood, waste.

Key words: environmental problems wood, waste, reasonable.

Chiqindilarni atrof-muhitga salbiy ta’sir darajasini va har xil turdagi ishlab chiqarish (masalan metallga ishlov berish mashmasozlik hatto yadro sanoati) organizimlarning hayotiy faoliyatini yo’g’ochni qayta ishlash chiqindilarining ta’sir darajasi bilan solishtirish ,yog’ochning keyingi ishkov berish uchun yaroqsiz qismlari ,hatto oddiy odam darajasida ham ikkinchisidan oqilona foydalanish masalasi tabit va inson hayotiga patogen ta’siri bilan bog’liq deb o’ylasj oson.hatto e’tiborga loyiq emas.

Yog’ochning qurilish materiali, mebel va boshqa uy-ro’zg’or buyumlari tayyorlash uchun material sifatidagi xalq ho’jaligidagi ahamiyatini ochib berish kerak.

O’quvchilarni materiallarning xossalari bilan tanishtrayotgan o’qituvchi bu massalar ishlov beriladigan materialning vazifasiga qarab zgatovka tanlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini takidlaydi.Masalan agar slesarlik asboblar tayyorlash uchun o’ta qattiqligi bilan ajralib turuvchi uglerodli yumshoq polat kerak bo’ladi.Agar randa uchun qattiq yog’och ishlatilsa, narsa joylanadigan yashiklar esa yumshoq yog’ochlardan ,chunonchi qarag’aylardan yasaladi. O’quvchilar asosiy konstruksion materiallarning xossalarini bilib olganlaridan keyin ularga buyumlarga nisbatan qo’yiladign texnik talablarga muofiq ravishda zagatovkani mustaqil tanlash taklif etiladi.

O’quvchilar quyi sinflarda qator materiallar bilan tanishganliklarini esdan cjiqarmasliklari lozim. Shuning uchun ustaxonadagi mashg’ulotlarni kirish suhbatidan

boshlab,ustaxonadagi mashg'ulor 1-4 sinflardagi qo'l mehnati darslari orasidagi izchillikni ko'rsatib o'tish lozim.

Birinchi mashg'ulotning boshida o'quvchilarga ular ayrim materiallar bilan,ularning xossalari va ulargaisjlov berish usullari bilan tanish ekanliklari eslatib o'tiladi.Endi ular yangi materiallar,xususan, yog'och, metall, va ularning qotishmalari bilan tanishadilar. Bu materiallar ham qog'oz va gazlama kabi keng tarqalgan, lekin boshqa xossalarga ega, shuning uchun ham ular boshqa maqsadlarda ishlatiladi. Masalan, har bir o'quvchi gazlamalar olovni yoqtirmasligini biladi. Metallarchi, ular ham olovni yoqtirishmaydimi? Shuningdek, qog'ozning hamma sortlari ham suv ko'tarmasligi hammaga ma'lum.Yog'och ham suv ko'tarmaydimi? Bu va shunga o'xshash ko'pgina savollarga o'quvchilar ustaxonalardagi mashg'ulotlarda javob topishadi.

Hozirgi kunda yog'ochga ishlov beruvchi kasb egalari universal hunarmandlar bo'lib, ular deyarli yog'ochga ishlov berish bilan bog'liq bo'lgan barcha sohalarda amalga oshiriladigon yog'och ishlarini uddalay oladigan uddabiron ishchi kadrlar hisoblanadi. Shuning uchun ular sanoatning qaysi bir sohasida yog'och ishlari bo'lsa,ularni qiynalmasdan amalga oshirish imkoniga egadirlar.

Duradgor maxsus ish o'rniga ega bo'lib, bino ichida mavjud bo'lgan va u yerda foydalaniladigon pardoqlash ishlari: bo'yash bilan tugallanadigan barcha yog'och ishlarni bajaradilar.Duradgor ish o'rning asosini dastgoh tashkil etadi. Dastgoh barcha turdagi duradgorlik ishlari bajariladigon,maxsus oyoqlarga o'rnatilgan ish stolidan iborat bo'lib, unda arralash, randalash, o'yish-teshish, qismlarni biriktirish kabi ishlar bajariladi. Stolning asosiy qismlari bo'ylama va ko'ndalang tiskilaridan, ponalar o'rnatish uchun teshiklar ochilgan ish taxtasi va asbob-uskunalar qo'yish uchun moslangan novdan iborat.

Dastgohlar joylashtirilgach raqamlar bilan belgilanadi, har bir ish o'rniga tegishli individual asbob-uskunalar ham unga moslab raqamlanadi.So'ngra guruhdagi o'quvchilar bo'yi-bastiga qarab ish o'rinlariga qat'iy belgilab qo'yiladi. Bu narsa dastgohlarning, asbob-uskunalarining butunligini ta'minlashga, ishdan chiqishining oldini olishga yordam beradi, o'quvchilarning ma'suliyatini oshiradi. O'quvchilarning ish joylarini almashtirib ko'chib yurishlariga boshqa ish o'rinlaridagi asbob-uskunalaridan beruxsat foydalanishlariga chek qo'yiladiva bu bilan ayrim hollarda ro'y beradigon xafsizlik texnikasi qoidalari buzilishining oldini oladi.Duradgorlik dastgohlaridan foydalanishda uning qismlarini arralab, o'yib qo'ymasliklari, uning ustida mix to'g'rilamasliklari, bolta, tesha kabi asboblar bilan yog'och materiallarga ishlov bermasliklari o'quvchilarga alohida uqtiriladi. Dastgoh qismlarining butunligi, ish taxtasining sifati, tekisligi vaqti-vaqti bilan tekshirilib, tuzatib turiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tursunboy Axmedov, Siddikova Ranoxon Abdulxay qizi, Xusanova Lobarxon Murodovna //Basics of Wood Materials and Woodworking Technology//Texa journal of Engineering and Technology. <https://zeinjournal.com> VOL 9, JUNE, 2022 100-102 page.

2. Yakubjon Usmonov, Ikromova Komila Hamidillo qizi //Use of innovative Technologies in teaching electrical Engineering/ Texas journal of Engineering and Technology. <https://zeinjournal.com/materials> //VOL 9 JUNE 2022. 97-99 page

3. Salim Madrahimovich Otajanov, Qaxxarova barchinoy Abdiraximovna //Polymer and composition //Texas journal of Engineering and technology <https://zeinjournal.com> VOL 9 JUNE 2022 103-106 PAGE.

TEKNOLOGIYA FANIDA XALQ HUNARMANDCHILIGI FANINI MAQSADI VA VAZIFASI

Mamajonova Guluzro Abdurashidovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Fizika va texnologik talim V.b dotsent

Qosimjonova Mubinaxon Qudratbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Texnologik ta`lim 2-bosqich talabasi

Qodirova Manzura Nosirbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Texnologik ta`lim 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ma`lumki, xalq hunarmandchiligi tanlov fanini o`qitish hozirgi zamon talabi bilan rivojlanishi va jadallashishi katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda mutaxassis kadrlar tayyorlash, ta`lim berish tizimi hayotimizda, jamiyatimizda bo`layotgan islohotlar yangilanish jarayonlari talablari bilan anqindan bog`langaligi har tomonlama sezilmoqda. Biroq, ochiq tan olishimiz kerakki, hozirgi zamon talabiga to`liq javob berishga har kim ham qodir emas, chunki haligacha eskicha fikrlab va yangiliklarni hali to`la-to`kis tushunmaganlar, afsuski, oramizda uchrab turibdi. Bunga avvalo maktab va boshqa o`quv yurtlarining modiy bazasini juda nochor ahvoldaligi sababdir. Albatta bu keltirilgan birgina misol tarbiyachi, o`qituvchi xodimlarga ta`sir etmay iloji yo`q. Oxirgi yillarda respublikamiz rahbariyati, shaxsan prezidentimizning olib borayotgan siyosatida ta`lim yo`nalishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Prezidentimizning respublika Oliy majlisi 9-sessiyasida so`zlagan nutqida, “Kadrlar tayyorlash miliy dasturi”da ta`lim, ilm, fan-texnika sohalarini rivojlantirish yo`li bilan respublika salohiyatini oshirish, bilim olayotgan yoshlar orasidan iqtidorlilarni ajratish va chet el oliy o`quv yurtlarida, ilmiy tekshirish institutlarda malakalarni oshirish va yurtimizga qaytib, olgan bilimlari bilan respublikadagi islohatlarni amalga oshirishda, iqtisodiyot, fan, aholi turmush darajasini jahonning rivojlangan davlatlari qatoriga etkazishda faol qatnashishdan iboratligi ta`kidlangan.

Kalit so`zlar: Texnika, jihozlar, texnologik jarayon, taraqqiyot, rivojlanish, hunarmandchilik, mehnat qurollari yordamida buyum yasash, islohot, yangilanish, iqtidor, qobiliyat.

ЗАДАЧИ И ЗАДАЧИ НАУКИ НАРОДНОГО МАСТЕРСТВА В НАУКЕ ТЕХНИКИ

Аннотация: Известно, что развитие и ускорение преподавания факультативного предмета народные промыслы имеет большое значение. Сегодня во всех отношениях ощущается, что происходящие в нашей жизни и

обществе реформы в системе подготовки и воспитания специалистов тесно связаны с требованиями процессов обновления. Однако надо открыто признать, что не все способны в полной мере ответить требованиям настоящего времени, потому что, к сожалению, есть те, кто еще придерживается старомодного мышления и не до конца понимает новости. Прежде всего, причиной этого является плохое состояние современной базы школ и других образовательных учреждений. Конечно, невозможно не повлиять на воспитателей и педагогический коллектив одним этим примером. В последние годы направление образования приобрело особое значение в политике, проводимой руководством нашей республики, лично нашим президентом. В выступлении Президента на 9-й сессии Олий Мажлиса республики в «Национальной программе подготовки кадров» повышение потенциала республики за счет развития сфер образования, науки, науки и техники, выделения талантливых среди молодежи, получающей образование и зарубежное высшее образование, повышающей квалификацию в учебных заведениях, научно-исследовательских институтах и возвращающейся в нашу страну и осуществляющей реформы в республике с полученными знаниями, экономики, науки, уровня жизни населения среди развитых. страны мира подчеркивается, что оно заключается в активном участии в родах.

Ключевые слова: Техника, оборудование, технологический процесс, прогресс, развитие, мастерство, изготовление вещей орудиями труда, реформа, обновление, талант, способности.

PURPOSE AND TASK OF THE SCIENCE OF FOLK CRAFTS IN THE SCIENCE OF TECHNOLOGY

Abstract: It is known that the development and acceleration of the teaching of folk crafts in accordance with the needs of the present day is of great importance. Today, it is felt in every way that the system of training and educating specialists is closely connected with the requirements of the processes of reform and renewal taking place in our life and society. However, we must openly admit that not everyone is able to fully respond to the needs of the present day, because, unfortunately, there are still those among us who still think in the old way and do not fully understand the innovations. This is primarily due to the very poor state of the material base of schools and other educational institutions. Of course, this is just one example that cannot but affect educators and teaching staff. In recent years, the direction of education has been of particular importance in the policy pursued by the leadership of our republic, and personally by our president. In his speech at the 9th session of the Oliy Majlis of the Republic, it was emphasized that the "National Program for Personnel Training" aims to increase the potential of the republic through the development of education, science,

science and technology, to identify talented people among the young people who are studying, to improve their skills in foreign universities and scientific research institutes, and to return to our country and actively participate in implementing reforms in the republic with the knowledge they have gained, and to bring the economy, science, and the standard of living of the population to the level of developed countries in the world.

Keywords: Technology, equipment, technological process, progress, development, craftsmanship, making things with the help of labor tools, reform, renewal, talent, ability.

KIRISH

Respublikamiz siyosatida yoshlarni o`qitish va tarbiyalash masalalari alohida o`rin tutadi. Buni "Ta'lim to`g`risida" va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to`g`risida"gi qonunlarda, Prezidentimizning ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash va barkamol avlod tarbiyasini tubdan isloh qilish haqidagi nutqlarida hamda asarlarida, shuningdek, o`qitish tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo`llash sohasida olib borilayotgan ishlarda ko`rish mumkin. Pedagogika institutlarida talabalarga oliy ma`lumot berish, ularni ilm-fan, texnika va texnologiyalarni o`zlashtirishlarini ta`minlashdan iborat bo`libgina qolmay, balki o`quvchilarga - yosh avlodga ushbu bilimlarni berish, ularni tarbiyalash, dunyoqarashida ilmiy, texnikaviy taraqqiyotga intilishni tarbiyalashga o`rgatishdan iboratdir. Oliy ta'limda ham bir qator islohatlar olib borilmoqda. Masalan, oliy ta'lim yo`nalishi bo`yicha bakalavriatura va mutaxassislik bo`yicha magistraturaga bo`lindi. Shuningdek, respublikamizda akademik litsey va kasb-hunar kollejlari tashkil topdi hamda ularning o`quv-moddiy bazasi tobora yaxshilanib bormoqda. Buni biz hozirgi payt qurilayotgan va faoliyat ko`rsatayotgan zamonaviy akademik litsey va kasb-hunar kollejlari misolida ko`rishimiz mumkin. Bunda mutaxassislik fanlari bo`yicha mashg`ulotlar maxsus jihozlangan o`quv va laboratoriya xonalarida, ustaxonalarda, o`quv-mashq maydonlarida, korxonalarda o`tkaziladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Xalq hunarmandchiligi tanlov fanini o`qitish o`ziga xos xususiyatlariga ega bo`lib, ularni tashkil etish, o`tkazish uchun eng avvalo o`quv materiallarining mazmuni, maqsadi va sharoitlari katta ahamiyat kasb etadi. Har qanday mutaxassislik fanida ma`ruza, amaliy mashg`ulot asosan uch bosqichdan iboratdir:

1. Boshlang`ich ko`rsatmani to`g`ri berish.
2. Ma`lum bir muammoni keltirib, uni to`g`ri yechish yo`larini yoritish.
3. Natijalarni to`g`ri tahlil etish va xulosa chiqarish.

Yuqorida keltirilgan muammolarni yechish va tushunarli yetkazish, to`g`ri xulosa chiqarishda xalq hunarmandchiligi tanlov faniga ham tegishlidir. Ushbu fan

mutaxassislikka oid fanlardan bo`lib, talabalarni bilim olishiga to`g`ri munosabatda bo`lish yo`lini o`rgatadi. Odatda mutaxassislik fanlaridan amaliy kirish ko`rsatmasini berish quyidagi tartibda olib boriladi, ya`ni, mavzu va uning maqsadi bayon etiladi, shu bilan birga oldin o`tilgan mavzu bilan bog`lab, o`quvchilarning darsga tayyorgarligi aniqlanadi. Darsga oid texnologik chizmalar, asbob-uskunalar va shunga o`xshash narsalar bilan qanday ishlash lozimligini tushuntiriladi.

TADQIQOT NATIJALARI

Respublikamizda amalga oshirilgan istiqloq tufayli yo`qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o`sb kelayotgan yosh avlodgi o`rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 1997 yil 31 martda e`lon qilingan “Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san`atini yanada rivojlantirishni davlat yo`li bilan qo`llab-quvvatlash chora-tadbirlari to`g`risida”gi Farmonda milliy madaniyatni rivojlantirishda xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy sa`natining ahamiyatini oshirish, qo`lda yuksak badiiy buyumlar yasashning asriy an`analarini qayta tiklash hamda xalq hunarmandchiligini tarqqiy ettirishga davlat tomonidan aniq yordam ko`rsatish belgilab berildi. Yog`och o`ymakorligi, sandiqchilik, chilangarlik, pichoqchilik, navvoylik, naqqoshlik, turli milliy buyumlar (do`ppi, so`zana, kirpech, joynamoz va h.), kashtalar, choklarni (yo`rma, xamdo`zi, tugin, suv, kabi usullarda) tikish uchun kerakli dastur va o`quv qo`llanmalari tuzib amaliyotga tadbiiq etish hozirgi kun talabidir. Talabalarga bilim berishda avvalambor “Hunarmandchilik” so`zining asl ma`nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xom ashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning umumiy nomini anglatadi. Xalq hunarmandchiligi kulolchilik, yog`och o`ymakorligi, chilangarlik, sandiqchilik, pichoqchilik, naqqoshlik, tikuvchilik, kashtachilik, zardo`zlik, to`quvchilik, kabi turlardan iborat bo`lib, ularning sir-asrorlari asrlar davomida ota-bobolarimiz, buvi va onalarimiz tomonidan o`rgatilishi natijasida avloddan-avlodga meros bo`lib o`tib kelmoqda. Aytish mumkinki, o`g`il-qizlarimizning jamiyatda o`z o`rinlarini topishlarida, kelgusida ma`lum bir kasb-hunar egalari bo`lib jamiyat manfaati uchun xizmat qilishlarida, milliy qadriyatlarimizni anglab yetishida xalq hunarmandchiligining o`rni beqiyosdir. Yoshlarni kelajak hayotga, oilaviy turmushga tayyorlash - maktab yoshidan boshlanadi. Ular oilada mehmondo`st, oilani tebratadigan, isrofga yo`l qo`ymaydigan, pokiza, pazanda bo`lish bilan birga qo`li gul chevar bichuvchi, tikuvchi, kashtachi, zardo`z, o`g`il bolalar ham biror hunar egasi bo`lib, o`zlari tanlagan kasbi bo`yicha halol non topish yo`lini o`rgansalar ularga hammaning havasi keladi.

MUHOKAMA

Texnologiya darsida o`tiladigan har bir mavzuga doir nazariy tushunchalar amaliy ishlab bilan o`z tasdiqini topishi kerak. Bu o`z navbatida, o`sha mavzuning

qiziqarli, foydali tomonlari va jamiyatda aynan o‘sha mehnatning roli kattaligini, aynan shu mavzu orqali bolalar kelajakdagi hunar yoki kasb tanlashdagi qarorini mustahkamlashga da’vat etadi. Qo‘l mehnatining boshqa mehnat turlari singari tarbiyaviy imkoniyatlar keng. Ayniqsa, bolalarni aqliy va axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan o‘stirishda qo‘l mehnati ta’limining roli ko‘p qirralidir. Qo‘l mehnati o‘zining qiziqarliligi va amaliy ishlarga jalb qilish jarayonlari bilan o‘quvchilarning bilim olishlariga intilishlarini qo‘zg‘ovchi nafaqat vositasi, balki uning manbai, omili hamdir. Mehnat samaradorligini oshirishda qo‘llaniladigan har qanday usul o‘quvchilar tomonidan egallanishi lozim bo‘lgan bilimlarning etarli darajada egallanishiga xizmat qilishi kerak. O‘quvchilar chizmani o‘qituvchi chizgan o‘lchamlari asosida emas, balki buyumni istalgan o‘lchami bo‘yicha chizib, egallagan bilimlarini amalda qo‘llay olsinlar. Mehnat samaradorligini oshirishda hozirgi zamon taraqqiyotidan kelib chiqqan holda, har bir o‘qituvchi yangi pedagogik texnologiya fanini yaxshi o‘qib, chuqur o‘zlashtirsa o‘z oldiga qo‘ygan maqsadidan ham yuqori natijaga erishdi.

XULOSA

Shuni xulosa qilamizki, o‘qituvchi va o‘quvchilarning usullari bo‘lib, bular yordamida o‘qituvchi, o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini egallashlariga erishildi. Har qaysi o‘qituvchi o‘z tajribasida o‘qitishning xilma-xil usullaridan foydalanishi mumkin. O‘qituvchining pedagogik intilishi va qarashlari, shuningdek, hatti-harakatlari, butun dars jarayonida o‘quvchilarning diqqat e’tibori susaymasligiga, fikrlarning jamlangan bo‘lishiga, ularning chambarchasliglariga yo‘llangan bo‘lishi kerak. O‘qituvchi darsning har bir daqiqasini qadrlab, o‘quvchilarni ham shunga o‘rgatish kerak. Har bir o‘qituvchiga o‘z uslubi, o‘z metodi va o‘z usulining o‘ziga xosligiga ega bo‘lish huquqi berilgan. Biroq shuni aytish kerakki, bularning barchasiga bilim, bir qarashda hammaga ravshan bo‘lgan haqiqatlarni egallab olganlaridagina erishish mumkin. Mehnat tarbiyasi bolalarda mehnatga munosabatni tarbiyalashda muhim omil bo‘lib, dars va sinfdan tashqari ishlarning asosiy o‘zagi hamda maktabning hayot bilan aloqasini mustahkamlovchi asosiy yo‘llardan biridir. Shu nuqta nazardan qaraganda o‘quvchilarni mehnatga ruhiy va amaliy tayyorlash maktabning asosiy ta’limiy va tarbiyaviy vazifalaridan biri bo‘lib qolishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий-безак санъати. Ўқув услубий қўлланма. Т. 1991й.
2. Хасанов Э. Г, Ақромхўжаева М, Ақромходжаева Р. «Каштачилик» услубий қўлланма, Тошкент-2004 й.
3. Q.M. Abdullayeva, M.A. Maksumova, M. Raximjanova. Gazlamaga badiiy ishlov berish. –T.: —Cholpon, 2011
4. К. Фуломов. Амалий санъат.: Тошкент. —Iqtisod-moliya 2007

TEXNALOGIYA FANIDA „SERVIS XIZMATI”

Mamajonova Gulzura Abdurashitovna

ADPI, „Fizika va texnologik ta’lim” kafedrasi v/b dotsenti

Sattarova Umidaxon Xushnutbek qizi

Zaynobidinovna Mohlaroy Lutfidin qizi

A.D.P.I. „Texnologik ta’lim” yo’nalishi 3-bosqich talabalari

Annotatsiya. Maqolada xizmat ko‘rsatish va servis sohalarining qishloq aholisi bandligini ta’minlashdagi roli ochib berilgan. Shuningdek, qishloqda xizmat ko‘rsatishni rivojlantirishning ilmiy asoslangan konsepsiyasi taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: xizmat ko‘rsatish, an’anaviy xizmatlar, xizmatlar bozori.

Аннотация. В статье раскрыта роль сферы услуг в обеспечении занятости сельского населения. А так же предложены научно обоснованные концепции развития сферы услуг на селе.

Ключевые слова: услуга, традиционный услуги, услуги рынок.

Important directions in the development of services

Abstract. In the article the role of the service sector in securing the employment of the rural population is disclosed. And also the scientific justification of the concept of development of the service sector in the village is proposed.

Keywords: service, traditional services, market of services.

Servis xizmati — bu mijozlarga turli xizmatlarni taqdim etish, ularning ehtiyojlarini qondirish va muammolarini hal qilishga qaratilgan faoliyat turidir. U kompaniya yoki tashkilotning mijozlar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqada bo‘lishini ta’minlab, ularning qoniqishini oshirishga yordam beradi. Servis xizmatlari turli sohalarda, shu jumladan, savdo, transport, sog‘liqni saqlash, texnologiya, turizm va boshqa ko‘plab sohalarda mavjud.

Servis xizmatining mohiyati:

Mijozga yo‘naltirilganlik: Servis xizmatining asosiy maqsadi mijozlarning ehtiyojlarini tushunish va ularga qulay sharoitlar yaratishdir. Mijozlarning fikr-mulohazalarini inobatga olib, xizmatni takomillashtirish muhimdir.

Xizmat ko‘rsatish turlari: Servis xizmati ko‘plab sohalarda taqdim etilishi mumkin. Misol uchun:

Texnik servis: Elektronika, uy jihozlari va boshqa mahsulotlar uchun ta'mirlash va qo‘llab-quvvatlash.

Turizm va mehmonxona xizmati: Mehmonxonalarda xizmat ko‘rsatish, sayohatlar va ekskursiyalarni tashkil qilish.

Transport va logistika xizmati: Yuk tashish, yo'lovchilarni transport bilan ta'minlash.

Sog'liqni saqlash xizmati: Tibbiy yordam, bemorlarga xizmat ko'rsatish.

IT xizmati: Kompyuter texnologiyalari, dasturiy ta'minot va internet xizmatlari.

Mijozlarga xizmat ko'rsatish sifati: Servis xizmatining muvaffaqiyati uning sifatiga bog'liq. Yaxshi xizmat mijozlarning qaytib kelishiga va kompaniyaning ijobiy obro'ini oshirishga yordam beradi. Sifatli xizmat quyidagi omillarga asoslanadi:

Tezlik va samaradorlik: Xizmatni tez va aniq bajarish.

Do'stona va professional munosabat: Mijozlarga hurmat va e'tibor ko'rsatish.

Muammo hal qilish qobiliyati: Mijozlarning muammolarini tezda hal qilish va ularga ijobiy yechim taklif qilish.

Servis xizmatlarining rivojlanishi: Texnologiyalarning rivojlanishi bilan servis xizmatlari ham yangilanmoqda. Masalan, onlayn yordam, telefon orqali yoki chat orqali xizmat ko'rsatish, mobil ilovalar orqali mijozlar bilan aloqada bo'lish kabi yangi usullar keng tarqalgan. Shuningdek, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlar ham servis xizmatlarining sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Servis xizmatlari quyidagi asosiy yo'nalishlarga bo'lish mumkin:

1. Texnik xizmat: Mahsulotlarni ta'mirlash, servis qilish va texnik qo'llab-quvvatlash. Masalan, kompyuterlarni yoki boshqa elektronika mahsulotlarini ta'mirlash.

2. Konsultativ xizmat: Mijozlarga mahsulot yoki xizmatlar haqida maslahat berish, ularning ehtiyojlariga mos keladigan yechimlarni taklif qilish.

3. O'qituvchilar va treninglar: Mijozlarga mahsulot yoki xizmatlardan qanday foydalanishni o'rgatish, maxsus kurslar yoki treninglar o'tkazish.

4. Mijozlarga xizmat ko'rsatish: Mijozlar savollari, muammolari yoki takliflari bo'yicha yordam berish, shuningdek, qaytarish va almashinuvi kabi jarayonlarda yordam ko'rsatish.

5. Transport va yetkazib berish: Mahsulotlarni xarid qilishdan so'ng yetkazib berish va ularga xizmat ko'rsatish.

Servis xizmatlari etkazib beruvchining o'z brendini rivojlantirish va mijozlarning sadoqatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yaxshi servis xizmatlari faqatgina mahsulotni sotishdan iborat emas, balki mijozlar bilan mustahkam aloqalar o'rnatish va ularga doimiy ravishda qo'llab-quvvatlashni ta'minlashga qaratilgan

Servis xizmatlarining ahamiyati:

- Mijozlar sadoqati: Yaxshi servis xizmatlari mijozlarning brendga bo'lgan sadoqatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

- Reputatsiyani oshirish: Sifatli xizmatlar taqdim etish orqali kompaniyaning yomon reputatsiyadan qochishi va yaxshi nom qozonishi mumkin.

- Raqobat ustunligi: Bozorda boshqa raqobatchilardan ajralib turish uchun samarali servis xizmatlari muhim ahamiyatga egadir.

- Fikr va mulohazalar: Mijozlardan olingan fikrlar xizmat sifatini yaxshilashda va yangi xizmatlarni joriy etishda foydalaniladi.

Yuqoridagi sabablarga ko'ra, servis xizmatlari har qanday biznesning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi va ularning sifatli taqdim etilishi mijozlarning qoniqishini oshirishga yordam beradi.

Servis texnika vositalari, maishiy-ro'zg'or apparaturasi, kommunal texnikani sozlash va ta'mirlashga nisbatan ham qo'llanadi. Servis ning quyidagi turlari mavjud: sotuvga qadar va sotuvdan keyin servis (kafolatli, kafolatdan keyingi). Sotuvga qadar servis mahsulotlarni tashish vaqtida sodir bo'lgan nuqsonlarni bartaraf etish, tovarni ish holatiga keltirish, tovarning ishlashini haridorlarga namoyish etish va boshqalarni kamraydi. Sotuvdan keyingi (kafolatli) servis tovarning normativtexnik hujjatida yoki shartnomada shartlashilgan muddatlarda yuz bergan nuqsonlarini o'z vaqtida bartaraf etishdan iborat. Bunga haridorni buyumni ishlatish qoidalari bilan dastlabki tanishtirishni kiritish mumkin. Kafolatli servis xizmati harajatlari sotish narxiga kiritilgani uchun bunday xizmatlar tekinga ko'rsatiladi. Kafolat muddati o'tgandan so'ng servis sozlash va zarur qismlar bilan ta'minlash, buyumdan foydalanish bo'yicha maslahat berish va boshqalar, odatda, shartnoma asosida haq olib amalga oshiriladi.

Texnologiya fanida servis xizmati — bu texnik vositalar, dasturiy ta'minot va boshqa texnologik mahsulotlarni ishchi holatda saqlash, ularga xizmat ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash jarayonlarini o'z ichiga oladigan faoliyat turidir. Bu xizmat turli sohalarda keng qo'llaniladi va foydalanuvchilarga texnologiyalardan samarali foydalanish imkonini beradi.

Servis xizmatining asosiy yo'nalishlari:

1. Texnik xizmat ko'rsatish: Uskunalarni profilaktik ko'rikdan o'tkazish, nosozliklarni aniqlash va bartaraf etish.

2. Dasturiy ta'minotni qo'llab-quvvatlash: Yangi versiyalarni o'rnatish, muammolarni tuzatish va dasturiy ta'minotning uzluksiz ishlashini ta'minlash.

3. Masofaviy qo'llab-quvvatlash: Telefon, elektron pochta yoki maxsus dasturlar orqali mijozlarga yordam berish.

4. Konsalting va treninglar: Foydalanuvchilarni texnologiyalardan to'g'ri foydalanishga o'rgatish va maslahatlar berish.

5. Zaxira va xavfsizlik xizmatlari: Ma'lumotlarni zaxiralash, xavfsizlikni ta'minlash va kiberxavfsizlik choralarini ko'rish.

Texnologiya sohasidagi servis xizmatlari foydalanuvchilarning mahsulot yoki xizmatdan maksimal darajada samaradorlik olishini ta'minlash uchun juda muhimdir. Bu xizmat turli kompaniyalar, masalan, IT-korporatsiyalar, telekommunikatsiya provayderlari va apparat ishlab chiqaruvchilari tomonidan taqdim etiladi.

Xulosa: Servis xizmati mijozlarning ehtiyojlarini qondirish, ularni qoniqtirish va kompaniyaning muvaffaqiyatini ta'minlash uchun muhimdir. Mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish orqali bizneslar o'z raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar;

- 1.ILMIY AXBOROTNOMA IQTISODIYOT 2017-yil, 4-son
Информационно-просветительский портал.
2. Система оценивания качества образовательного процесса в европейских странах – М.:2009 http://www.pssw.vspu.ru/other/science/publications/klicheva_merkulova/chaper1_quality.htmUDK: 338.46
- 3.XIZMAT KO'RSATISH VA SERVIS SOHALARINI RIVOJLANTIRISHDA MUHIM YO'NALISHLAR
Sh.Kuvondikov, H.Hasanov
Samarqand davlat universiteti
huhtratq@rambler.ru

O'QUVCHILARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH

*Abdupattoyeva Nazokat Baxtiyorjon qizi,
Qayumova Mushtariy Baxtiyorjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi
301-guruh talabalari
Zuhriddinova Nilufar Nusrat qizi
Fizika va texnologiya kafedrasi,
texnologiya fani o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdagi o'quvchilarning texnik ijodkorligini rivojlantirish, texnik ijodkorlikning rivojlanishi, o'quvchilarning texnik ijodkorligini tashkiliy tizimi o'quvchilar texnik ijodkorligi mazmunini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: texnik ijodkorlik, axborot, texnika, yangi axborot texnologiyalari, kompyuter.

АННОТАЦИЯ

В данной дипломной работе говорится о развитии технического творчества студентов, развитии технического творчества, системе организации технического творчества студентов, основных направлениях развития содержания технического творчества студентов.

Ключевые слова: техническое творчество, информация, технологии, новые информационные технологии, компьютер.

ANNOTATION

This thesis discusses the development of technical creativity of students, the development of technical creativity, the organizational system of technical creativity of students, the main directions of developing the content of technical creativity of students.

Keywords: technical creativity, information, technology, new information technologies, computer.

Bizning asrimiz fan-texnika yutuqlarining mislsiz darajada taraqqiy etishi, hamda bu taraqqiyot natijalarining oddiy insonlar hayotiga juda qisqa muddatlarda keng kirib kelayotganligi bilan tavsiflanadi. Mana shunday taraqqiyot omillaridan biri bu shubhasiz yangi axborot texnologiyalaridir. Bugungi kunda hayotimizning hech bir sohasini, jumladan ta'lim tizimini ham yangi axborot texnologiyalari hamda uning asosi bo'lgan kompyuterlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Axborotlarni qabul qilish, qayta ishlash va yangi axborotni yaratish bilan shug'ullanuvchi texnologiyalarni kompyuterlar asosida joriy etish, ya'ni belgilangan faoliyat turini amalga oshiruvchi kompyuter va unda joriy etilgan dasturiy ta'minotni yuritish majmuasi yangi axborot texnologiyasi deb yuritiladi. Axborotlar davri hisoblangan bugungi kunda tarixda birinchi marotaba insoniyat faoliyatining ko'plab sohalari moddiy buyumlar bilan emas, balki axborotlarni qayta ishlash bilan bog'liq bo'lmoqda. Shu sababli, bugungi kunda yoshlarni axborot davrida yashash va ishlashga o'rgatish, ularda axborotlarni yig'ish, tartib va tahlil qilish, uni uzatish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarning texnik ijodkorligi oldingi vaqtlarda individual xarakterga ega bo'lgan. Maktabdan tashqari ishlar, texnik ijodkorlik to'garaklari umuman bo'lmagan. O'quvchilarni qiziqtirgan ijodiy faoliyat turlari bilan o'z xohish irodasi bilan uyda shug'ullanganlar. O'smirlarning texnik ijodkorligi faoliyati bilan shug'ullanishni boshlanishi sobiq ittifoq tuzumi davriga mos keladi. O'quvchi va yoshlar texnik ijodkorlik faoliyatini quyidagi bosqichlarga ajratish mumkin:

Birinchi 1920-yili mehnat maktabini paydo bo'lishi, yoshlarni pioner tashkilotini tashkil qilinishi 1923-yili mamlakatni industrilashtirish.

Ilmiy texnik taraqqiyotni ommaviy tashviqot qilish 1926-yili asosida maktabdan tashqari ishlarni tashkil qilishning yangi shakllarini topish

1932-yili ulug' vatan urushi boshlanishi yillarida o'quvchilarning zaruriy ishlab chiqarish ko'nikmalarini egallash davri;

Ulug' vatan urushining oxirgi yillarida ko'p ishlab chiqarish ustaxonalarini qisqartirish;

Politexnik ta'lim va o'quv ustaxonalarini tashkil qilinishi texnika bo'yicha maktabdan tashqari ishlarni tashkil qilinishga sabab bo'ladi.

Xalq ta'limini rivojlantirish va maktab bilan hayotni o'zaro aloqasini mustahkamlashga qaratilgan qonun asosida yanada takomillashtirildi. 1960-yillari o'quvchilarning ixtirochilik va ratsionalizatorlik bo'yicha maktab va maktabdan tashqari tashkilotlarning ko'rigi o'tkazilishi munosabati bilan (1967 yil) yoshlarning ilmiy-texnik ijodkorligi ko'riklarida ishtirok etish (1975 yil) yoshlarning ilmiy - texnikaviy ijodkorligining yagona davlat tizimining paydo bo'lishi (1980 yil) bosqichlari mavjud.

O'quvchilarning texnik ijodkorligini tashkiliy tizimi juda ko'p qirrali. Hozirgi kunda bolalar va yoshlar ijodiy faoliyati bilan har xil vazirliklar xalq ta'limi xodimlari, kasaba uyushmasi, Kamolot jamg'armasi, Vatanparvar tashkiloti va boshqalar shug'ullanadilar. Bolalar va yoshlarning ommaviy ravishda ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishida umumiy o'rta ta'lim maktabi, akademik litsey, kasb-hunar kollejlari, markazlar va maktabdan tashqari muassasalar (yosh texniklar markazi, uylari, o'quvchilar markazlari, yosh texniklar klubi, madaniyat markazi, madaniyat va texnika

markazi) shugʻullanadi.

Texnik ijodkorligining mazmuni oʻquvchilarning yoshlariga qarab tanlanadi. I-IV elementar bilimlarga, V-IX sinflar asosiy chuqur texnik tayyorgarlikka ega boʻlgan bilimlar shakllantiriladi. Egallangan bilimlar va asosiy koʻnikmalariga tayangan holda oʻquvchilarning texnik ijodkorligi mazmuni kengayib boradi. Kasb-hunar kollejlarda oʻquvchilar tanlagan kasbi boʻyicha ixtirochilik va ratsionalizatorlik faoliyatlarida ishtirok etadilar. Bunda ular texnik, texnologiya, ishlab chiqarishni tashkil qilish boʻyicha ilmiy tekshirish, konstruktorlik ishlarni amalga oshirishda xizmat qiladilar.

Bular oʻz navbatida, oʻquvchilarning koʻplab qobiliyatlarini, shu jumladan, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda ham muhim asos vazifasini oʻtaydi, chunki har qanday yangi gʻoyani taklif qilishdan ilgari qaralayotgan sohani batafsil oʻrganib chiqish, yangi axborotlarni topish va uni tavsiya etilayotgan yechim bilan bogʻlashni oʻrganish lozim boʻladi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun boʻlsa, albatta oddiy inson xotirasida saqlab boʻlmaydigan darajada katta hajmdagi axborotlarni qayta ishlash talab etiladi. Yangi axborot texnologiyalari imkoniyatlari ushbu muammoni avtomatlashgan oʻquv-axborot tizimlari, bilimlar banki va maʼlumotlar banklari vositasida oson va samarali hal qilish imkoniyatlarini yaratadi. Shu munosabat bilan keyingi paytda respublikamizda bu sohaga eʼtibor kuchayib bormoqda, keyingi besh yil mobaynida mavjud kompyuterlar parki boʻyicha vatanimiz jahon koʻrsatgichlariga yaqinlashib qoldi. Biroq, taʼlim jarayonida zamonaviy axborot texnikalarini, jumladan shaxsiy kompyuterlarning qoʻllanishi uchun zarur nazariy va amaliy, ilmiy-uslubiy asoslarning ishlab chiqilmaganligi ayniqsa ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish bilan bogʻliq qator muammolarni keltirib chiqarmoqda.

XULOSA. Texnik ijodkorlikni amalga oshirishda kompyuterlarni qoʻllashning shakl va usullarini belgilashda, avvalo ular yordamida oʻquvchilarning ijod qilishni emas, balki yangi texnik yechimni yaratishdagi axborotlarga boʻlgan ehtiyojini qondirishi va uni amalga oshirishning samarali yoʻllarini ishlab chiqishda foydalanishini eʼtiborga olish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Ixtirolar, foydali modellar va sanoat namunalari” toʻgʻrisidagi qonun. //Oʻzbekiston ixtirochilar va ratsionalizatorlar jamiyatining Respublika Kengashi. Rasmiy xujjatlar toʻplami. № 2.-T.,1994 . 4-28 b.
2. Turaqulov X.A., Sharipov Sh.S. Talabalar ixtirochilik ijodkorligini rivojlantirish . metodiy tavsiyanoma. - Jizzax, 1998. 36 b.
3. Andrianov P.N. Maktab oʻquvchilari texnik ijodkorligini rivojlantirish // Oʻquvchilarning texnik ijodkorligi. Tuzuvchi P.N.Andrianov. - T .:”Oʻqituvchi”, 1989.128 b.

BADIIY MODELLASHTIRISH VA DIZAYN

*Abdupattoyeva Nazokat Baxtiyorjon qizi,
Olimova Fotimaxon Rustamjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi
301-guruh talabalari
Zuhriddinova Nilufar Nusrat qizi,
Fizika va texnologiya kafedrası
texnologiya fani o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisdá zamonaviy madaniyatning eng yosh va tez rivojlanayotgan sohalaridan biri bo'lmish dizayn va badiiy modellashtirish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: dizayn, badiiy modellashtirish, dizayner, fan-texnika, muhandislik-konstruktorlik, iqtisodiy faoliyati, garmonik forma va kompozitsiya.

АННОТАЦИЯ

В данной дипломной работе говорится о дизайне и художественном моделировании, которые являются одной из самых молодых и быстроразвивающихся областей современной культуры.

Ключевые слова: дизайн, художественное моделирование, дизайнер, наука и техника, техника и строительство, хозяйственная деятельность, гармоническая форма и композиция.

ANNOTATION

This thesis discusses design and artistic modeling, one of the youngest and fastest growing areas of modern culture.

Keywords: design, artistic modeling, designer, science and technology, engineering and construction, economic activity, harmonic form and composition.

KIRISH. Dizayn - ingliz tilidan olingan bo'lib, chiroyli, shinam, yaxshi loyiha degan ma'noni anglatadi. Dizayner esa - kuchli rassom - konstruktor. Buyum bilan har qanday tanishish ma'lum darajada unga baho berish bilan bog'liq. Baho berish funktsional, estetik, ijtimoiy - nufuzli bo'lishi mumkin. Buyumlar olamini loyihalash bilan shug'ullanadigan kishi o'zining pirovard maqsadiga - chiroyli buyum yaratishga harakat qilar ekan, birinchi navbatda mazkur buyumning estetik qiymati nimadan iborat ekanligini bilishi lozim.

Dizayn zamonaviy madaniyatning eng yosh va tez rivojlanayotgan sohalaridan biridir. Shu munosabat bilan uning nazariyasini ishlab chiqishga bolgan ehtiyoj kun sayin oshib bormoqda. Bu o'z-o'zidan tushunarlidir, chunki shunday qilinganda uning

oldiga zamonaviy amaliyot tomonidan qo'yilgan dolzarb muammolarni shunchalik tez hal etish mumkin. Shu haqiqatni ochiq aytish lozim, bizning mamlakatimizda dizayn imkoniyatlaridan tola ravishda foydalanilayotgani yo'q. Bu borada vujudga kelgan muammoni tushunish mumkin; chunki birinchidan, dizaynerlik faoliyatining nihoyatda murakkabligi bo'lsa, ikkinchidan, uning fan-texnika, muhandislik-konstruktorlik, iqtisodiy faoliyati bilan bog'liqligidir, uchinchidan, jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayoti bilan chambarchas bog'lanib ketganligidir.

Shu boisdan dizaynning nazariy muammolari ko'p qirrali bo'lib, u turli nazariy bosqichlarda o'zining o'rganib chiqilishini talab etadi. Modomiki, dizayn ommaviy sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda foydalanilar ekan, uni moddiy ishlab chiqarish va iste'mol tizimida ro'y beradigan jarayonlar munosabati bilan ko'rib chiqish lozim bo'ladi. Ayni zamonda dizayn muammosini nazariy jihatdan ishlab chiqishni uning zamonaviy madaniy hayot tizimida yetakchi o'rin tutishidan ayricha holatda hisobga olmasdan turib, hal etish mumkin emas, zero dizayn moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishda, texnika va san'at o'rtasida o'ziga xos ko'prik vazifasini bajaradi.

Badiiy modellashtirishning mazmuni. Buyumning tashqi formasi geometrik shakllar paralelepiped, prizma, silind, konussimon.

Nisbatlar-bu tushuncha kontrasli va farqi nisbatlar bir biri bilan mustahkam bog'liq (hajmini, chiziqli miqdorlarini, fakturalarini, ranglarini) Hajmi fazoviy tuzilish(frontal, fazoviy). Ma'lumki har qanday buyum uch o'lchovga ega bo'lib, bu o'lchovlar nisbatini biz hamisha xis qilib turamiz. Shu sababli buyumning hajmiga doir xarakteristikalarini uning asosiy o'lchovlariga bog'liq bo'ladi. Material obekt qanday materialdan tayyorlanganligi ham juda katta ahamiyatga ega.

Garmonik forma va kompozitsiya tushunchasi. Garmonik forma go'zallik qonunlari asosida yaratiladi. U uzviy va yahlit qismlari proporsional va ritmik bo'lib, u odamga va atrofdagi bo'limlarga mos plastik bo'ladi., rangi ko'zni quvontiradi. Dizaynda kompozitsiya deganda ba'zan tugallangan obektni xarakterlovchi sifat bahosi tushuniladi. Dizayn nazariyasi xozirgi kunda texnik estetika deb nomlanib, u o'z ichiga ijtimoiy, iqtisodiy, ergonomik masalalarni oladi. Yaratilayotgan har qanday obekt ma'lum vazifani (funktsiyani) bajarishga qaratilgan. Obektning shakli, o'lchami uning funksiyasiga shakl mazmuni va tashqi qiyofasiga mos kelishi kerak.

Agar buyumning eni va balandligi chuqurligidan nihoyatda katta bo'lsa, bunday tuzilishi frontal, agar buyumning chuqurligi yuqorida aytilgan tartibda bo'lsa, u holda bunday tuzilishni faoviy tuzilish deyiladi.

XULOSA. Dizaynning kundalik loyihadan farqi shundaki, dizayn ishtirok etishi bilan biz sifat jihatdangina emas, samara jihatidan ham yangi bosqichga ega bo'lamiz. Texnik loyihalash u yoxud bu buyumga yangi funktsiya bag'ishlay olmaydi yoxud o'sha buyumni faqat bitta, ixtisoslashgan funksiyasiga moslashtiradi. Hali bu fikrlarning hammasi ham dizayn haqida hamma fikrlarni anglata olmaydi.

Sanoat mohiyatida dizayn yetakchi o‘rin tutadi. Dizayn orqali sanoat loyihalashi ijtimoiy-madaniy impulslar kasb etadi, dizayn orqali madaniyat va texnikaning hukmronlik qiluvchi aloqasi hukm suradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bekmuratova M. Texnikaviy ijod va dizayn.-T.: Fan va texnologiya, 2004.
2. Muslimov N.A., Sharipov Sh.S. Texnik ijodkorlik va dizayn.- T.: «Iqtisod Moliya» 2009.
3. Boltaboyev S.A., Ismoilova M.M. Kasb ta'limi metodikasi fanidan kurs ishlari. Metodik qollanma. -T.: TDPU, 2002.
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. -Toshkent: Fan, 2004..

TEKNIK IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Abdupattoyeva Nazokat Baxtiyorjon qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti
texnologik ta'lim yo'nalishi 301-guruh talabasi
Zuhriddinova Nilufar Nusrat qizi,
Fizika va texnologiya kafedrası
texnologiya fani o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada sanoat ishlab chiqarishida yuzaga kelgan ehtiyoj texnika taraqqiyotini jadallashtirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri texnik ijodkorlik, texnik ijodkorlikni rivojlantirish metodlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ixtiro, texnik ijodkorlik, amal va xato, aqliy xujum, morfologik, sintaksis, shaxsiy psixologik xislatlar, metodlar, yaratish, yengillashtirish.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о техническом творчестве, одном из важных факторов, служащих ускорению развития техники, о необходимости, возникшей в промышленном производстве, и методах развития технического творчества.

Ключевые слова: Изобретение, техническое творчество, действие и ошибка, мозговой штурм, морфологический, синтаксис, личностно-психологические особенности, методы, творчество, фасилитации.

ANNOTATION

This article talks about technical creativity, one of the important factors that serve to accelerate the development of technology, the need that has arisen in industrial production, and the methods of developing technical creativity.

Key words: Invention, technical creativity, action and error, brainstorming, morphological, syntax, personal psychological characteristics, methods, creation, facilitation.

Ijodkorlik masalalariga insonlar har qadamda duch keladilar, biroq ularni har doim ham ijodiy yo'l bilan qilishga intilmaydilar. Jumladan, ta'limni tashkil qilishning asosiy shakllari bo'lgan dars va darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish muammosi o'zining to'laqonli yechimini topmay kelmoqda. Mazkur muammoni darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida hal etish muayayn yechimlari taklif etilgan bo'lsa-da, dars mashg'ulotlarida o'quvchilar ijodkorlik faoliyatini tashkil qilish muammosi yetarlicha tadqiq qilingan emas.

Qisqa qilib aytilganda, ijodkorlikni murakkab ko'ringan masalani hal etishning

sodda yechimini topish deb ta'riflash mumkin. Odatda, uni oqilona yechim yoki ixtiro deb atashadi. Ushbu fikrni ko'proq moddiy shaklga ega bo'lgan texnik ijodkorlik misolida izohlash mumkin.

Ixtiro – bu talabchanlik, nozikta'blik yoki «aql o'yini» emas, balki inson faoliyatini yangi, uning uchun qulayroq bo'lgan vaziyatga olib chiquvchi taraqqiyot yo'lidir. Insondagi ana shu ijodkorlik, ixtirochilik sifatleri uni tabiat kuchlari bilan raqobatni yengib, yangi – tafakkur qobiliyatining shakllanishiga zamin yaratdi.

Texnik ijodkorlik jarayonida qo'llaniladigan metodlar. Birinchi texnik qurilmalar va sodda mexanizmlar paydo bo'lishi bilan insoniyat o'z oldiga har xil qiyinchilikda va ahamiyatga ega bo'lgan texnik vazifalarni yechishga harakat qiladi. Insoniyat o'sib kelayotgan ehtiyojini qoniqtirish va mehnatini yengillashtirish maqsadida yangi texnikani va mashinalarni yaratishga, uning ish unumdorligini oshirishga va foydali ish koeffitsiyentini ko'paytirishga harakat qiladi. Ko'p vaqtlar ijod bilan faqat qobiliyatli odamlargina shug'ullanadi deb tushunishgan. Ilm, fan va texnikaning o'sib borishi shuni ko'rsatadiki ko'p sonli maxsus tayyorgarlikdan o'tgan odamlarning tayyorgarligi tufayliga ilmiy-texnik taraqqiyotining rivojlanishini ta'minlay oladi.

Sanoat ishlab chiqarishida yuzaga kelgan ehtiyoj texnika taraqqiyotini jadallashtirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu fikrni aynan texnika ijodkorligiga nisbatan ham qo'llash mumkin.

«Amal va xato» metodlari. Ijod qilishni o'rganish uchun uning qobiliyatlarini bilish kerak. Oldingi vaqtlarda ya'ni qurollanish davrlarida ixtirochilik bilan shug'ullanishda faqat bitta «Amal va xato» metodidan foydalanilgan. Ular o'zlarining ish jarayonlarida texnik masalalarni yechishda har xil amallarni bajarishda ko'p xatoliklarga yo'l quyiladi va bu xatoliklarni minimumga keltirishga harakat qilinadi.

Har xil texnik masalalarni yechishda ixtirochilar «Amal va xato» metodlarini qo'llaydilar. Uning mohiyati shundan iboratki texnik masalalarni hal etishda ixtirochi bor imkonini variantlarining hammasini qo'llagan holda qo'yilgan talabga javob beradigan bittasini tanlaydi. Texnik masalalarni yechishda ko'proq ixtirochining kuzatuvchanligi, intuitsiyasi, intellekti ahamiyatga molik.

«Aqliy hujum»» metodi. Olimlarning fikricha ijodiy faoliyat bu aniq qonuniyatga asoslangan xarakterda bo'lib, ijodiy masalalarni yechishning adekvat metodlarini topishga zamin yaratadi. Bu metodlar 2 ta guruhga bo'linadi. Birinchi guruhga «Aqliy hujum», «Sinektika, morfologik tahlil» metodlari, bular assotsiativ fikrlari va kutilmagan yechim xarakteri mexanizmlarga asoslanadi. Bu metodlardan foydalanish juda yengil, lekin qo'llanilayotgan obyektning mohiyatiga bog'lanmagan. Ikkinchi guruhga «Ixtirochilik masalalarini yechish algoritmi» «Funksional–tannarx tahlili» metodlari va boshqalar kiradi. Bu metodlardan foydalanish juda murakkab lekin obyektning mohiyatini ochib berishga qaratilgan. Ishlab chiqarish korxonalar ilmiy asoslarida ehtiyoj paydo bo'lar ekan, u ko'plab ilmiy tekshirish institutlariga

nistaban ilm - fanni rivojlantirishga sabab bo‘ladi.

Talabalar ijodiy faoliyatini rivojlantiruvchi asosiy omillardan biri bu yechimini muammoli xolatdan topishi talab etiladigan texnik masalalarni xal etishdan iborat. Texnik masala yechimini topishdagi muammoli xolat deganda yechimi izlanayotgan masalada bir nechta bir-birini inkor qiladigan yechimlar mavjud ekanligi tushiniladi. Ya’ni bunda yechimni tanlashda fikrlar qarama-qarshiligi namoyon bo‘ladi.

Texnik masalalarni (ijodiy masalalarni) yechishda yuzaga keladigan teskariliklarga axborot-anglashdagi, o‘rganish jarayonidagi va mantiqiy fikrlar qarama-qarshiligi kiradi.

XULOSA. Bunday masalalar turli murakkablikda bo‘lishi mumkin. Lekin ularning barchasi kombinatsiyalar yaratish bilim va ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Konstruktorlik masalalarining ichida yangidan va qayta loyixalash masalalari muhim ahamiyatga ega. Yangidan loyixalash masalalarining to‘g‘ri tanlangan tizimi insonda turli murakkablikdagi konstruktorlik masalalarini ham yecha olish bilimini rivojlantiradi. Ma’lumki yangi real texnik yaratish uchun o‘zaro murakkab aloqada bo‘lgan texnik yechimlarni qabul qilishga to‘g‘ri keladi. 1-rasmda yangidan loyixalashga misol keltirilgan. Unga ko‘ra talab etilayotgan xarakatni olish mumkin bo‘lgan texnik qurilmaning sxematik tasvirini ishlab chiqish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. M.X.Shomirzayev. “Texnik ijodkorlik va dizayn”. O‘quv qo‘llanma. Termiz-2019
2. Sh. Kenjabayev, Sh. Qayumova. Texnik ijodkorlik va dizayn. Ma’ruzalar matni. Namangan 2005.
3. L.M. Xolmyanskiy, A.S.Shchipanov. Dizayn. Toshkent. O‘qituvchi 1991.
4. Kompozitsiya v texnike Y.S. Somov. Moskva «Mashinostroyeniye» 1987.

TEXNIK IJODKORLIKNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Qobuljonova Surayyo Hasanboy qizi,
Ergasheva Gulmira Ergashboy qizi,
Andijon davlat pedagogika instituti
Aniq fanlar fakulteti texnologik ta'lim yo'nalishi
301-guruh talabasi
Zuhriddinova Nilufar Nusrat qizi,
fizika va texnologiya kafedrasi
texnologiya fani o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada insonning borliqni bilish va o'zgartirishga qaratilgan ongli, maqsadga yo'naltirilgan faoliyati, uning natijasida yangi, o'ziga xos, ilgari mavjud bo'lmagan moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratilishi va uning asosiy tamoyillari, texnik ijodkorlikning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: faoliyat, ilmiy ijodkorlik, nazariy asoslar, intuitiv tafakkur, mantiq, analitik, produktiv, reproduktiv.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается сознательная, целенаправленная деятельность человека, направленная на познание и изменение существования, в результате которой создаются новые, уникальные, ранее не существовавшие материальные и духовные блага, а также ее основные принципы, особенности технического творчества. обсуждаются.

Ключевые слова: деятельность, научное творчество, теоретические основы, интуитивное мышление, логика, аналитическое, продуктивное, репродуктивное.

ANNOTATION

In this article, the conscious, goal-oriented activity of a person aimed at knowing and changing existence, as a result of which new, unique, previously non-existent material and spiritual blessings are created, and its main principles, technical creativity specific features are discussed.

Key words: activity, scientific creativity, theoretical foundations, intuitive thinking, logic, analytical, productive, reproductive.

Texnik ijodkorligida yangi yechimlarni ishlab chiqishdan, to rasmiylashtirishgacha bo'lgan davrni amalga oshirishda, undagi jarayonlarning muhimligi, murakkabligi va ahamiyatga bog'liq holda fikrlash jarayoni turli davrlarda amalga oshadi. Bu o'rinda eng katta qiyinchiliklar aniq, haqiqatdan mavjud

buyum va ko'rsatgichlardan abstrakt, yaratilajak mavhum modellarga o'tish va nazariy tajriba sinov ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'ladi. Talabalardagi umumpedagogik bilim va ko'gnikmalarni reproduktiv, reproduktiv- ijodiy, ijodiy-reproduktiv va ijodiy darajalarga bo'lib ko'rsatadi. Shu asosda texnik ijodkorligi g'oyalarini amalga oshirishning fikrlash faoliyati produktiv va reproduktiv xususiyatlari almashuviga bog'liq bo'lgan 4 ta davrini ajratib oldik (1-shakl). Birinchi davrda Fikrlash qobiliyati produktiv xususiyatiga ega bo'ladi, bunda mavjud muammoni anglash, idrok qilish, yechimini topishga extiyoj sezish jarayoni boradi. Izlanuvchining bilim va tajribasi qanchalik ko'p bo'lsa, bu jarayon shu qadar kam vaqt davom etib, reproduktiv xarakterga ega bo'lgan ikkinchi davr - muammo yechimini topishga o'tiladi. Bu davrning davomiyligi ham izlanuvchi bazaviy bilimi, tajribasi, dunyoqarashi kengligi, qidirilayotgan yechimning izlanuvchi mutaxassisligiga bog'liq bo'lib unda qarayolayotgan muammoning yechimi bo'lib, xizmat qila oladigan xolatlar taxlil qilinadi. Uchinchi produktiv davrda hal qilinishi lozim bo'lgan muammo va tanlangan yechim o'zaro bolanadi va texnik yechim konsepsiyasi taklif qilinadi. U ixtironi amalga oshirishning eng ma'suyatli davri bo'lib, uning muvafaqiyatli amalga oshirilishi taklif yetilayotgan g'oyaning ijtimoiy bahosini shakllantirishga hal qiluvchi tasir ko'rsatadi. Ya'ni, yechim ijobiy natija bersa uning amaliyotga tatbiq qilinishiga asos yaratiladi, yoki aksincha, yechim kutilgan natijani bermasa u inkor qilinadi. To'rtinchi, reproduktiv davrda taklif etilayotgan yechimni asoslash uchun xisoblash va tajriba-sinov ishlari bajarilib, texnik yechimni ishlab chiqishning uchinchi davrida amalga oshirilayotgan ishlarning natijasi nazariy va amaliy isbotlab beriladi.

O'quvchilarning ijodiy faoliyatiga tayorgarlik besh darajasini ko'rsatuvchi meyoriy ilmiy jixatlar asoslangan. Ular qo'yidagilardan iborat:

1. O'quvchilarning buyumni uning shaklini takomillashtirish yoki detallarni ratsional joylashtirish maqsadida chizmaga, sxemaga qisman o'zgartirish kiritib, berilgan xujjatlar bo'yicha tayyorlay olishi.
2. O'quvchining instruksiyalanishi oxiriga yetkazib va berilgan texnik xujjatga yoki alohida sxemaga o'ziga o'zgartirishlar kiritib buyumlarni yasay olishi.
3. O'quvchining buyumni, uni konstruksiyasini dastlabki original takomillashtirib va texnologik sxemaga mustaqil holda o'zgartirishlar kiritib tayyorlay olishi.
4. O'quvchining original konstruktorlik g'oyasini mustaqil holda texnologik jixatdan ishlab chiqishi va uni tayyorlashni udalay olishi.
5. O'quvchi buyumning original konstruktorlik yoki ratsionalizatorlik g'oyasini mustaqil holda asoslab va ta'riflab bera oladi, xujjatlarni ishlab chiqish va buyum yasashni bajara oladi.

O'quvchilar texnik ijodkorlikning asosiy tushunchalari va mohiyati; texnik

ijodkorlikning o'ziga xos xususiyatlari; texnik ijodkorlikning tashkiliy asoslari; kashfiyot, ixtirochilik, ratsionalizatorlik takliflari to'g'risida tasavvurga ega bo'lishlari kerak:

Ilmiy-texnik va patent axboroti. Ijod metodlari, texnik masalalarni yechish; texnik ijodkorlik metodlarini rivojlantirish. "Amal va xato" metodi; "aqliy hujum" metodi. Sinektika va morfologik tahlil. Nazariy savollar metodi. Ixtirochilik masalalarini yechish algoritmini bilish, malaka hosil qilish va amalda qo'llay olish kerak;

Texnik masala yechimlarini topishning boshqa metodlari; buyumning badiiy loyiha konstruksiyasini yaratish. Texnik obyektlarni loyihalash va tayyorlash; oddiy texnik obyektlarni konstruksiyalash va modellashtirish; avto modeli, kema modeli, avia model va qishloq xo'jaligi mashina va uskunalarni modellashtirish, qo'llanilishiga ko'ra o'quv va ishlab chiqarish texnik obyektlarini konstruksiyalash, o'quvchilarning texnik ijodkorligini boshqarish; texnik ijodkorlik bo'yicha sinf va maktabdan tashqari olib boriladigan ishlarni tashkil etish; o'quvchilarning boshlang'ich ijodiy uyushmalaridagi ishlar mazmuni va metodlari to'g'risida ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Insoniyat taraqqiyotining barcha davrlari mobaynida dolzarb bo'lib kelgan muammolardan biri bu ekologiya, ya'ni atrof-muhitni muhofaza qilish muammosidir. Har qanday muammolarni, jumladan ekologik muammolarni hal qilishning eng samarali yechimiga ijodkorlik g'oyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali erishish mumkin.

Ma'lumki, ijodkorlik deyilganda insonning borliqni bilish va o'zgartirishga qaratilgan ongli, maqsadga yo'naltirilgan faoliyati tushunilib, uning natijasida yangi, o'ziga xos, ilgari mavjud bo'lmagan moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratiladi. Ushbu ta'rifda keltirilgan faoliyat turiga mos keluvchi yangi g'oyalarining samaradorligini baholashda quyidagi to'rtta asosiy tamoyilga amal qilinadi: g'oyaning ijtimoiy ahamiyati; ekologik xavfsizligi; texnik-iqtisodiy samaradorligi; kafolatlangan ishonchliligi.

Keltirilgan tamoyillar har biri o'z o'rnida muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq ijodkorlik g'oyasining ekologik xavfsizligi tamoyiliga muvofiq kelmasligi uning jamiyat amaliyotiga tatbiq qilinishida inkor etilishiga olib keladi, bu holat uning alohida dolzarblik kasb etishini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M.X.Shomirzayev. "Texnik ijodkorlik va dizayn". O'quv qo'llanma. Termiz- 2019
2. Sh. Kenjabayev, Sh. Qayumova. Texnik ijodkorlik va dizayn. Ma'ruzalar matni. Namangan 2005.
3. L.M. Xolmyanskiy, A.S.Shchipanov. Dizayn. Toshkent. O'qituvchi 1991.
4. Kompozitsiya v texnike Y.S. Somov. Moskva «Mashinostroyeniye» 1987.

TEKNOLOGIYA FANIDA “NAQQOSHLIK SAN’ATI TARIXI VA UNING O’QITISHDAGI AHAMIYATI” MAVZUSINI O’QITISH METODLARI

ADPI, “Fizika va texnologik ta’lim”

kafedra o’qituvchisi V/B dotsent

Mamajonova Gulzura Abdurashitovna

Odilova Umidaxon Alisher qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Mamajonova Umidaxon Ne’matjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola o`zbek milliy hunarmandchilik turlaridan biri – naqqoshlik san`atiga bag`ishlanadi. Farg`ona naqqoshlik maktabining rivojlanish tarixi hamda o`ziga xos jihatlari bilan tanishish asnosida ushbu hunarmandchilik turining bizga noma`lum bo`lgan jihatlari o`zimiz uchun kashf etishdan iboratdir.

Kalit so`zlar: naqqoshlik san`ati, paleolit davri, amaliy bezak, xalq hunarmandchiligi, ibtidoi jamoa, naqsh bezaklari, Farg`ona maktabi, Qo`qon ustalari.

Annotation: This article is dedicated to one of the Uzbek national handicrafts, the art of painting. It is to discover for ourselves the unknown aspects of this craft while getting acquainted with the history of the development of the Fergana painting school and its specific aspects

Key words: art of painting, Paleolithic period, practical decoration, folk crafts, primitive community, pattern decoration, Fergana school, Kokan masters..

O`zbek xalqining ko`p asrlik tarixida xalq amaliy san`ati madaniy merosimizning asosiy qismini tashkil qilib kelgan. Inson qo`l mehnati mahsulining san`at darajasiga ko`tarilib, hozirgacha o`z qiymatini yo`qotmagan o`zbek xalq amaliy san`ati turlari go`zalligi va betakrorligi bilan jahonga mashhurdir.

Taraqqiyot bosqichi haqida fikr yuritar ekanmiz o`zbek amaliy san`atining kelib chiqishi insoniyatning ibtidoiy jamoa davri hayotiga borib taqalishining guvohi bo`lamiz. O`zbekiston hududida olib borilgan arxeologik qazishlar natijasida topilgan yodgorliklardan olingan ma`lumotlarga ko`ra insonning jismga badiiy ishlov berish usulida buyum yaratish faoliyati tosh asridayoq boshlanib, asrlar osha hozirgacha davom etib kelmoqda[1]. Ibtidoiy jamoa tuzumidan bizgacha yetib kelgan ashyoviy dalillarni mehnat va ov qurollari, uy – anjom va bezakli buyumlar, odamlar yashagan manzil qoldiqlarida ko`ramiz. Qazishlar natijasida tuproq ostidan chiqqan topilmalar xususan odam va hayvonlar jasadining qoldiqlari, g`or va yerto`la devorlariga chizilgan sur`at va bo`rtma tasvirlar ibtidoiy jamoa davri tarixini o`rganishning muhim manbai hisoblanadi. Paleolit davrida amaliy – dekorativ san`at namunalari ham keng tarqala boshladi[2]. Buyumlarni naqsh bilan bezashga, turli taqinchoqlarga tumorlarga

ehtiyoj paydo bo'lganligi arxeologlar tomonidan topilgan ashyoviy buyumlarda namoyon bo'lmoqda. Qadimdan uy-ro'zg'or buyumlariga bo'yoqlar bilan ajoyib naqshlar ishlanib kelingan. Hozirda bu naqqoshlik san'ati deb yuritiladi.

Naqqoshlik san'ati xalq amaliy bezak san'atining mukammal va mustaqil turlaridan biri bo'lib barcha amaliy san'at turlarining tarkibiy qismi hisoblanadi. Naqqosh usta qog'ozga yoki matoga naqsh mujassamotini yoki naqsh taqsimini chizib oladi (ayniqsa, girih va islomiy kabi murakkab naqshlarda), taxta, andoza tayyorlaydi. Amaliy san'at ustalari 2 xil usulda bezak yaratadilar: naqqoshlar tayyorlagan taxta, andoza yordamida hamda naqsh (gul), to'g'ridan-to'g'ri bezash jarayonida ustalar tasavvurining mahsuli sifatida yaratiladi. Naqqoshlikda naqsh, bezakni malakali naqqosh ustalar chizib beradilar, bunday naqshlarni me'morlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqa xillardagi naqsh mujassamotlarida birday uchratish mumkin. Naqsh yaratish ustadan did, mahoratdan tashqari qunt, uzoq mashq-malaka talab qiladi. Naqqoshlar o'tmishda xalq ustalarining eng bilimdon, iste'dodli qismini tashkil etgan, ular ustozlarda turli fanlardan ta'lim olgan, turli fanlarni (adabiyot, musiqa, tarix, kimyo, matematika) yaxshi bilgan.

O'rta Osiyo hududidagi me'moriy yodgorliklar, arxeologik qazilmalar naqqoshlikning bu yerda qadimdan rivojlanganligini ko'rsatadi. Amaliy bezak san'ati turlari (kulollik, miskarlik, zargarlik, gilamchilik, kashtado'zlik, kandakorlik va boshqalar) hamda me'morlikning taraqqiyoti naqqoshlikning ham rivojini taqozo etdi. Qo'yqirilganqal'a, Tuproqqal'a, Ko'hna Urganch, qadimgi Termiz, Ayritom, Bolaliktepa, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan turli xil uslubdagi naqsh namunalarining jozibadorligi ajdodlarning yuksak madaniyatidan darak beradi. Naqqoshlik, ayniqsa, o'rta asrlarda (9-12, 14-15, 18-19-asrlar) da keng tarqaldi. Kitobat san'atida qo'lyozmalarni mo'jiz asarlar bilan bezashda naqqoshlik hamda musavvirlik asosiy o'rin tutadi; me'morlikda naqshlarni qo'llash, ayniqsa, taraqqiy etib, o'z qonun-qoidalari hamda uslublari, o'ziga xos ranglarning uyg'unligiga va mustaqil mujassamotlariga ega bo'lgan.

O'zbekistonning turli viloyatlaridagi me'moriy yodgorliklar, idish, buyum, mehnat qurollaridagi naqshlarda umumiylik ko'zga tashlansa-da, Buxoro, Xiva, Farg'ona, Toshkent va boshqa joylarda shu yerlarning o'ziga xos naqsh uslublari vujudga kelgan. Naqqoshlik avlodan-avlodga o'tgan, shogirdlar ustozlaridan o'rgangan naqsh namunalarini iste'dodlari darajasida boyitib borganlar va naqqoshlikni rivojlantirganlar. O'zbekiston hududi (turli mintaqalari)da o'ziga xos bo'lgan naqqoshlik maktablari shakllangan. Shunga ko'ra, Xorazm, Buxoro, Samarqand, Farg'ona vodiysi, Toshkent naqqoshligi ayrim o'ziga xos xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadi. 20-asr o'rtalaridan naqqoshlik-bezak mujassamotlariga tasvirlar (me'moriy obi-dalar, kishilar portretlari va boshqalar) ham kiritila boshlandi. Jumladan, kandakori buyumlar bezagida me'moriy obidalar, chinni buyumlar bezagida

esa atoqli kishilarning portretlari va boshqal shu kabilar o'z ifodasini topdi. O'rta Osiyo xalqlarining milliy hunarmandchiligi va bezak san'ati orasida naqqoshlik o'zining nafis shakllari, rangin tovlanishi hamda ramziy ma'nolarga boyligi bilan qadimdan keng rivojlanib kelmoqda. Ma'lumki vatanimizning ko'rkiga ko'rk qo'shib turgan Samarqand, Buxoro, Toshkent, Xorazm kabi markaziy shaharlardagi ko'hna obidalar bezak san'ati turlari ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, sangtaroshlik, naqqoshlik, koshinkorlik namunalari bilan o'ziga xos ravishda bezatilgan[3]. Ulardagi betakror naqsh bezaklarini kuzatar ekanmiz, ijodkor bo'yoqlar orqali shakllarni qanchalar nafis ifodalay olganidan hayratga tushamiz. Shuningdek, tarixiy Baktriyo, Sug'd, Xorazm, Shosh kabi hududlardan topilgan bezakli ashyolarning o'ta qadimiyligi ham, insoniyatning go'zallik olamiga qanchalar intilib yashaganligidan dalolat beradi. Tarixdan har bir davr naqqoshlik san'atining rivojiga o'zining salmoqli hissasini qo'shib, uning yanada rivojlanib, taraqqiy etishiga zamin yaratib kelgan. Taraqqiy etayotgan naqqoshlik maktablaridan biri bo'lgan Farg'ona naqqoshlik maktabining uslubi ko'p jihatdan tojik naqqoshlik namunalari o'xshab ketadi. Naqsh kompozitsiyalarida ortiqcha shakl yosovchilarisiz, zamin bo'shliqlari islamiy gul va novda shakllari bilan mohirona to'ldiriladi. Farg'ona maktabiga xos har bir naqsh kompozitsiya to'qroq, yonma yon ranglarni qarama-qarshi (kontrast) qo'yilishi naqshga ulug'vorlik bag'ishlaydi. Naqshdagi gul va barg elementlariga ko'proq yedirma uslubida pardozi beriladi. Farg'ona naqqoshlik maktabi faoliyatida Qo'qonlik naqqosh ustalarining aytarli o'z o'rnini bor. Ular Norqo'zi Nurmatov, hamda ularning shogirdlari bu maktabda samarali ijod qilishgan. Najmiddinov Haydar, Norqo'ziyev Saidmahmud, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan san'at arbobi Saidahmad Mahmudov, Alinazar Qori Husayinov Madaminxon kabi ustalar Farg'ona Naqqoshlik maktabi namoyondalari hisoblanadi[4]. Ahmad al-Farg'oniy majmuasi, Burxoniddin Marg'inoniy maqbarasi, Xo'ja Amin maqbarasi, Mullo Bozor Oxund maqbarasi kabi qadomjolarni qayta qurish ta'mirlash ishlarida Farg'ona naqqoshlik maktabining qo'li gul ustalari faol qatnashdilar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, maktab dars mashg'ulotlarining rejasiga xalq hunarmandchiligi, xalq amaliy bezak san'atining kelib chiqishi va uning rivojlanish tarixi, xalq amaliy san'ati turlari haqida ham tushunchalarni kiritilishi yosh avlodning amaliy san'atga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otishda muhim o'rinda turadi. Naqqoshlik san'at sohasiga doir to'garak mashg'ulotlarini tashkil qilishning afzalligi shundaki, talabalarda mustaqil kompozitsiyalar tuzishni o'rganishlarida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Iqtidorlarni yuzaga chiqarish uchun tasviriy va amaliy san'atga doir turli mavzulardagi tanlovlarning joriy qilinishi shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov Q. Naqqoshlik – T.: O'qituvchi. 1990.

2. Nig`monov B.V, Ermatov A.B. Naqshi nigoralari, TOSHKENT – 2010 y
3. “Muzey prikladnogo iskusstva Uzbekistana”. Tashkent. 2012.
4. “Istoriya iskusstva Uzbekistana”. Iskustvo. G.A.Pugachenkova, L.I.Rempel.
- 5.”Naqqoshlik va yog’och o’ymakorligi san’ati”6-sentabr,2024-yil.
- 6.O’Zme.Birinchi jild.Toshkent,2000-yil.

CHET TILI NI O'QITISHDA INTERNET RESURSLARINING SAMARALI RO'LI

Abduhakimova Madina Kamolovna

SamDCHTI o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola chet tilini o'qitishda internet resurslarining ahamiyati va roli haqida so'z yuritadi. Xususan, internetning ta'lim jarayonidagi o'rni va imkoniyatlari, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari tahlil qilinadi. Maqolada internet resurslari yordamida chet tili o'qituvchilari va talabalari o'rtasida samarali aloqalar o'rnatish, ta'limni yanada interaktiv va qiziqarli qilish imkoniyatlari ko'rsatilgan. Shuningdek, chet tilini o'qitishda internet resurslaridan qanday foydalanish mumkinligi ham ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Chet tili o'qitish, internet resurslari, ta'lim texnologiyalari, onlayn platformalar, interaktiv o'qitish, masofaviy o'qitish, lingvistik resurslar, o'quvchilar bilan aloqalar.

Bugungi kunda chet tiliga va uni o'qitishga bo'lgan e'tibor kundan kunga rivojlanib bormoqda, shu jumladan internet resurslari va internet platformalari jadal suratlar bilan ta'lim jarayoniga tadbiiq etilmoqda. Chet tilini o'qitish jarayoni an'anaviy o'qitish uslublariga qaraganda ko'proq zamonaviy texnologiyalarni, shu jumladan internet resurslarini talab qiladi. Chet tili o'ziga xosligi (tabiiy til yo'qligi sababli talabalar uchun sun'iy til muhitini yaratish) tufayli turli xil texnik o'qitish vositalaridan eng moslashuvchan va keng foydalanishni nazarda tutadigan akademik fandır. Shu sababli, chet tilini o'rgatishda multimedia tomonidan ochilgan yangi imkoniyatlar keng ko'lamli ilovalarni topgan bo'lsa ajab emas. Bu yerda asosiy rol, albatta, multimedia tomonidan o'ynaydi. Lekin birinchi navbatda o'qituvchining o'zi tomonidan Microsoft Word dasturida tayyorlanishi mumkin bo'lgan oddiy multimedia hujjatlari va taqdimotlar (PowerPoint) dan darsda foydalanish haqida bir necha so'z aytmoqchiman. Ularni bajarish va ishlatish oson, lekin darsni faollashtirish va o'quvchilarga emotsional ta'sirini oshirishda ularning roli katta¹.

Word hujjatlarining afzalligi ularning nisbatan kichik hajmi va yaratilish qulayligidir. O'qituvchi ularni cheksiz xilma-xil variantlar bilan muayyan vaziyat, mavzu va guruh uchun ishlab chiqishi mumkin. Shu bilan birga, bunday hujjatlar multimediyaning afzalliklarini yo'qotmaydi: ular yorqin, rang-barang, talabalarga

¹. Ismoilova, M. Q. (2022). Turizmga oid leksikaning lingvomadaniy jihatlarida tarjimaning nazariy va amaliy masalalari. Scientific progress, 3(1), 166-173.

individual rejimda ishlash imkonini beradi va ish imkoniyatlarini kengaytiradi. Masalan, testning elektron versiyasi talabalarga ob'ektlarni hujjat ichida ko'chirish, ularni kerakli joylarda joylashtirish, o'chirish, topshiriq bo'yicha guruhlash, kerakli narsalarni kiritish va h.k. imkonini beradi.

Internet resurslari o'qituvchilar va talabalar uchun qulay sharoit yaratish va ta'lim sifatini oshirishda internetning roli katta. Internet resurslari o'quvchilarni tilni o'rganish jarayoniga yanada faol jalb qilish imkonini beradi. Til o'qitishda internet resurslarining va ularning o'rni beqiyosdir. Internet resurslari chet tilini o'qitishda quyidagi turlarni o'z ichiga oladi: Onlayn kurslar va video darslar shuningdek onlayn ta'limiy platformalar o'qitishning samaradorligini oshirish va darslarni interaktiv tarzda tashkil qilish uchun ham muhimdir. Online ta'limiy resurslar: onlayn darslar va video materiallar talabalar uchun qulay va samaraliligi bilan ta'lim samaradorligini oshirishadi.

Lingvistik resurslar: Tilni o'rganish uchun lug'atlar, grammatika va fonetikani o'rganish uchun maxsus internet resurslari mavjud.

O'quv platformalari va forumlar: Talabalar bir-birlari bilan aloqada bo'lishi, o'z bilimlarini baham ko'rishi va o'zaro yordam berishi mumkin bo'lgan onlayn jamoalar mavjud.

Internet resurslari yordamida talabalar nafaqat nazariy bilimlarni organish, balki amaliy mashqlarni ham bajarishlari mumkin. Masalan, onlayn testlar, o'quv simulyatsiyalari va interaktiv dasturlar yordamida talabalar o'z bilimlarini sinab ko'rishlari mumkin. Shuningdek, videokonferensiyalar orqali til o'qituvchilari bilan doimiy aloqada bo'lish imkoniyati mavjud.

Talabalarni masofaviy o'qitish va chet tili o'qituvchilari uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Chet tili o'qitishda internet resurslari samarali qo'llanilishi uchun turli xil vositalar va manbalar mavjud. Internet o'qituvchilarga va o'quvchilarga chet tilini o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va interaktiv qilish imkoniyatini beradi². Quyidagi samarali turlarni ko'rib chiqamiz:

Ta'lim portallari va platformalari

Duolingo: Interaktiv va o'yin asosida o'rganish tizimi. Chet tili o'rganishni osonlashtiradi va foydalanuvchilarga turli darajalarda darslar taqdim etadi.

Busuu: Til o'rganishga yordam beradigan ilova. O'quvchilarni tilni yozma va og'zaki tarzda o'rganishga undaydi. Shuningdek, ularni tarmoq orqali boshqa foydalanuvchilar bilan muloqot qilish imkoniyati mavjud.

Babbel: O'qitishda tuzilgan darslar va mashqlar yordamida chet tilini o'rganishni

² Kennedy, C. Innovation in language teaching and learning. Evaluation of the management of change in ELT projects. Applied Linguistics, // 1988. 39– 42.p

aniq, samarali qilish imkonini beradi.

YouTube kanallari YouTube'da chet tilini o'rgatish uchun turli xil kanallar mavjud.

Masalan: EnglishClass101 (Ingliz tili o'qituvchilari uchun): Til o'rganishning interaktiv va vizual usuli. Langfocus: Chet tillarining grammatikasi, lug'ati va madaniyatiga oid videolar. FluentU: Hozirgi zamon videolaridan foydalanib til o'rganish.

Podkastlar: The fluent show: Til o'rganish haqida podcast. Chet tillari haqida qiziqarli va foydali suhbatlar mavjud. Coffee Break Languages: Bu podkastda turli tillar haqida qisqa darslar taqdim etiladi, bu esa o'qitish va o'rganish jarayonini osonlashtiradi.

Onlayn kurslar va darslar: Coursera: Dunyo bo'ylab universitetlar tomonidan taqdim etilgan kurslar, shu jumladan chet tilini o'rganish bo'yicha darslar.

O'yinlar va ilovalar: Memrise: Lug'at va frazalarni o'rganish uchun qiziqarli o'yinlar yordamida til o'rganishni taklif qiladi. Quizlet: So'zlar va frazalarga oid testlar, kartochkalar yaratish va o'rganish imkoniyatlarini taqdim etadi. Anki: Foydalanuvchilar o'zlari uchun kartochkalar yaratib, tilni mustahkamlash imkonini beradi.

Muloqot va tilni amaliyotda qo'llash: HelloTalk: Dunyo bo'ylab tilni o'rganayotgan odamlar bilan muloqot qilish va tilni amalda qo'llash imkonini beradi. Tandem: Chet tilida muloqot qilish orqali o'rganishni rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Til o'rganish jarayoniga oid turli bloglar va maqolalar. Masalan:

Internet resurslarining samarali ishlatilishi chet tili o'rganish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bunda interaktivlik, gamifikatsiya va turli xil multimedialar orqali o'qish qiziqarli bo'lib, o'quvchilarning tilni tezroq o'zlashtirishiga yordam beradi.

Pandemiya davrida masofaviy ta'limning ahamiyati yanada ortdi. Internet resurslari chet tili o'qitish jarayonida masofaviy ta'limning samarali bo'lishini ta'minlaydi. Onlayn darslar, interaktiv platformalar va virtual sinflar talabalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, chet tilini o'qitishda internet resurslari katta ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarga til o'rganish jarayonini osonlashtiradi va interaktiv imkoniyatlarni taqdim etadi. Onlayn kurslar, lingvistik resurslar, video darslar va masofaviy o'qitishning afzalliklari ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi. Internetning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish o'qituvchilar va talabalar o'rtasida samarali aloqalar o'rnatishga, tilni o'rganish jarayonini qiziqarli va foydali qilishga yordam beradi. Ushbu maqola chet tili o'qitishda internet resurslarining ahamiyatini tushunishga yordam beradi va o'qituvchilarga zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan to'liq foydalanish imkoniyatlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ismoilova, M. Q. (2022). Turizmga oid leksikaning lingvomadaniy jihatlarida tarjimaning nazariy va amaliy masalalari. *Scientific progress*, 3(1), 166-173.
2. Kennedy, C. Innovation in language teaching and learning. Evaluation of the management of change in ELT projects. *Applied Linguistics*, // 1988. 39– 42.p
3. Mamlakat, I., Bekzod, N. (2022, February). Xorijiy tillarni o'rganishda motivatsiyaning roli. In international conference on learning and teaching (Vol. 1, No. 1).
4. Markee, N. (1997). *Managing curricular innovation*. Cambridge, England: Cambridge University Press. 145-p
5. Murray, D. E. (Ed.). (2008). *Planning change, changing plans: Innovations in second language teaching*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

РОССИЙСКИЕ И ЗАРУБЕЖНЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ШКОЛЫ И НАПРАВЛЕНИЯ КОНЦА XIX НАЧАЛА XX ВЕКОВ

*Доцент, PhD Садилов Рустам Мансурович
Ташкентский международный институт Кимё
магистрант Саидова Нилуфар Хамзаевна
Ташкентский международный институт Кимё*

Аннотация: В данной статье рассмотрены особенности развития языкознания в России во второй половине XIX - начале XX века, русские и зарубежные лингвистические школы и направления конца XIX - начала XX веков, Ф.Ф. Фортунатов как автор. основатель Московской лингвистической школы, петербургского языкознания в развитии мирового языкознания, роль школы полностью объяснена.

Ключевые слова: сущность словоформы, действительное и формальное значение слова, фонетика, аналогия, компаративистика, сравнительно-исторический метод.

Введение

К концу XIX века в России сформировалось несколько лингвистических школ. Их научные принципы не потеряли своей актуальности и сейчас. Одно из них называется Московской лингвистической школой, основателем которой является Филипп Федорович Фортунатов (1848-1914). Ф.Ф. Фортунатов преподавал в Московском университете с 1876 по 1906 год, затем переехал в Петербург в качестве академика. Среди его основных трудов: «Об ударении и долготе в балтийских языках» (1895), «О преподавании русской грамматики в средних школах» (1904), «Лекции по старославянской фонетике» (1919), «Сравнительная морфология Индоевропейские языки» (1899-1901, Лекции по «Сравнительному языкознанию», (1901-1902 и др.).

Материалы и методы

Ф.Ф. Фортунатов за 25-летнюю карьеру в Московском университете создал свою оригинальную научную школу. Странники Московской лингвистической школы последовательно занимались сопоставительным изучением и историей языка, теорией синхронной грамматики, созданием словарей, разработкой правил орфографии и пунктуации. Они принимали активное участие в совершенствовании методов и принципов преподавания русского языка в школе. Ф.Ф. Фортунатов рассматривает язык как двойственное явление. С одной стороны, язык является социальным явлением, и его развитие и изменения просматриваются в развитии и изменениях общества.

Кажется, что на дальнейшую мысль Ф. Ф. Фортунатова повлияла субъективно-идеалистическая теория молодых грамматистов. Ученый создал теорию внутренней и внешней истории языка в результате своего двойственного взгляда на язык. По его мнению, внешняя история развития языка определяется прочной связью языка и общества, говорящего на этом языке. Разделение общества также приводит к разделению языка на некоторые языки и диалекты. А.А. Шахматов определяет грамматическую форму так: «Изменения, достигаемые формальной связью слова с другими словами, называются грамматической формой». Наряду с синтаксисом А.А. Шахматов серьезно занимался лексикографией, орфографией, палеографией.

Результаты и обсуждение

Одновременно с московской и петербургской школами в Казанском университете была создана отдельная лингвистическая школа. Польско-русский лингвист Иван Александрович Бодуэн де Куттене (1845-1929), сыгравший важную роль в развитии языкознания как самостоятельной науки, является основателем Казанской школы языкознания. Родившийся в одной из деревень под Варшавой, Бодуэн с юных лет начал регулярно изучать физиологию звуков, санскрит, литовский и славянский языки, особенно активно стал собирать материалы по истории польского языка.

Заключение

Представители лингвистической школы Коца под руководством Бодуэна придавали значение психическим фонетическим сторонам речевой деятельности. Впервые в России организовали экспериментальную лабораторию фонетики, занимающуюся фонологией. Бодуэн писал свои произведения на польском, русском, немецком, словацком, чешском, французском, итальянском и других языках и публиковал их в различных журналах. Всего его работ более 600, и ученые до сих пор работают над созданием полной библиографии научной и лингвистической деятельности Бодуэна. Таким образом, российские лингвисты, в том числе представители Московской, Петербургской и Казанской школ языкознания, наряду с другими учёными мира, внесли большой вклад в подъём языкознания на уровень самостоятельной науки и появление новых направлений в лингвистике. формирование сравнительно-исторического метода.

Список литературы:

1. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолингвистики: Учебное пособие. – М.: Лабиринт, 2001.
2. Залевская А.А. Введение в психолингвистику: Учебник для студентов высших учебных заведений. – М.: Российский гос. гуманитар. ун-т, 2005.
3. Кравченко А.В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка. – Иркутск: ИГУ, 2001.

**QURILISH ASHYOLARINING TANNARXINI
KAMAYTIRISH YO'LLARI**

SH.Mustafayev
TKTI Yangiyer filiali

Annotatsiya. Ushbu maqolada qurilish sohasidagi samaradorlikni oshirish usullari ko'rib chiqilgan hamda qurilish sohasidagi hom ashyolarni tejash, qurilish ashyolarini to'g'ri tanlab yoqilg'i sarfini tejash usullari tahlil qilingan

Kalit so'zlar. Samaradorlik, kapital qurilish, klinker, me'yoriy suyuqlik, resurs, konstruksiya, tannarx, superplastifikator.

Qurilish ashyolarining tannarxini asossan ishlatiladigan xomashyo, transport va yoqilg'I tashkil etadi. Respublikamizda qurilish ashyolarini ishlab chiqarish uchun birgina yoqilg'idan har yili bir necha mln tonna sarflanadi.

1-jadvalda qurilish ashyolari uchun sarflangan yoqilg'i miqdori (shartli o'lcham birligida) yoritilgan.

No	Ashyo va konstruksiya turlari	Bir tonna qurilish ashyolari uchun sarflanadigan yoqilg'i miqdori
1	Sopol toshlar va g'isht	50-80
2	Ohak, sement	115-240
3	Sirlangan pardozeb taxtachalar	200-610
4	Shisha taxtasi	510-590
5	Qurilish fayansi	500-800
6	Keramzit	200-270

Yoqilg'ini tejash uchun texnologik jarayonni hozirgi fan-texnika yutuqlariga asoslangan holda joriy etish lozimdir. Jumladan, issiqlik energiyasining texnologik jarayonga ta'sir kuchini oshirish, uskuna va mashinalarning ishlash tizimini takomillashtirish, namligi kam bo'lgan xomashyolarni ishlatish, ikkilamchi mahsulotlar va sanoat chiqindilaridan foydalanish singari tadbirlar yoqilg'I xarajatini kamaytirishga imkon tug'diradi. Masalan, po'lat olishda kislorod-konvertor usulini qo'llash yoqilg'I sarfini kamaytiradi.

Bu usulga ko'ra suyuq cho'yan eritmasi siqiq kislorod bilan qaynatiladi. Natijada, issiqlik energiyasidan foydalanish koeffitsientiboshqa po'lat erituvchi uskunalarga qaraganda 7-12 marta katta bo'ladi, ya'ni ushbu koeffitsient ko'rsatkichi 5-10 % dan (marten usuli) 65-70% ga ko'tariladi va yoqilg'I tejaladi. Sement ishlab chiqarish sanoatida ho'l usuldan quruq usul texnologiyasiga o'tish yo'li bilan yoqilg'I sarfini

birmuncha kamaytirish mumkin. Shuningdek, sement klinkerini kuydirishda uning xossalari yaxshilovchi mineral qo'shish hamda turli uskunalarni ishlatib shlamdagi suv miqdorini kamaytirish, tuproqning bir qismi yoki hammasini sanoat chiqindisiga almashtirish kabi ilmiy-texnik yutuqlarni qo'llab yoqilg'I sarfini kamaytirishga erishish mumkin. Ayniqsa, sement shlamining namligini kamaytirib kuydirish usulining samaradorligi anchagina yuqoridir. Shlamning namligini 1% ga kamaytirishga erishilsa, klinkerni kuydirishga ketadigan xarajat 1,7-2% ga kamayadi.

Quruq usul bilan olingan sementga jami issiqlik energiyasi 2900-3750Kj/kg ni tashkil etsa, ho'l usulda esa ushbu ko'rsatkich 2-3 barobar ortadi. Xomashyo shlamiga toshqol yoki kul qo'shilsa, yoqilg'I xarajati 15-18% ga kamayadi. Toshqol Portland sement ishlab chiqarishda yoqilg'I sarfi toza klinkerli sementga nisbatan yana 30-40% ga qisqaradi. Qurilish ashyolar isanoatida issiqlik energiyasi ko'p sarflanadigan yo'nalishlardan biri yig'ma temir-beton konstruksiyalarini ishlab chiqarishdir.

O'rta hisobda 1m³ yig'ma temir-beton konstruksiyasi uchun salkam 90 kg yoqilg'I sarflanadi. Shundan 70% igina konstruksiya yoki buyumni isitish uchun sarf bo'ladi. Yuqori mustahkam va tez qotuvchan sementlarni qo'llash, samarali kimyoviy qo'shilmalardan foydalanish, konstruksiyalarni isitish muddatini qisqartirish hamda haroratni pasaytirish, beton konstruksiyalarini elektr energiyasi bilan isitish kabi texnologik jarayonlarni takomillashtirish va qo'llash yoqilg'ini tejashda katta ahamiyat kasb etadi. Bizning iqlim sharoitimizda qurilish ashyolari ishlab chiqarishda yoqilg'ini tejashga doir imkoniyatlar ko'p. Xususan, beton konstruksiyalarining qotishini tezlatishda quyosh energiyasidan foydalanish katta iqtisodiy samara beradi. Devorbop spool ashyolarni ishlab chiqarishda loyga yonuvchan ko'mir maydasini yoki yog'och qipig'ini qo'shib yuqori haroratda pishirganda 30% gacha yoqilg'ini tejash mumkin bo'ladi. Yoqilg'ini tejash uchun ishlab chiqarish, tashish, ishlatishda isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik lozim.

Masalan, sementni maxsus mashina yoki qadoqlangan qoplarda tashilsa, uni 10-12% gacha iqtisod qilish mumkin. Shuningdek beton ishlarini bajarishda har xil markali va boshqa turdagi sementlarni aralashtirib yuborilsa sementni 6-8% ortiq ishlatishga to'g'ri keladi. Beton qorishmasini tayyorlashda, yirik to'ldirgichdagi chang miqdori 1% ga ortsa, unga qo'shimcha qilib yana bir foiz sement ishlatish kerak bo'ladi. Agar markasi M200 va M150 bo'lgan beton yoki M50 va M75 markali qorishma tayyorlash kerak bo'lsa, M400 markali sementni ishlatish noto'g'ri bo'ladi. Bunday holatda sementning markasi M300 bo'lsa ham yetarli bo'ladi yoki bo'lmasa M400 markali sementga gidravlik faol qo'shilmalarni (kul, tuyilgan toshqol va h.k) qo'shish tavsiya etiladi.

Sementning ishlatiladigan sharoitga, muhitga, mineralogik tarkibiga ko'ra mos keldiganini qo'llash hamda chidamliligini e'tiborga olgan tavsiya etish kerak. Masalan, beton konstruksiyalar issiq bug' kameralarda qotirilsa, unga

ishlatiladigan sement tarkibidagi uch kalsiyli alyuminat miqdori 8%dan ortmasligi kerak. Meyoriy sement qorishmasining meyoriy suyuqligi katta bo'lsa, sement sarfi ortadi.

2-jadval. Beton markasiga ko'ra sement sarfi

Sementning me'yoriy suyuqligi,%	Beton markasiga ko'ra sement sarfi,%			Sementning me'yoriy suyuqligi,%	Beton markasiga ko'ra sement sarfi,%		
	M200 M300	M400	M500		M200 M300	M400	M500
25	99	100	100	28	104	109	114
26	102	102	103	29	105	112	115
27	103	105	107	30	107	118	129

Beton va temir-beton konstruksiyalari ishlab chiqariladigan zavodlarda beton qorishmasining tarkibini to'g'ri va aniq tajribalar asosida hisoblansa, anchagina sementni tejash mumkin bo'ladi.

Beton qorishmasining bikrligini oshirish ,tebratma uskunalarda qoliplash ,rezonans va zarb bilan qoliplovchi tebratma uskunalarda joylash kabi usullarni qo'llab sementni tejashga erishish mumkin. Beton texnologiyasida kimyoviy va mineral qo'shilmalarni ishlatish buyum va konstruksiyalar sifatini oshirishda hamda iqtisodiy masalalarni hal etishda alohida ahamiyat kasb etadi. Beton qorishmasining mayinligini oshirishda va sementni iqtisod qilishda azaldan ishlatib kelinadigan CDB qo'shilmasi sement sarfini 5-10% ga kamaytiradi. Hozirgi kunlarda ishlab chiqariladigan superplastifikator qo'shilmalar sement sarfini 15-25% gacha kamaytirishi mumkin.

Xulosa qilganda, hozirgi zamon ashyolarning murakkab tarkibi ,komponentlarning hajm bo'yicha nisbatini tanlash, ularning xossalarini o'rganish sarflanadigan yoqilg'i sarfini tejash qurilish ashyolarining tannarxini kamaytirishga ijobiy xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. И.И.Чичерин *Общестроительные работы. Учебник* М-1989 297-300 стр.
2. Э.Косимов Ш.А.Хабибуллаев. "Архитектуравий ашёшунослик." ТАКИ. Т-2000
3. E.Qosimov "Qurilish ashyolar"i, Т "Mehnat", 2004-497-501 bet
4. Z.N.Safarov "Materialshunoslik" Toshkent "Tafakkur avlodi" 2020

**MUSTAQILLIK YILLARIDA SOG'LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI
O'ZGARISHLAR TARIXIGA YANGICHA QARASHLAR
(Qashqadaryo viloyatida misolida)**

Raxmanova Nozina
TDP Uning 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida sog'liqni saqlash sohasida amalga oshirilgan islohatlari Qashqadaryo viloyati misolida tahlil etilgan. Unda viloyatida bu borada ro'y bergan o'zgarishlar, sohadagi mavjud muammo va kamchiliklar, yutuqlar tarixiy nuqtaiy-nazardan ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Sog'liqni saqlash, islohotlar, shifoxona, poliklinika, tibbiyot markazlari, islohotlar, kasallik, salomatlik.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgach, barcha sohalar kabi sog'liqni saqlash tizimida ham sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. Yurtimizda bu sohaning rivojlanishi, aholining salomatligini ta'minlash va tibbiy xizmatlar sifatini yaxshilash borasida amalga oshirilgan islohotlar nafaqat poytaxtda, balki barcha viloyatlarda ham muhim ahamiyat kasb etgan. Chunki, jahon tajribasida mamlakatlar taraqqiyotida aholining salomatligi va unga yaratilgan shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuning uchun mustaqillikning dastlabki kunlaridan hukumat darajasida bu masalaga alohida ahamiyat qaratilib, fuqarolarning sog'lig'i bilan bog'liq masalalarga jiddiy e'tibor berilgan.

Qashqadaryo viloyatida ham boshqa hududlarda bo'lgani kabi bu borada katta ishlar amalga oshirilib, mustaqillikning ilk kunlaridanoq katta o'zgarishlarga kirishilgan. Xususan, yosh bolali ayollarga sharoitlar yaratish, qishloq joylarda istiqomat qiladigan aholi uchun munosib tibbiy ko'rik uchgun yangi joylar ajratish,.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimi milliy an'analar, xalqaro standartlar va zamonaviy tibbiy texnologiyalar asosida qayta shakllandi. 1991-yildan boshlab sog'liqni saqlash tizimining markazlashgan tuzilmasi o'zgardi va mahalliy boshqaruv organlariga ko'proq erkinlik berildi. Qashqadaryo viloyatida ham bu jarayon o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatdi. Viloyatda tibbiy yordamning sifatini oshirish, shifoxonalar va poliklinikalarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi tibbiy markazlar ochish kabi ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Bundan tashqari, sog'liqni saqlash tizimida kadrlar tayyorlash, tibbiy ta'lim sifatini oshirish, shuningdek, tibbiyot sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish kabi masalalar ham ustuvor ahamiyat kasb etdi. Qashqadaryo viloyatida, ayniqsa, viloyat tibbiyot institutining tashkil etilishi, tibbiy xizmat ko'rsatish sohasidagi mutaxassislar sonini oshirdi va yuqori malakali shifokorlarning

tayyorlanishiga zamin yaratdi.

Qashqadaryo viloyatida sog‘liqni saqlash tizimining modernizatsiyasi jarayoni bir nechta yo‘nalishlarda rivojlandi. Viloyatdagi sog‘liqni saqlash muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, yangi uskunalar va texnologiyalarni joriy etish, shifoxonalarda rekonstruksiya ishlari olib borish va yangi binolar qurish kabi chora-tadbirlar o‘tkazildi. Shu bilan birga, viloyatning chekka hududlarida tibbiy yordamni yanada yaxshilash maqsadida mobil brigadalar tashkil etildi.

Sog‘liqni saqlash tizimining islohoti doirasida aholini profilaktik ko‘rikdan o‘tkazish, onalar va bolalar salomatligini saqlashga qaratilgan dasturlar ham muhim ahamiyat kasb etdi. Ayniqsa, ona va bola o‘limini kamaytirish, yirik tibbiy amaliyotlarni amalga oshirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borildi. Qashqadaryo viloyatida aholining yirik kasalliklar, ayniqsa, yurak-qon tomir kasalliklari, saraton kabi xavfli kasalliklarga qarshi kurashish uchun ko‘plab profilaktik va davolash tadbirlari tashkil etildi.

Mustaqillikdan so‘ng O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlar davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatda sog‘liqni saqlash tizimini isloh qilish, aholining tibbiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojini qondirish, davolash sifatini oshirish borasida katta amaliy chora-tadbirlar amalga oshirildi. Shuningdek, sog‘liqni saqlashga ajratiladigan mablag‘lar oshdi, yangi tibbiyot texnologiyalarini joriy etish va yangi mutaxassislar tayyorlash ishlari samarali bo‘ldi.

Qashqadaryo viloyatida, ayniqsa, tibbiyot muassasalarining zamonaviy uskunalar bilan ta‘minlanishi, shifoxonalarda kasalliklarni erta aniqlash imkoniyatlarini yaratdi. Viloyatda sog‘liqni saqlash sohasida yangi loyihalar va dasturlar muvaffaqiyatli amalga oshirildi. Aholi orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, kasalliklarning oldini olish va davolashga qaratilgan maxsus dasturlar viloyat aholisi tomonidan iliq kutib olindi. Shuningdek, viloyatda mustaqillik yillarida sog‘liqni saqlash tizimining rivojlanishi va islohotlar o‘zining ijobiy natijalarini ko‘rsatmoqda. Sog‘liqni saqlash sohasidagi yangiliklar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, tibbiy xizmati ko‘rsatish sohasidagi o‘zgarishlar aholining salomatligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Aholi orasida kasalliklarni erta aniqlash va profilaktik choralar ko‘rish, tibbiy yordam olish imkoniyatlarining yaxshilanishi, shifoxonalar va poliklinikalar xizmatlarining ko‘payishi natijasida sog‘liqni saqlash tizimida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar ro‘y berdi. Bundan tashqari, tibbiy kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni qondirish, tibbiyotda yangi texnologiyalarni qo‘llash va bemorlarga sifatli xizmat ko‘rsatish hamda sog‘liqni saqlash tizimining boshqaruv strukturasi yaxshilanishi istiqboldagi asosiy vazifalar sifatida qolmoqda.

Qashqadaryo viloyatidagi sog‘liqni saqlash sohasidagi o‘zgarishlar mustaqillik yillarida amalga oshirilgan islohotlarning samarasi sifatida o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatmoqda. Tibbiy xizmatlarning sifatini oshirish, zamonaviy uskunalar va

texnologiyalarni joriy etish, kadrlar tayyorlash va sogʻliqni saqlash tizimini modernizatsiya qilish orqali viloyat aholisi uchun sifatli tibbiy yordam koʻrsatish imkoniyatlari yaratildi. Biroq, sogʻliqni saqlash tizimi yanada takomillashuvni talab qiladi va bu borada yangi tashabbuslar va islohotlarni davom ettirish zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, Oʻzbekiston Respublikasida qisqa muddat ichida sogʻliqni saqlash borasida katta ijobiy oʻzgarishlar amalga oshirildi. Shu asnoda Qashqadaryo viloyatida ham bu borada samarali ishlar qilinib, aholi salomatligi doimiy nazoratda boʻlib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Oʻzbekiston Respublikasi sogʻliqni saqlash vazirligining yilnomalari (Oʻzbekiston Respublikasi sogʻliqni saqlash tizimi, 1991-2024 yillar).
2. Oʻzbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida amalga oshirilgan tibbiy islohotlar (Oʻzbekiston, Toshkent, 2005).
3. Shukurov, B. (2012). *Oʻzbekistonda sogʻliqni saqlash tizimining rivojlanishi: tarixiy jihatlar*. Tibbiyot fanlari doktori, Toshkent.
4. Jalilov, A. (2016). *Qashqadaryo viloyatining sogʻliqni saqlash sohasidagi yangiliklar*. Samarqand, Oʻzbekiston.
5. Islohotlar va yangiliklar: Oʻzbekistonda sogʻliqni saqlash tizimi (2018). Tibbiyot institutining yillik hisobotlari. Toshkent: Tibbiyot nashriyoti.
6. Oʻzbekiston Respublikasining sogʻliqni saqlash siyosati: muammolar va istiqbollar (2019). Tibbiyot universiteti ilmiy izlanishlari. Toshkent.
7. Oʻzbekiston tibbiyot tizimida zamonaviy texnologiyalarni qoʻllash (2020). Tibbiyot va texnologiya jurnali, Toshkent.
8. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining sogʻliqni saqlash sohasidagi islohotlar toʻgʻrisidagi farmonlari (1991-2024 yillar).
9. Qashqadaryo viloyati tibbiyot muassasalari rivojlanishi (2021). Qashqadaryo viloyatining sogʻliqni saqlash sohasiga oid statistik hisobotlar.
10. Sogʻliqni saqlashni modernizatsiya qilish: Oʻzbekiston tajribasi (2017). Oʻzbekiston tibbiyot jurnali.

КЛИНИКО-БИОХИМИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПАЦИЕНТОВ ЦИРРОЗЕ ПЕЧЕНИ ВИРУСНОЙ ЭТИОЛОГИИ СО СПОНТАННЫМ БАКТЕРИАЛЬНЫМ ПЕРИТОНИТОМ

Мухаммадиева М.И.

Азиатский международный университет

Аннотация. Изучено клинико-биохимическая характеристика спонтанного бактериального перитонита при циррозе печени вирусной этиологии.

Обследовано 118 пациентов с циррозами печени вирусной этиологии в возрасте от 18 до 69 лет. Распределение по полу в группах сравнение показал, что в первой группе из 60 исследуемых, 38 (63,3%) были мужского пола и 22 (36,7 %) женского, а во второй из 58 больных 27 (46,55%) и 31 (53,4%) соответственно. Полученные результаты проведенных исследований свидетельствуют о том, что цитолитические изменения в печени, определяемые по активности сывороточных трансаминаз и холестатического компонента болезни, были более выражены у больных с СБП.

Ключевые слова: Спонтанный бактериальный перитонит, цирроз печени, прокальцитонин.

Вирусные инфекции, особенно гепатиты В и С и инфекции, вызванные коронавирусами и герпесвирусами, широко распространены в популяции [1,2]. В последние годы отмечается появление новых вирусных инфекций, ранее являвшихся эндемичными [3,4,5]. Спонтанный бактериальный перитонит (СБП) является частым и тяжелым осложнением у пациентов с такими заболеваниями, как заболевания печени и асцит. Приблизительно у 32-40% госпитализированных пациентов с циррозом печени развиваются бактериальные инфекции либо при поступлении, либо во время госпитализации [6]. Среди этих инфекций 32–50 % являются внебольничными, 25–41 % связаны с оказанием медицинской помощи и 25–37% являются внутрибольничными [7,8].

Важно отметить, что примерно у 25% пациентов с циррозом печени и бактериальными инфекциями во время госпитализации развиваются вторичные инфекции, которые могут еще больше осложнить клиническое течение этих пациентов и привести к увеличению краткосрочной смертности. Наиболее частыми инфекциями у пациентов с циррозом печени являются спонтанный бактериальный перитонит (20–35%; СБП), инфекции мочевыводящих путей (14–41%), пневмония (8–17%), спонтанная бактериемия (8–17%), а также инфекции кожи и мягких тканей (6–13%) [9, 10].

Диагностика бактериальных осложнений цирроза зачастую представляет

сложности в связи со стертой клинической картиной заболевания. Иногда инфекционные осложнения проявляются только лишь усугублением печеночной энцефалопатии. К простым и доступным скрининговым тестам на наличие бактериальной инфекции при циррозе печени относятся С-реактивный белок и прокальцитонин ($>0,5$ нг/мл) [11,12].

Прокальцитонин (ПКТ) был предложен в высоко цитируемых исследованиях в качестве потенциально ценного биомаркера сыворотки для диагностики бактериальных инфекций в целом и СБП в частности [13].

ПКТ потенциально является более специфическим маркером бактериальной инфекции. ПКТ продуцируется почти всеми тканями в ответ на эндотоксин или медиаторы, высвобождаемые в ответ на бактериальные инфекции [интерлейкин (ИЛ)-1b, фактор некроза опухоли-альфа и ИЛ-6]. Он сильно коррелирует с тяжестью бактериальных инфекций и может помочь отличить бактериальные инфекции от вирусной инфекции или других неинфекционных причин [14,15, 16,17].

Ранняя диагностика СБП может улучшить прогноз [18], так как она трудно поддается лечению у больных с декомпенсацией цирроза из-за несоответствия клинических симптомов и биохимических показателей асцита [19,20]

Цель исследования. Изучить клинико-биохимической характеристики спонтанного бактериального перитонита при циррозе печени вирусной этиологии.

Материалы и методы. Общее число исследуемых больных, участвовавших в данном исследовании, составило 118 человек. I группа (основная группа) – пациенты с циррозом печени, у которых был выявлен спонтанный бактериальный перитонит ($n=60$); II группа – пациенты с циррозом печени, у которых не был выявлен спонтанный бактериальный перитонит ($n=58$).

Наличие ЦП было подтверждено с помощью эластометрии печени. Диагноз СБП подтверждено обнаружением полиморфноядерных лейкоцитов (ПЯЛ) в асцитической жидкости в количестве не менее $250/\text{мм}^3$ и положительным результатом посева с выявлением одного штамма бактерий.

Распределение по полу в группах сравнение показал, что в первой группе из 60 исследуемых, 38 (63,3%) были мужского пола и 22 (36,7 %) женского, а во второй из 58 больных 27 (46,55%) и 31 (53,4%) соответственно (Рис. 3.1). Следует отметить, что СБП преобладал у лиц мужского пола.

Средний возрастной показатель больных мужчин 1-группы составил $48,4 \pm 10,1$ года, а женщин $43,1 \pm 14,8$. Показатели возраста больных 2-группы не отличался от первой и составил $45,5 \pm 10,1$ и $52,1 \pm 13,07$ соответственно

Для подтверждения диагноза цирроза печени, его этиологии, стадии компенсации и осложнений изучались клиническая картина и анамнез

заболевания, проводился комплекс клинических, лабораторных (определение активности аспартатаминотрансферазы (АсАТ), аланинаминотрансферазы (АлАТ), щелочной фосфатазы (ЩФ), гамма-глутамилтранспептидазы (ГГТП), содержания билирубина, холестерина, общего белка, белковых фракций, креатинина, мочевины, глюкозы, СРБ в сыворотке крови. Все указанные показатели определялись также в АЖ и инструментальных (УЗИ, эластография) методов диагностики. Для соответствия индекса фиброза и цирроза печени по METAVIR использовалась классификационная счетная шкала.

Всем больным при поступлении проводился диагностический лапароцентез с последующим подсчетом числа нейтрофилов в АЖ и посевом на культуральные среды.

Результаты и обсуждение. Для оценки показателей крови в динамике осуществлялся забор крови из периферической вены у всех групп исследуемых нами больных, для определения таких признаков цирроза печени, как уменьшение числа лейкоцитов и эритроцитов, заметное снижение уровня гемоглобина, а также снижение количества тромбоцитов в результате нарушения коагуляционной системы (Таб. 1.).

У пациентов, с циррозом печени, не осложненный СБП (группа II) количество лейкоцитов были слегка повышенные, составив $10,7 \pm 4,75$, в отличие от пациентов, с циррозом печени, осложненный СБП (группа I), у которых количество лейкоцитов было гораздо больше, составив $14,9 \pm 53,37$, что свидетельствует о системном воспалительном процессе в организме у II группы больных. Данным явлением также объясняется повышение СОЭ ($16,9 \pm 11,44$) пациентов первой группы, что также свидетельствовало о развитии воспалительного процесса в организме, в то время как у больных первой группы показатели СОЭ были в диапазоне $5,8 \pm 11,44$ мм/ч. (Таб. 1.)

Таблица 1.

Показатели гемограммы у больных с циррозом печени вирусной этиологии в группах сравнения ($M \pm m$)

Показатели	Результат	
	1-я группа	2-я группа
Гемоглобин, г/л	$93,3 \pm 6,3$	$107 \pm 5,7$
Эритроциты, $\times 10^{12}$	$5,44 \pm 1,7$	$7,86 \pm 0,9$
Ц/П	$1,1 \pm 0,07$	$0,9 \pm 0,05$
Тромбоциты, $\times 10^9$	$112,2 \pm 9,78$	$154,5 \pm 10,7^*$
Лейкоциты, $\times 10^9$	$14,9 \pm 2,6$	$4,7 \pm 0,8^*$
Палочкоядерные	$10,6 \pm 1,9$	$3,1 \pm 1,8^*$

нейтрофилы, %		
Сегментоядерные нейтрофилы, %	51,1±6,7	57,4±7,6
Миелоциты, %	5,3±1,1	1,6±0,4*
Эозинофилы, %	3,7±1,3	2,4±1,04
Лимфоциты, %	27,3±5,2	32,3±4,5
Моноциты, %	4,1±1,5	3,7±1,1
СОЭ мм/ч	16,9±2,8	5,8±1,6*

Примечание: *- значения достоверны по отношению к группе контроля (p<0,05)

Течение ЦП ассоциируется с клиническими проявлениями коагулопатии. Отсутствие специфических симптомов, позволяющих диагностировать изменения системы гемостаза на ранней стадии, обуславливают необходимость проведения лабораторного исследования показателей коагулограммы у каждого пациента. Наиболее часто в клинической практике используется определение количества тромбоцитов, протромбинового времени, частичного тромбопластинового времени.

При проведении сравнительной оценки общего анализа крови у исследуемых групп было выявлено достоверное снижение количества тромбоцитов у 1-й группы 112,2±9,78 в 1.38 раз, по сравнению с 2-й группой 154,5±10,7 (p<0,05). Более значительное уменьшение уровня тромбоцитов обусловлено у 1-й группы, с одной стороны, увеличением их распада в селезенке на фоне портальной гипертензии и спленомегалии, с другой — разрушением тромбоцитов в ходе иммунологических реакций и уменьшением синтеза тромбопоэтина в печени (таб. 1)

Также было выявлено достоверное повышение количества лейкоцитов в у пациентов с СБП (1-я группа) 14,9±2,6 в 3.17 раз, чем показатели у пациентов без СБП (2-я группа) 4,7±0,8 (p<0,05). Кроме того, доля палочкоядерных нейтрофилов 10,6±1,9 и миелоцитов 5,3±1,1 в 1-й группе, превышала значения во 2-й группе 3,1±1,8 и 1,6±0,4 достоверно больше чем в 3 раза (p<0,05). Это связано с тем, что при острых бактериальных инфекциях количество этих элементов в крови резко увеличивается, могут появляться менее зрелые клетки, сдвиг лейкоцитарной формулы влево. Интенсивное разрушение зрелых нейтрофилов в тканях приводит к активной продукции костным мозгом более юных клеток. В крови увеличивается количество как самих лейкоцитов, так и отдельной фракции – нейтрофилов (таб.1.)

Достоверное превышение средних значений СОЭ у пациентов с СБП (1-я группа) 16,9±2,8 по сравнению с пациентами без СБП (2-я группа) 5,8±1,6

составила 2.9 раз ($p < 0,05$). Повышение СОЭ можно объяснить тем, что при воспалительном процессе бактериальной этиологии, характерно повышение в плазме крови некоторых воспалительных белков, таких как фибриноген, церулоплазмин, иммуноглобулины. Некоторые из этих белков присоединяются к эритроцитам, следовательно, СОЭ увеличивается в разы. Остальные показатели общего анализа крови значительных различий не имел (таб.1.)

Для выявления возможных различий между пациентами, у которых цирроз печени протекал с развитием осложнений в виде развития СБП (1-я группа) и пациентами, у которых цирроз печени протекал в неосложненном виде без развития СБП (2-я группа) был проведен сравнительный анализ основных биохимических показателей пациентов (Таб. 2.).

Таблица 2.

Сравнительные данные биохимического анализа у больных с циррозом печени вирусной этиологии в группах сравнения ($M \pm m$)

Показатели	Результат	
	1-я группа	2-я группа
Общий билирубин, (мкмоль/л)	70,2±7,1	27,7±8,6*
Непрямой билирубин, (мкмоль/л)	35,2±4,8	14,9±6,4*
Прямой билирубин, (мкмоль/л)	45,6±4,2	22,75±7,1*
Общий белок, (г/л)	60,54±9,73	64,51±14,69
Альбумины, (%)	27,2±2,3	31,2±4,7
Мочевина (ммоль/л)	11,01±5,47	8,01±4,32
Креатинин (ммоль/л)	83,37±26,42	82,15±23,75
АлАТ, (Ед/л)	108,7±12,3	78,6±5,7*
АсАТ, (Ед/л)	68,1±18,8	60,7±12,3
Глюкоза (ммоль/л)	5,84±2,36	5,3±2,02
ПТИ (%)	33,62±39,06	78,44±20,2
Фибриноген (г/л)	0,73±0,14	2,8±0,8*
ПТВ (сек)	16,5±1,7	14,1±2,04
Прокальцитонин (нг/л)	4,98±2,1	0,34±0,07*
СРБ (мг/л)	32,4±8,23	8,63±4,24*

Примечание: *- значения достоверны по отношению к группе контроля ($p < 0,05 - 0,001$)

У больных с СБП (1-я группа) при изучении средних значений общего 70.2 ± 7.1 , связанного 35.2 ± 4.8 и несвязанного билирубина 45.6 ± 4.2 было выявлено повышение от 2 до 2.5 раз по сравнению с больными без СБП (2-я группа) 27.7 ± 8.6 , 14.9 ± 6.4 и 22.75 ± 7.1 соответственно ($p < 0,05$). Повышение общего билирубина практически всегда связано с наличием патологий печени, прямого – означает нарушение оттока жёлчи, непрямого – свидетельствует о высокой скорости гибели эритроцитов.

Показатель АЛТ у пациентов 1-й группы составил в среднем 108.7 ± 6.4 , который превышает средние значения 2-й группы 78.6 ± 5.7 в 1.38 раз ($p < 0,05$). Увеличение активности АЛТ в крови свидетельствует о повреждении или разрушении клеток, обогащенных ферментом.

Полученные результаты проведенных исследований показатели свидетельствуют о том, что цитолитические изменения в печени, определяемые по активности сывороточных трансаминаз и холестатического компонента болезни, были более выражены у больных с СБП.

Гипопротеинемия является патологическим состоянием, которое характеризуется снижением в плазме крови концентрации общего белка менее 64 г/л. Как сообщают литературные источники, причинами данного патологического состояния может быть дисфункции со стороны работы почек и печени. Клиническая картина может быть разнообразной – от бессимптомного течения до появления периферических отеков, выпота в брюшную, грудную, перикардальную полости, повышенной восприимчивости к инфекциям.

Как нам уже известно, основной орган, где происходит образование практически всех белков организма человека, – это печень. При массивной гибели гепатоцитов нарушается синтетическая функция органа, в том числе белковообразовательная. В первую очередь снижается фракция альбуминов. Гипоальбуминемия наряду с другими показателями служит одним из критериев оценки тяжести печеночной недостаточности. Исходя из этого, в ходе исследования мы провели оценивание концентрации белковых фракций у обеих групп больных.

У пациентов, у которых цирроз печени протекал с развитием осложнений в виде развития СБП (1-я группа) в отличие пациентов, у которых цирроз печени протекал без развития осложнений в виде СБП (2-я группа) наблюдались гипоальбуминемия, концентрация общего белка в крови у первой группы пациентов находилась в диапазоне 27.2 ± 2.3 , в то время как у пациентов второй группы данный показатель был равен 31.2 ± 4.7 , что также было более низким по сравнению второй группы больных и свидетельствовало о снижении белковообразовательной функции у I группы пациентов.

Кроме того, средние значения количества фибриногена у больных с СБП (1-

я группа) $0,73 \pm 0,14$ достоверно ниже в 3.83 раз, чем в группе больных без СБП (2-я группа) $2,8 \pm 0,8$ ($p < 0,05$). Следует отметить, что уровень фибриногена во 2-й группе колебался в пределах минимальных значений. Гипофибриногенемия развивается за счет снижения синтеза фибриногена, его повышенного потребления, а также повышенного разрушения при активации процесса фибринолиза.

Выводы. Полученные результаты проведенных исследований показатели свидетельствуют о том, что цитолитические изменения в печени, определяемые по активности сывороточных трансаминаз и холестатического компонента болезни, были более выражены у больных с СБП и снижении белковообразовательной функции печени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Oblokulov, A.R., Niyozov, G.E. Clinical and epidemiological characteristics of patients with COVID-19 (2020) International Journal of Pharmaceutical Research, 12 (4), pp. 3749-3752.

2. Jalilova A.S. (2022). FEATURES OF CLINICAL MANIFESTATIONS OF CYTOMEGALOVIRUS INFECTION IN CHILDREN. International Journal of Medical Sciences And Clinical Research, 2(09), 12–16. <https://doi.org/10.37547/ijmscr/Volume02Issue09-04>;

3. Obloqulov A.R, Oblokulov Z.I, Elmurodova A.A., Farmanova M.A. Virologic response in the treatment of infection with antiviral drugs. World Journal of Pharmaceutical Research 2020, ISSN 2277-7105. Pp 87-92.

4. Elmurodova A.A. (2022) “Specific Features of the Hemostatic System in Covid-19”. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES 3, 82-85.

5. Elmurodova A.A. (2021). Significance of Clinical Symptoms in Assessing the Severity and Prognosis of the Course of Crimean-Congo Hemorrhagic Fever. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES, 35-37. <https://doi.org/10.47494/cajmns.vi0.344>.

6. Bunchorntavakul C, Chamroonkul N, Chavalitdhamrong D. Bacterial infections in cirrhosis: A critical review and practical guidance. World J Hepatol. 2016 Feb;8(6) 307-321.

7. Rimola, A.; García-Tsao, G.; Navasa, M.; et al. Diagnosis, treatment and prophylaxis of spontaneous bacterial peritonitis: A consensus document. *J. Hepatol.* 2000, 32, 142–153.

8. Oblokulov A.A., Oblokulov A.R., Ergashov M.M. Clinical and laboratory criteria for spontaneous bacterial peritonitis in liver cirrhosis of viral etiology. Central Asian journal of medical and natural sciences Volume 03, Issue 03, may-jun 2022

172-177. ISSN: 2660-4159.

9. Rostkowska, K.A.; Szymanek-Pasternak, A.; Simon, K.A. Spontaneous bacterial peritonitis—Therapeutic challenges in the era of increasing drug resistance of bacteria. *Clin. Exp. Hepatol.* 2018, *4*, 224–231.

10. Marciano, S.; Díaz, J.M.; Dirchwolf, M.; Gadano, A. Spontaneous bacterial peritonitis in patients with cirrhosis: Incidence, outcomes, and treatment strategies. *Hepatic Med. Evid. Res.* 2019, *11*, 13–22.

11. Jalan R, Saliba F, Pavesi M, et al. CANONIC study investigators of the EASL-CLIF Consortium. Development and validation of a prognostic score to predict mortality in patients with acute-on-chronic liver failure. *J Hepatol.* 2014 Nov; *61*(5):1038-47.

12. Oblokulov A.A., Oblokulov A.R., Elmuradova A.A. The importance of the liver of procalcitonin in blood serum for early diagnosis of spontaneous bacterial peritonitis in patients with decompensated liver cirrhosis of viral etiology. *ScienceAsia* 48 (2022): 107-111. doi: 10.2306/ scienceasia 107-111.2022.SE021.

13. Musabaev E.I., Oblokulov A.A. (2022) The significance of the level of Procalcitonin in the blood serum for Early diagnosis of spontaneous Bacterial peritonitis in patients with Decompensated liver cirrhosis of viral Etiology. *New Day In Medicine* 2 (40), 131-137.

14. Schuetz P, Albrich W, Mueller B. Procalcitonin for diagnosis of infection and guide to antibiotic decisions: past, present and future. *BMC Med.* 2011;*9*:107. 15. Yang Y, Li L, Qu C, Zeng B. Diagnostic Accuracy of Serum Procalcitonin for Spontaneous Bacterial Peritonitis Due to Endstage Liver Disease A Meta-analysis. *Medicine (Baltimore).* 2015;*94*:e2077.

16. Cai Z, Fan CL, Zheng JF, Zhang X, Zhao WM, Li B, et al. Measurement of serum procalcitonin levels for the early diagnosis of spontaneous bacterial peritonitis in patients with decompensated liver cirrhosis. *BMC Infect Dis.* 2015;*15*:55.

17. Oblokulov, A. R., Husenova, Z. Z., & Ergashev, M. M. (2021). Procalcitonin as an indicator of antibacterial therapy in covid-19. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 5220-5224.

18. Sagar KV, Reddy PR, Chandrasekhar S, Harish D. A clinical study of spontaneous bacterial peritonitis in cirrhosis of liver with ascites in tertiary care hospital. *J Evid Based Med Healthc* 2016;*3*:36-41.

19. Runyon B. Spontaneous bacterial peritonitis: Treatment and prophylaxis. Available from: <https://www.uptodate.com/contents/spontaneous-bacterial-peritonitis-in-adult-treatment-and-prophylaxis>. 2017.

20. Estakhri R, Bartari L, Ghojzadeh M. Diagnostic value of serum procalcitonin level in the diagnosis of the spontaneous bacterial peritonitis. *Immunopathol Persa.* 2020;*6*(2):e19. DOI:10.34172/ ipp.2020.19.

ZULFIYA IJODINING TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI O'RNI
VA UNING ASARLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Ibrohimova D.I.

Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya: Zulfiya ijodi o'zining badiiy yuksakligi va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishdagi ahamiyati bilan ajralib turadi. Shoiraning she'rlari, ayniqsa, yoshlarning tarbiyasida katta rol o'ynaydi. Uning asarlari orqali Vatanparvarlik, ma'naviy tarbiya, mehnatsevarlik va axloqiy fazilatlar kabi muhim qadriyatlar yoshlar qalbiga singdiriladi. Zulfiya ijodi, shuningdek, badiiy didni shakllantirishda, estetik his-tuyg'ularni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Uning she'rlari o'quvchilarga go'zallikni qadrlash, hayotning muhim qadriyatlarini anglashni o'rgatadi. Zulfiya asarlarini o'rganish nafaqat badiiy rivojlanishga, balki jamiyatga foydali, mas'uliyatli insonlar bo'lishga ham yordam beradi. Ushbu maqolada Zulfiya ijodining ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni va uning yoshlarni tarbiyalashdagi ahamiyati keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Zulfiya, she'r, ta'lim-tarbiya, Vatanparvarlik, ma'naviy tarbiya, axloqiy fazilatlar, mehnatsevarlik, badiiy did, estetik tarbiya, oilaviy qadriyatlar, yoshlarni tarbiyalash, adabiyot, axloqiy saboqlar, shoiraning asarlari, badiiy yuksaklik, milliy qadriyatlar.

O'zbek xalqining sevimli shoirasi, taniqli jamoat arbobi Zulfiya Isroilova 1915 yil 1 mart kuni Toshkentda hunarmand oilasida tug'ilgan. Shoira xotin-qizlar bilim yurtida o'qigan vaqtlaridayoq (1931—1934) adabiy to'garaklarda she'rlar mashq qila boshladi. 1935—1938 yillarda O'zbekiston Fanlar akademiyasining Til va adabiyot instituti aspiranturasida tahsil oldi. So'ngra 1938—1948 yillarda Bolalar nashriyotida muharrir, O'zbekiston Dav-lat nashriyotida bo'lim boshlig'i, 1950—1953 yillarda esa «O'zbekiston xotin-qizlari» («Saodat») jurnalida bo'lim boshlig'i. 1953—1980 yillarda esa bosh muharrir bo'lib ishladi. Atigi 17 yoshida yozgan "Hayot varaqlari" (1932) ilk she'rlar to'plami bilan Zulfiya Oydin, Muzayyana Alaviya, Xosiyat Tillaxonovalar kabi taniqli shoirlar qatoriga qo'shildi. Uning ijodiy yo'lida o'zbek va rus mumtoz adabiyoti, xalq og'zaki ijodiyoti va jahon adabiyoti namunalari beqiyos ta'sir ko'rsatdi.

Zulfiyaning "She'rlar" va "Qizlar qo'shig'i" (1938) kabi dastlabki asarlarida Vatan muhabbati, dala va cho'llarda mehnat qiluvchi paxtakorlar, mexanik va traktorchi qizlarning hayotining jonli tasvirlari aks etdi. Shu bilan birga, bu asarlar uning she'riyat sirlarini o'rganish jarayonini ham gavdalantirdi. Urush yillari Zulfiyaning ijodida yangi bir bosqich bo'ldi. "Uni Farhod der edilar" (1943), "Hijron

kunlarida" (1944) kabi to'plamlar uning peshqadam shoirlar safiga qo'shilganligini yaqqol ko'rsatdi. Ushbu asarlardagi she'rlar vatanga muhabbat, dushmanlarga nafrat va g'alabaga ishonch ruhida yozilganligi bilan ajralib turardi. "Mening Vatanim", "Qo'limda qurolu ustimda shinel", "Bizni kut" kabi umid baxsh etuvchi she'rlari urush davri o'zbek she'riyatining jangovar ruhini ifodalovchi noyob namunalar sirasiga kirdi. Urushdan keyingi davrda Zulfiya "Dalada bir kun" (1948), "Tong qo'shig'i" (1953) kabi she'rlar to'plamlarini, shuningdek, "Men tongni kuylayman", "Yuragimga yaqin kishilar" (1958), "Kuylarim sizga" (1965) kabi asarlarini yaratdi. Uning she'rlarida Vatan madhi, fidokorona mehnat qiluvchilar hayoti ulug'lanadi. "So'roqlaydi shoirni she'rim" (1960), "Oydin" (1953), "Quyoshli qalam" (1967) kabi ocherk va dostonlari esa H. Hakimzoda, Oybek, Oydin, Hamid Olimjon kabi buyuk adiblarning xotiralariga bag'ishlandi.

Zulfiya, bundan tashqari, Hamid Olimjonning "Semurg'", "Zaynab va Omon" dostonlari asosida pesa va opera librettosini ham yaratdi. "Uylar", "Shalola" kabi she'riy majmualari uchun Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan Zulfiya, hind mavzuidagi she'rlari uchun Javoharlal Neru nomidagi xalqaro mukofotni, tinchlik va do'stlikni tarannum etuvchi asarlari hamda taraqqiyparvar Osiyo va Afrika yozuvchilari harakatidagi faol ishtiroki uchun esa xalqaro "Nilufar" mukofotiga loyiq topildi.

Hindiston, Yugoslaviya, Shri Lanka, Misr, Birma, Avstriya kabi ko'plab mamlakatlarda bo'lgan Zulfiya 1956 yilda Dehlida bo'lib o'tgan Osiyo va Afrika yozuvchilarining birinchi konferentsiyasida ishtirok etib, mashhur "Mushoira" (1958) asarini yaratdi. Uning she'rlari rus, ingliz, nemis, hind, bolgar, xitoy, arab, fors va boshqa tillarga tarjima qilingan. Zulfiya, shuningdek, Nekrasov, Lermontov, V. Inber, Lesya Ukrainka, Edi Ognetsvet, M. Dilboziy, Amrita Pritam kabi adiblarning asarlarini o'zbek tiliga mohirlik bilan tarjima qildi. Zulfiya Isroilovanning boy ijodiy merosi o'zbek adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirdi.

Zulfiya Isroilova o'zining go'zal she'rlari, samimiy nasriy asarlari va chuqur ma'no kasb etuvchi ijodi orqali butun bir avlodni ilhomlantirgan shoiradir. Uning she'rlari ko'ngildagi nozik hislarni uyg'otib, inson qalbini hayotning go'zalligini anglashga chorlaydi. Zulfiya ijodida insonparvarlik va milliy qadriyatlar, zamonaviylik va an'anaviylik o'zaro uyg'unlashgan bo'lib, bu xususiyatlar uni nafaqat adabiyot olamida, balki ta'lim-tarbiya jarayonida ham betakror mavqega ega qiladi. Shoiraning asarlari nafaqat o'zbek adabiyotining rivojiga, balki yosh avlodni tarbiyalashga katta hissa qo'shgan. Uning asarlari, shuningdek, jamiyatdagi o'zgarishlarga va yoshlarning ma'naviy yuksalishiga ta'sir o'tkazishga qodir.

Zulfiya she'riyatining ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati shundaki, uning asarlari nafaqat badiiy yuksaklik, balki zamonaviy tarbiya jarayonida muhim ahamiyatga ega qadriyatlarni o'z ichiga olgan. Shoira she'rlari bolalar va o'smirlar

qalbini nozik his-tuyg'ular bilan boyitadi. Uning asarlarida insonning ichki dunyosiga e'tibor qaratilib, oila, vatan va do'stlik kabi mavzular chuqur ochib berilgan. Ayniqsa, Zulfiya ijodidagi quyidagi jihatlar ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega:

Vatanparvarlik tarbiyasi Zulfiya ijodida Vatanparvarlik mavzusi markaziy o'rin tutadi. Shoiraning "Vatan", "Bahor keldi seni so'roqlab" kabi she'rlari yoshlarning qalbida ona yurtga mehr va sadoqat urug'larini sochadi. Zulfiya she'rlaridagi samimiyat va ulug'vorlik yoshlarni vataniga bo'lgan sadoqatga chorlaydi. Uning "O'zbekistonim" kabi she'rlari orqali Vatan tuprog'ining qadr-qimmatini ulug'lash nafaqat yoshlarni, balki keng jamiyatni ham Vatan sevgisi va yurtparvarlik g'oyalariga yetaklaydi. Shoiraning har bir satrida yurtga bo'lgan mehr-muhabbatni shunchalik samimiy va chuqur tasvirlaganki, bu she'rlarni o'qigan har bir kishi ulug'vor tuyg'ular og'ushida qoladi. Zulfiya she'rlarida, ayniqsa, o'z xalqining o'ziga xos milliy qadriyatlarini ulug'lash, uning mustaqilligini, milliy madaniyatini, tarixini hurmat qilish kabi g'oyalar chuqur ifodalangan.

Ma'naviy tarbiya Zulfiya she'rlarida insoniylik, mehr-oqibat, vafo va halollik kabi ezgu fazilatlar go'zal timsollarda aks ettiriladi. Shoiraning "Ona" kabi she'rlari insoniyatning muqaddas qadriyatlariga ehtirom ko'rsatadi. Zulfiya ijodida ma'naviyatni shakllantirishga katta ahamiyat berilgan, uning she'rlarida insonning ruhiy yetukligi va axloqiy qadriyatlarni qadrlash ahamiyati yuksak badiiy shaklda ochib berilgan. Ayniqsa, shoiraning asarlarida oilaning roli, uning jamiyatdagi o'rni, o'zaro hurmat va mehr-muhabbatni targ'ib qilish ta'lim-tarbiya jarayonida katta ahamiyatga ega. Zulfiya ijodi zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarb bo'lib, uning she'rlarida insonning ruhiy yetukligi va axloqiy qadriyatlarni qadrlash ahamiyati yuksak badiiy shaklda ochib berilgan. Bu asarlar o'quvchilarga nafaqat axloqiy saboqlarni o'rgatadi, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni chuqur anglashga yordam beradi.

Badiiy didni shakllantirish Shoiraning tabiat manzaralari, inson ruhiyati va jamiyatdagi nozik jihatlarni tasvirlashdagi badiiy mahorati yoshlarning estetik didini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Zulfiya she'rlaridagi nozik va jonli tasvirlar o'quvchilarning tasavvurini boyitadi, ularga go'zallikni his qilishni o'rgatadi. Ayniqsa, uning bahor, bog' va ko'klamni tasvirlagan satrlari har bir inson qalbida tabiatga mehr uyg'otadi. Zulfiya ijodi orqali yoshlar o'zlarining estetik hislarini boyitibgina qolmay, balki hayotdagi turli hodisalarga ijobiy va badiiy yondashishni o'rganadilar. Bu, o'z navbatida, ularning nafaqat adabiyotga, balki boshqa san'at turlariga ham qiziqishlarini kuchaytiradi. Shoiraning tabiat tasvirlariga bo'lgan nozik yondashuvi yoshlarni nafaqat go'zallikni qadrlashga, balki uning jamiyatdagi ahamiyatini tushunishga ham undaydi.

Insoniy qadriyatlar targ'iboti Zulfiya ijodida inson hayoti, mehnatning qadri va sevgi-muhabbatning ulug'vorligi badiiy obrazlarda yoritilgan. Shoiraning bu mavzulardagi she'rlari yoshlarga ma'naviy oziq bo'lib, ularda mas'uliyat va har bir ishni ehtirom bilan bajarish hissini uyg'otadi. Masalan, "Mehnat" kabi she'rlar

yoshlarda hayotning asosiy tamoyillaridan biri bo'lgan mehnatsevarlikni tarbiyalaydi. Shoiraning insoniy munosabatlarga bag'ishlangan asarlari nafaqat yoshlarda mas'uliyat va halollik kabi xususiyatlarni shakllantiradi, balki ularni jamiyat bilan uyg'unlashishga undaydi. Zulfiya ijodi orqali yoshlar o'zlariga ishonch va ulug'vorlik hissini his etadilar. Uning asarlari yoshlarni mehnat va mehrga bo'lgan ehtiromni, oilaga bo'lgan muhabbatni rivojlantirishga yordam beradi.

Zulfiya ijodining tarbiya jarayonidagi roli Zulfiya asarlaridan tarbiya jarayonida foydalanish orqali bolalarda insoniylik, mas'uliyat va mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish mumkin. Quyidagi jihatlar bunga misol bo'la oladi:

O'quvchilarni muloqotga o'rgatish

Zulfiya she'rlaridagi samimiy ohang va go'zal tuyg'ular bolalarda bir-biriga mehribonlik va hurmatni rivojlantirishda katta yordam beradi. Uning oilaviy rishtalar va insoniy munosabatlarni tasvirlagan she'rlari yoshlarni hamjihatlikka va ezgu so'zlarga o'rgatadi. Zulfiya ijodining samimiyligi va insoniylikka bo'lgan yondashuvi ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarga yaxshi va yomonni ajratish, jamiyatda bir-biriga hurmat ko'rsatish va bir-birini tushunish muhimligini tushuntiradi.

Axloqiy fazilatlarni shakllantirish

Shoiraning hayot haqiqatlari haqida yozgan she'rlari yoshlar axloqiy qoidalarni chuqurroq anglashlariga yordam beradi. Bu she'rlar orqali bolalar o'z harakatlariga nazar tashlaydi, yaxshi va yomonni farqlashni o'rganadi. Zulfiya asarlari yoshlarda nafaqat axloqiy saboqlarni o'rgatadi, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatni chuqur anglashga yordam beradi.

Ijodkorlikka undash

Zulfiya ijodi yoshlarga nafaqat she'riyatni sevishni, balki o'z hissiyotlarini badiiy tilda ifodalashni ham o'rgatadi. Uning she'rlari yoshlarga o'z iste'dodlarini kashf qilish va rivojlantirish imkonini beradi. Shoira asarlaridan ilhomlanib, o'quvchilar o'zlarining she'rlarini yozishga rag'batlantiriladi. Bu usul yoshlarda badiiy tilda fikr yuritish va o'z his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Zulfiya asarlarini o'rganishning afzalliklari

Zulfiya she'rlaridan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, uning asarlarida jamiyatdagi eng muhim qadriyatlar, mas'uliyat, mehr-oqibat va Vatan sevgisi kabi g'oyalar chuqur aks etgan. Shoira asarlari yoshlarni faqat adabiyotga emas, balki jamiyatga foydali, ma'naviy jihatdan yetuk insonlar bo'lishga ham undaydi. Zulfiya ijodini o'rganish yoshlarni nafaqat badiiy va estetik jihatdan boyitadi, balki ular hayotga yuksak axloqiy qadriyatlar bilan qarashni o'rganadilar.

Xulosa

Zulfiya ijodi nafaqat badiiy yuksaklikka, balki ma'naviy va axloqiy fazilatlarni shakllantirishga ham katta hissa qo'shgan. Uning she'rlaridagi samimiyat va go'zallik yoshlarni yaxshilikka va odamiylikka undaydi. Zulfiya ijodi ta'lim-tarbiya jarayonida

katta ahamiyatga ega bo‘lib, uning asarlari nafaqat badiiy, balki ma'naviy o‘shish uchun ham beqiyos ahamiyatga ega. Shoiraning asarlari bolalarda o‘z vataniga bo‘lgan mehri, oilaviy qadriyatlarni, mehr-oqibatni va axloqiy mas'uliyatni rivojlantirishda yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zulfiya. "Saylanma asarlar". Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi NMIU, 1996.
2. Karimov, I. A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Mirzo Kenjabek. "Adabiyot va milliy ong". Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi, 2001.
4. Zohidov, A. "Zulfiya she'riyatining badiiy xususiyatlari". Toshkent: Fan, 1980.
5. Saidov, I. "Ma'naviy tarbiya asoslari". Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
6. "O‘zbekiston adabiyoti tarixi". Akademik nashr. Toshkent: Fan, 2002.
7. G‘afurova, D. "Adabiyot darslarida metodik yondashuvlar". Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
8. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. "Zulfiya haqida maqola". Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi NMIU, 2010.
9. Rahmonov, Sh. "Adabiy kechalar va ularning o‘quvchilarga ta'siri". Toshkent: Maorif, 2006.
10. "Zulfiya ijodi va yoshlar tarbiyasi". Ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent: Sharq, 2014.
11. Shirin Yusupova. "O‘zbekistonning buyuk shoira siymolari". – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2021.
12. Zulfiya Isroilova. "Hayot va ijod haqida suhbatlar". – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2022.
13. Isroilova Z. "Hayot varaqlari". Toshkent: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1932.
14. Isroilova Z. "She'rlar". Toshkent: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1938.
15. Isroilova Z. "Qizlar qo‘shig‘i". Toshkent: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1938.
16. Isroilova Z. "Uni Farhod der edilar". Toshkent: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1943

O'QUVCHILARDA XXI ASR KO'NIKMALARINING
SHAKLLANGANLIGINI BAHOLASH

Kadirova Ravshanoy Ismailjanovna

Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazi

metodik xizmat ko'rsatish bo'limi

Ingliz tili fani metodisti

Annotatsiya: Maqolada o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish va uni baholash, Blum taksonomiyasi va undan baholashda foydalanish, XXI asrda muvaffaqiyatga erishish standartlari to'g'risida ma'lumotlar berilgan, o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha bir nechta tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: XXI asr ko'nikmasi, taksonomiya, bilim, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, savodxonlik, XXI asrda muvaffaqiyatga erishish standartlari.

Аннотация: В статье представлена информация о формировании у учащихся навыков XXI века и их оценке, таксономии Блюма и ее использовании в оценивании, стандартах успешности в XXI веке, даны несколько рекомендаций по формированию у учащихся навыков XXI века.

Ключевые слова. Навыки XXI века, таксономия, знание, анализ, критическое мышление, творчество, грамотность, стандарты навыков успеха 21 века.

Annotation: The article provides information on the formation of 21st century skills in students and their assessment, Bloom's taxonomy and its use in assessment, standards of success in the 21st century, and several recommendations are given on the formation of 21st century skills in students.

Keywords. 21st century skills, taxonomy, knowledge, analysis, critical thinking, creativity, literacy, 21st Century Success Skills standards.

XXI asr ko'nikmalari (21CS) hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab ta'lim tizimlarida ta'lim maqsadlari sifatida mustahkam o'rnashgan, ammo ularning o'qitish va baholash amaliyotida amalda qo'llanilishi ortda qolmoqda. To'g'ri javob berishdan ko'ra, qanday qilib javob olishni birinchi o'ringa qo'yadigan ushbu o'quv maqsadlari ta'lim tizimlari oldiga yangi muammolarni qo'yimoqda va bunga yangi yechimlar izlanmoqda.

Kelgusi avlod kelajakda hatto, bugungi kunda mavjud bo'lmagan kasblarda ishlaydi. O'quvchilarga nimani o'ylashni emas, qanday o'ylashni o'rgatishga ularni tayyorlash ta'limning oldida turgan bugungi kun talabidir. Shu sababli, ta'lim tizimlari o'quvchilarning o'z bilimlarini qo'llash zarurligiga tobora ko'proq e'tibor qaratayotgani sababli, 21CSga e'tibor kuchaydi. Ta'limda o'quvchilarda 21CS ning shakllanganligi nisbatan kam baholagan. Hozirda biz buni baholashga qay darajada erishayapmiz?

Javobi oddiy: biz bunga deyarli erishmayapmiz. XXI asr ko'nikmalari nima? Ular XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan muhim hayotiy ko'nikmalardir. XXI asr ko'nikmalari bilimlar iqtisodiyotida eng ko'p talab qilinadigan ko'nikmalardir.

Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi.

Bu ko'nikmalarning barchasi yuqori darajadagi fikrlashga asoslangan. Bu ko'nikmalarni qanday qilib egallash va eng muhimi bu ko'nikmalarga erishilganligini qanday qilib baholash mumkin? Buning uchun XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun mavjud bo'lgan malaka standartlarini (21st Century Success Skills Standarts, 21CSSS) ko'rib chiqishimiz lozim, chunki bu malaka standartlaridan baholash uchun me'zonlarni aniqlashtirib olishda foydalanish mumkin.

Bu standartlar o'quvchilarning maktabdan ishga (ish faoliyatiga) muvaffaqiyatli o'tishlari uchun zarur bo'lgan asosiy shaxsiy fazilatlar, bilim va ko'nikmalarga qaratilgan.

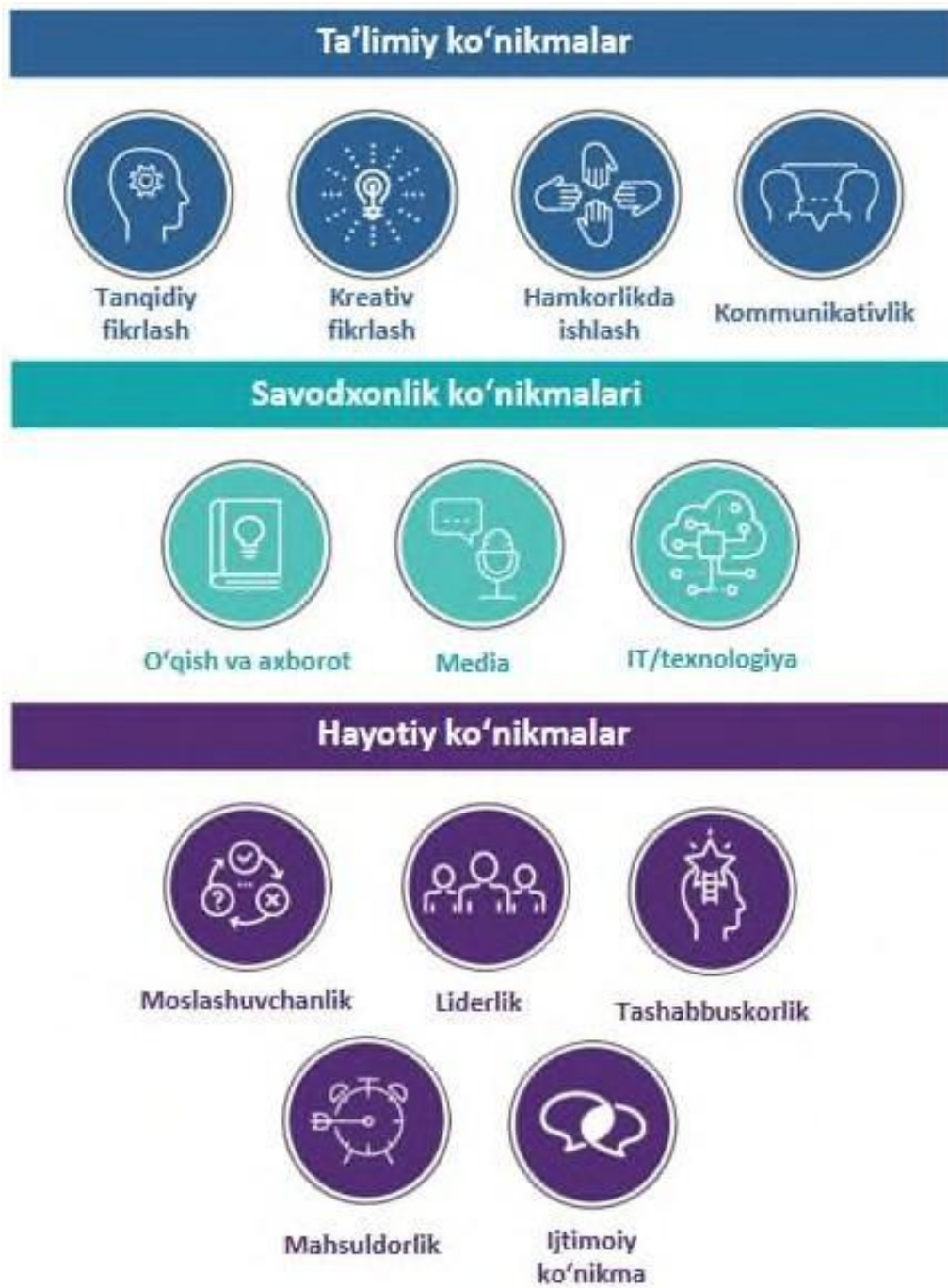
Har bir standart talabalarning muvaffaqiyatli deb topilishi uchun erishishi kerak bo'lgan asosiy maqsadlarni o'z ichiga oladi.

Tadqiqotchilar ushbu "XXI asr ko'nikmalari (21CS)"ning mohiyatini va o'quv dasturlari bilan bog'liq bo'lmagan o'qitish usullari qanday qilib oddiy shakldan murakkab shakllarga o'tishini aniqlashlari mumkin. 1900-yillarda baholash usullarida bajarilgan ish, bilim va shaxsiyatni aniqlashga yordam bergani kabi, baholashning hozirgi yondashuvlari 21-asrning ushbu ko'nikmalarini aniqlashga yordam berishi lozim.

Ammo bu o'ziga xos qiyinchiliklarsiz amalga oshmaydi. Birinchidan, ko'nikma yoki "konstrukt"ni aniqlashdir. Zaruriy o'quv ko'nikmalarini aniqlash nafaqat baholash yondashuvini belgilaydi, balki o'qitish metodikasi va ta'limiy natijalarga ham katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

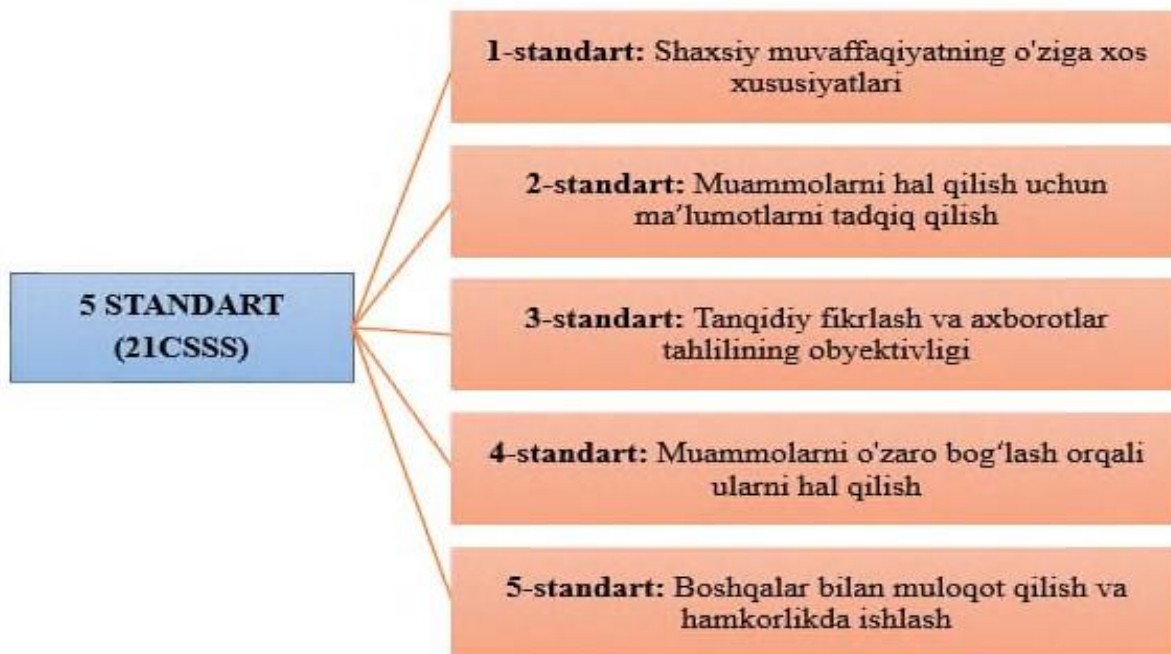
O'tgan asrning 50-60 yillarida Benjamin Blum tomonidan taklif etilgan va 2001-yilga kelib qayta takomillashtirilgan Blum taksonomiyasi hozirda baholash yo'nalishida keng qo'llanilmoqda.

Blum taksonomiyani rivojlantirishdan maqsad o'quvchilarning xatti-harakatlarini tasniflash ekanligini ta'kidlaydi. Maqsadli xatti-harakatlar o'qitish jarayonida harakat, fikr yoki hissiyot sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, Blum taksonomiyasidan maqsad o'quvchilarning maqsadli xulq-atvori bilan ularning ma'lum bir o'qitish jarayonidan keyingi haqiqiy xatti-harakatlari o'rtasidagi farqni obyektiv ravishda ochib berishdan iborat. Shunday qilib, o'quvchilarning ishlash ko'rsatkichlari kuzatiladi.

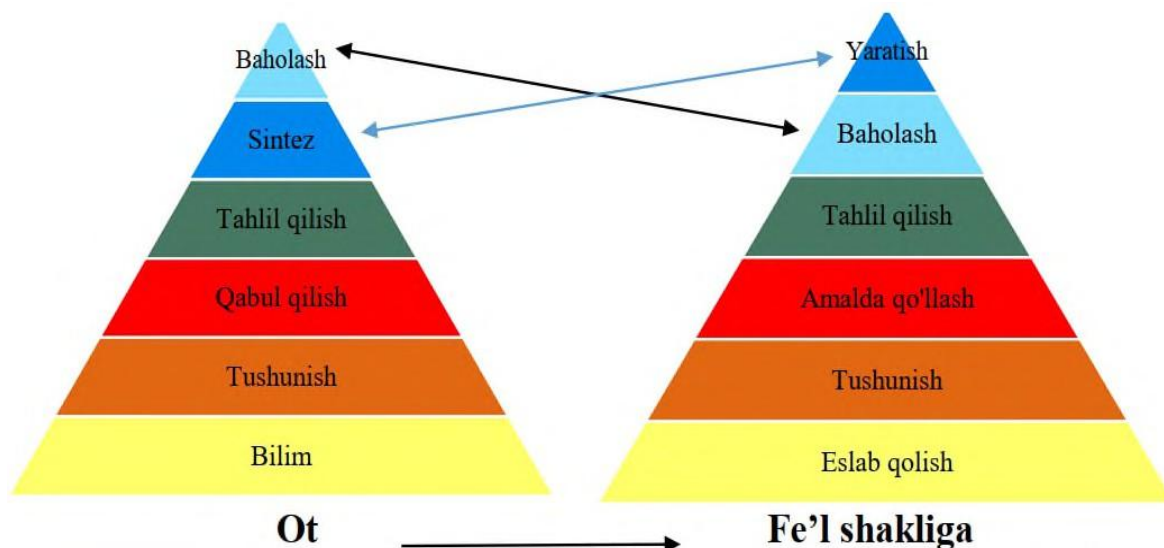
Blum va uning shogirdlari tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya 1990-yillargacha saqlanib qoldi. Biroq, o'tgan vaqt ichida texnologiya va boshqa sohalarning jadal rivojlanishi va o'zgarishiga moslashish zarurati paydo bo'ldi. Anderson va Kratvol taksonomiyani ko'rib chiqqandan so'ng taksonomiyaning yangilanishi kerak

Taksonomiyaning qayta ko‘rib chiqilgan versiyasi dastlabki taksonomiyada bo‘lgani kabi oltita asosiy kognitiv jarayonlardan iborat. Blum taksonomiyasini qo‘llash (application), tahlil qilish (analysis) va baholash (evaluation) bosqichlarning funksiyalari va ko‘lami saqlanib qolgan va bular amalda qo‘llash, tahlil qilish va baholash (apply, analyze, evaluate) ga o‘zgartirildi. Ya’ni otlar fe’llarga o‘zgartirildi. Sintez bosqichi baholash bosqichiga, baholash bosqichi esa yaratish bosqichiga almashtirildi.

1- rasm. Blum taksonomiyasining dastlabki va yangilangan talqini

Eslab qolish bosqichi aniq ma’lumotlarning belgilarini bilish, ular bilan bog‘liq bo‘lgan murojaatlarni eslab qolish, oson o‘rganiladigan materiallarni tanib olish, oddiy atamalar va murakkab bo‘lmagan oddiy shakllar va texnologik ma’lumotlarning umumiy ma’nolarini eslab qolish kabi asosiy subkognitiv jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Eslab qolish bosqichi, shuningdek, uzoq muddatli xotirada ma’lumotni eslab qolish,

aniqlash va eslab qolish bilan bog‘liq kognitiv jarayonlar sodir bo‘ladigan bosqichdir. Tushunish bosqichida axborot talqin qilinadi va uzatiladi. Bu bosqichda og‘zaki malakalar qatoriga kiruvchi metafora, ramz, ironiya kabi tushunchalarni tushunish, matematik amallarni ramziy tilga o‘tkazish kabi jarayonlar sodir bo‘ladi.

Tushunish - olingan bilimlarni sharhlash va o‘rgangan narsalariga asoslanib, yangi bilimlar haqida bashorat qilish qobiliyatidir. Ushbu bosqichda olingan bilimlar haqida gapirishdan tashqari, yozma yoki grafik tilda berilgan xabarlarini sharhlash, misol qilish, tasniflash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish, taqqoslash va tushuntirish kabi aqliy jarayonlar sodir bo‘ladi.

Qo‘llash bosqichi umumiy qoidani yoki umumlashtirilgan usulni mavhumlashtirishni va ma‘lum bir bilimga diqqatni jamlashni o‘z ichiga oladi. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, dastur harakatni bajarish yoki amalga oshirishdir. Tahlil deganda, bir butundan tashkil topgan axborotni uning qismlariga ajratish qobiliyati tushuniladi. Ushbu turkumga shuningdek, axborot qanday to‘planishini bashorat qilish va ma‘lumot qanday boshqarilishini aniqlash kabi aqliy jarayonlar kiradi.

Baholash - bu maqsad uchun berilgan material yoki usulning qiymati haqida xulosa chiqarish qobiliyati. Baholash bosqichida shaxs standartlar va me‘zonlar bo‘yicha olgan ma‘lumotlarini qo‘llab-quvvatlash, himoya qilish, hukm qilish va tanqid qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, u da‘volardagi mantiqiy noaniqlik va kamchiliklar yuzasidan fikr bildirish qobiliyatiga ega bo‘ladi. □qarang, 6□

Yaratish - bu avvalgi bilimlardan hosil bo'lgan qismlardan foydalangan holda

yangi mahsulot yoki g'oyani yaratish bosqichidir. Ushbu bosqichda muhim bo'lgan narsa - original mahsulot/g'oyani yaratish yoki bir butunni tashkil etuvchi qismlarni birlashtirish qobiliyati. Ushbu bosqichda odam yangi va original mahsulotni loyihalash va yaratish qobiliyatiga ega bo'ladi.

Bir necha bosqichli savollar tizimining asosiy maqsadlari: o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalariga oid bo'lgan tanqidiy fikrlashni hosil qilishga yordam berish, ijodkorlik, muloqot o'rnatish, o'zaro hamkorlikda ishlash qobiliyatini rivojlantirish hamda muammolarni yechish va maqsadli obyektiv yechimlarni topishdan iborat. Qachonki, o'qituvchi o'quvchining chuqur o'ylash jarayonini bosqichma-bosqich rag'batlantirib borsa yuqoridagi maqsadlarga erishish mumkin. Shuning uchun Blum fikrlash jarayonini sistemalashtirgan holda bir necha bosqichli savollar tizimini ishlab chiqqan.

Blum taksonomiyasi asosida o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini baholash imkoniyatini ko'rib chiqar ekanmiz, ular orasidagi quyidagicha bog'lanishga guvoh bo'lamiz. Yuqoridagi o'zaro bog'liqlikdan kelib chiqsak, Blum taksonomiyasining har bir pog'onasidan XXI asr ko'nikmalarining tegishli elementlarini baholashda foydalanish mumkin. Demak, biz baholashni bir necha usullarda amalga oshiramiz, eng avvalo, kundalik dars jarayonidagi formativ baholash jarayonida, undan keyin esa kengroq qamrovda o'tkaziladigan summativ baholashlarda (nazorat ishlari, ta'lim sifati monitoringi, imtihonlar)da amalga oshiramiz. Bunda biz ushbu baholash jarayonlari uchun tuzilayotgan nazorat materiallari mazmunini fikrlash darajalari (Blum taksonomiyasi) asosida XXI asr ko'nikmalarini baholashga qaratilgan topshiriqlari bilan boyitishimiz zarur bo'ladi. Bunday mashqlarni ishlab chiqish uchun ushbu kalit so'z va iboralardan foydalanish mumkin.

Ushbu fe'llarning har birini "yuqori darajadagi fikrlash qobiliyati" deb tasniflash mumkin. Bu kabi fe'llardan dars uchun o'quv maqsadlarini belgilashda va o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda foydalanish zarur. O'quvchilarni eslab qolish, tushunish, amalda qo'llash, tahlil qilish, baholash va yaratishga o'rgatish ularga umrining oxirigacha foyda keltiradi. Ko'rib turganingizdek, XXI asr ko'nikmalari va Blum taksonomiyasi bir-birini qamrab oladigan, to'ldiradigan ko'nikma va tushunchalarni o'z ichiga olgan.

Xulosa shuki, baholash "ta'limning richagi" va u ta'lim sifatini boshqaradi. Blum taksonomiyasi asosida dars mashg'ulotlarining o'quv maqsadlarini belgilasak, o'quv topshiriqlarini ishlab chiqsak va ushbu topshiriqlar asosida baholash jarayonlarini tashkil etsak, yuqorida aytib o'tilgan XXI asr ko'nikmalarini o'quvchilarimizda rivojlantirishga erishishimiz mumkin bo'ladi. Zero, bu ko'nikmalar

XXI asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan eng muhim hayotiy ko'nikmalardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. https://en.wikipedia.org/wiki/21st_century_skills
2. <https://www.aeseducation.com/blog/what-are-21st-century-skills>
3. Katie Schneider, "What Is the 21st Century Success Skills Exam?"
<https://www.aeseducation.com/blog/21st-century-skills-assessment>
4. Anderson L. W., Krathwohl D. R., and Bloom B. S. A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. 2011.
5. www.sciencebox.uz/Journal of innovations in social sciences

THE CHARACTERISTICS OF SEMASIOLOGY

Abdurahmonova Shukurona Jahongir qizi
Faculty of English Language and Literature
Department of Foreign Language and Literature
Fergana State University

Abstract: This article explores the fundamental characteristics of semasiology, the branch of linguistics that studies the meaning of words and their relationships. It delves into the core principles of meaning analysis, including polysemy, synonymy, antonymy, and homonymy, highlighting their role in understanding semantic structures. The discussion emphasizes the distinction between linguistic and extralinguistic meaning, the importance of context in interpreting word meanings, and the dynamic nature of semantics in different languages. By examining theoretical frameworks and practical applications, this study provides a comprehensive overview of semasiology's contributions to modern linguistics and its relevance in language studies.

Keywords: Semasiology, word meaning, polysemy, synonymy, antonymy, homonymy, linguistic meaning, extralinguistic meaning, semantics, semantic structures, language studies.

Introduction

Semasiology is a crucial branch of linguistics that focuses on studying the meaning of words and how these meanings are interpreted within different contexts. While onomasiology looks at how different words express the same concept, semasiology investigates the meaning embedded within individual words and their relationships. This field covers several important concepts like polysemy, synonymy, antonymy, and homonymy, which all help in understanding the various layers of meaning that a single word can have.

One of the key aspects of semasiology is how words can change meaning depending on the context in which they are used. The study of semantics allows us to explore how meanings shift over time due to social, cultural, or contextual factors. In this article, I will examine the core characteristics of semasiology, its theoretical foundations, and its importance in understanding language and communication more deeply.

Key Concepts in Semasiology

Semasiology studies the meanings of words and their relationships. Key concepts include polysemy, where a word has multiple related meanings, like "bank" meaning a financial institution or a river's edge. Another important idea is synonymy, which deals

with words like "big" and "large", having similar meanings. Antonymy, or opposite meanings, is seen in words like "hot" and "cold". Lastly, homonymy refers to words with the same spelling or sound but different meanings, such as "bat" (animal or sports equipment). These concepts show how language conveys meaning in diverse ways.¹

1. Crystal, David. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge University Press, 2010.

The Role of Context in Word Meaning

Context is crucial in understanding the meaning of words, as it determines how a word is interpreted in a given situation. A single word can have multiple meanings, but its context clarifies the intended one.² For example, the word "light" can mean not heavy or something that illuminates, depending on how it is used.

Context also helps avoid ambiguity and enhances communication by providing clues about the speaker's intent, cultural background, or tone. Without context, understanding word meanings accurately becomes challenging, highlighting its essential role in language interpretation and usage.³

Importance of Semasiology in Linguistics

Semasiology plays a vital role in linguistics by focusing on the study of word meanings and their relationships.⁴ It helps linguists understand how words convey different meanings depending on context, making it essential for analyzing communication. This field also explains how language evolves over time, as meanings shift due to cultural or social changes.⁵

Additionally, semasiology supports language teaching and translation by providing tools to interpret words accurately. By studying semasiology, we gain deeper insights into how language reflects human thought and how it influences understanding across different languages and cultures.⁶

Discussion

Semasiology explores how words convey meaning and adapt to context. Key concepts like polysemy and homonymy highlight the complexity of language, while the balance between linguistic and extralinguistic meaning demonstrates its dynamic nature. Practically, semasiology aids in language teaching and translation by clarifying word relationships and reducing ambiguity. Despite its challenges, the field remains essential for understanding communication and the evolution of language.

Conclusion

Semasiology plays a key role in linguistics by analyzing how words convey meaning in different contexts. It explores essential concepts like polysemy, synonymy, and context-dependence, offering insights into the dynamic nature of language. The field's practical applications in teaching and translation make it invaluable for improving communication and understanding in a globalized world.

2. Lyons, John. Semantics, Vol. 1 & 2. Cambridge University Press, 1977.
3. Palmer, Frank R. Semantics. Cambridge University Press, 1981.
4. Ullmann, Stephen. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Basil Blackwell, 1972
5. Leech, Geoffrey. Semantics: The Study of Meaning. Penguin Books, 1981.
6. Yule, George. The Study of Language. Cambridge University Press, 2020.

References:

1. Crystal, David. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge University Press, 2010.
2. Lyons, John. Semantics, Vol. 1 & 2. Cambridge University Press, 1977.
3. Palmer, Frank R. Semantics. Cambridge University Press, 1981.
4. Ullmann, Stephen. Semantics: An Introduction to the Science of Meaning. Basil Blackwell, 1972.
5. Leech, Geoffrey. Semantics: The Study of Meaning. Penguin Books, 1981.
6. Yule, George. The Study of Language. Cambridge University Press, 2020.

MATEMATIKA FANINI O'QITISHNING DOLZARB MUOMMOLARI

Djurabayev Oybek Urambayevich

Toshkent shahridagi Turin politexnika universiteti

akademik litseyi matematika o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada bugungi kunda matematika fanini o'qitishning dolzarb muommolari va ularning yechimlari, matematika fanining zamonaviy sohalarda kirib borishi va qo'llanilishi haqida qisqacha ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifatini oshirish, matematika, qiziqish va bilimni oshirish, mustaqil ishlash va ijodiy fikrlash.

Matematika fani fanlar otasi hisoblanadi. Shuningdek xozirgi kunda texnikaning rivojlanishi albatta fanning o'rni beqiyosdir. Agar o'quvchi matematika fanini yaxshi o'zlashtirsa, keyingi ta'limda matematik analiz va modellashtirishni yaxshi o'zlashtira oladi. Hozirgi kunda yoshlarni matematika faniga qiziqishiga, albatta ota-onalarni ta'siri juda kattadir. Sababi fanga bo'lgan qiziqishi dastlab ota-ona beradi. Asosan hozirgi kunda o'quvchi boshlang'ich sinfni tamomlab, 5-sinf o'quvchilik davrida matematika faniga bo'lgan munosabat o'zgarishi mumkin, sababi o'quvchi maxsus xona tizimidan chiqadi. Aynan shu davr davomida guruh rahbari, ota-onalar o'quvchini fanlarga bo'lgan munosabatini va qiziqishini oshirish lozim.

Maktabda matematika o'qitishning asosiy vazifasi o'quvchi yoshiga mos kundalik turmushda va mehnat faoliyatida qo'llaniladigan, kelajakda ta'lim olishni davom ettirishda zarur bo'lgan matematik bilimlar va ko'nikmalarini ongli ravishda mustahkam egallashni ta'minlashdan iborat.

1. O'quvchilarga matematikaga qarshi negativ tuyg'u oshirishni oldini olish uchun, o'qituvchi o'quvchilarning matematikaga qarshi tuyg'unlarini tahlil qilishi va ularga qo'rqinchli tushunchalarni olib chiqarish uchun o'quvchilar bilan muloqot qilishi kerak. O'quvchilarni matematikani qanday o'rganishlari va uning hayotda qanday foydalanishlari haqida g'oyalarini olish uchun o'qituvchi maslahat berishi kerak.

2. O'quvchilarni matematikaga qarshi motivatsiyalantirish uchun, o'qituvchi matematikaning amaliyotiy tarafi haqida misollar va mashg'ulotlar orqali o'quvchilarga matematikani amaliyotda qanday foydalanishlari haqida misollar berishi kerak. O'quvchilarga matematikani qiziqishga solish uchun, matematika fanining hayotda qanday foydalanishga yo'l qo'yishini namoyish etish kerak.

3. O'quvchilarni matematikaga qarshi tushuncha va kontseptsiyalarni tushunishda yordam berish uchun, o'qituvchi matematika kontseptsiyalari va formulalarni tushuntirish uchun o'quv-uslubiy vositalardan, vizualizatsiyalardan va misollar dan foydalanishi mumkin. O'quvchilarga matematikaga oid tushunchalarni

tushuntirish uchun, o'qituvchi konsepsiyalarni qisqa vaqt ichida tushuntirish va ularga amaliy mashg'ulotlar orqali qo'llanmalarni berish kerak.

4. O'quvchilarni matematikaga qarshi amaliyotda yordam berish uchun, o'qituvchi masalalarni o'quvchilar bilan birga yechish, ularga amaliy mashg'ulotlar orqali masalalar yechishni o'rgatish va ularni o'z-o'ziga yechishga imkoniyat berish kerak. O'quvchilarga matematika amaliyotini rivojlantirish uchun, o'qituvchi ular bilan amaliy mashg'ulotlar o'tkazishi va ularga amaliy misollar berishi kerak.

Umuman olganda, matematika fanini o'qitishda o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, matematikaga qarshi tuyg'unlarni bartaraf etish va matematikaga oid tushuncha va kontsepsiyalarni tushuntirishga e'tibor berish muhimdir. O'qituvchi o'quvchilarning muammolarini tahlil qilishi va ularni hal qilish uchun qo'llanmalardan, vizualizatsiyalardan va boshqa o'quv-uslubiy vositalardan foydalanishi kerak.

Matematika fanini o'qitishda ko'plab dolzarb muammolariga oid tavsiyalar: Qo'shimcha mashg'ulotlar bilan ishlash: O'quvchilarga matematika misollari bilan qo'shimcha mashg'ulotlar berish, ularni o'zlarining fikrlarini ifoda qilishga imkoniyat berish juda muhimdir. Bu, ularning kreativlik va muhokamalarni rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Misol va masalalarni taqdim etish: Matematika fanni amaliy misollarga asoslangan fan sifatida o'rganish juda foydali bo'ladi. O'quvchilarga matematika muammolari yechish va amalda qo'llashni o'rgatish uchun misollar berish, ularga matematika bilimlarini amaliy ko'nikmalar orqali qo'llash imkonini beradi.

Matematika fanini real hayot misollari bilan bog'lashning o'quvchilar uchun muhimligini tushunish juda muhimdir. Misol uchun, pul, narxlar, vaqtni boshqarish, mehmonlarni qabul qilish, transportni ishlatish kabi mavzular o'quvchilarning matematikani ko'nikma ishlarini rivojlantirishga yordam beradi. Matematika fannini o'qitishda grafikalar, modellar va modellashtirish foydali usullardir. Ular o'quvchilarga abstrakt matematikani ko'rib chiqishga, muammolarni tahlil qilishga va yechishga yordam beradi. Grafikalar va modellar matematikani tasavvur qilishni osonlashtiradi va o'quvchilarning matematikadan qiziqishlarini oshiradi.

O'quvchilarni guruhlash va hamkorlikni rag'batlantirish matematika fanini o'qitishda muhim rol o'ynaydi. O'quvchilar guruhlarda bir-biriga yordam berishi, matematikani o'rganishda bir-biriga o'qitish va yechish jarayonida ko'proq fikrlarni taqdim etish imkonini beradi. O'quvchilarning shaxsiy yondashuvlarini taqdim etish ham muhimdir. Har bir o'quvchi matematika fannini o'ziga xos tarzda o'rganishi mumkin. Shaxsiy yondashuvlar o'quvchilarning qiziqishlarini qo'llash va ularga matematikani qiziquvchilik bilan o'rganish imkonini beradi.

O'quvchilarga matematika bo'yicha nazariy tafsilotlarni amaliyotga o'tkazish, misollar orqali o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyotga joriy etishga imkon beradi. Matematika fanini o'qitishdagi dolzarb muammolari uchun tavsiyalardan so'ng, o'quvchilarning matematikaga qiziqishlarini oshirish, ularni qiziquvchilikka yo'l

qo'yish va ularga matematikaning amaliyotiy qo'llanmalarni ko'rsatish muhimdir. Shuningdek, o'quvchilarni matematikaga qo'shimcha qiziqishlarini oshirish uchun har qanday rivojlanayotgan matematik bo'shliqlariga, yutuqlariga va yangiliklariga murojaat qilish ham muhimdir. Matematika fanini o'qitishda dolzarb muammolarining bir qismi quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. O'quvchilarning matematikaga qarshi negativ tuyg'u bilan bog'liq muammolar: Bu muammolar o'quvchilarning matematikaga qarshi negativ tuyg'uning yuzaga kelishi, matematikadan qo'rqish, matematikaga qarshi qo'rqinchli tushunchalar va o'quvchilarning matematikaga ishonchlarini kamaytirish mumkin.

2. O'quvchilarning matematikaga qarshi motivatsiya muammolar: Bu muammolar o'quvchilarning matematikani nima uchun o'rganish kerakligini tushunmaganligi, matematikaga qiziqishsizlik, matematikadan foydalanishning amaliyotiy tarafi haqida tushunchasizlik yoki matematika fanining hayotda qanday foydalanishga yo'l qo'yishini tushunmaganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

3. O'quvchilarning matematikaga qarshi tushuncha va kontseptsiyalarni tushunish muammolari: Bu muammolar o'quvchilarning matematikaga oid tushunchalarni to'liq tushunmaganligi, matematika kontseptsiyalari orasidagi bog'lanishlarni tushunmaganligi, matematikaga oid formulalarni yoki algoritmlarni tushunmaganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

4. O'quvchilarning matematikaga qarshi amaliyot muammolari: Bu muammolar o'quvchilarning matematikaga oid masalalarni yechishda qiyinchiliklarga duch kelishlari, matematikaga oid masalalarni amaliyotda qo'llashda qiyinchiliklarga duch kelishlari, matematikaga oid amaliyotiy mashg'ulotlarda muvaffaqiyatsizlikka duch kelishlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Bu muammolar matematika fanini o'qituvchi uchun muhimdir, chunki bu muammolar o'quvchilarning matematika bilimlarini rivojlantirishda eng katta to'siqni tashkil etishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarning bu muammolarini aniqlab, ularni hal qilish uchun qo'llanmalardan, ko'rsatmalardan va boshqa o'quv-uslubiy vositalardan foydalanishi mumkin. Ta'lim tizimida ham matematika fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo bog'lanish, uzviylikni ta'minlash maqsadida informatika va axborot texnologiyalari fani yutuqlaridan foydalanishni tashkil etish o'quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirishga juda katta yordam beradi.

Yuqori sinfga o'tgan sari matematika fanining o'quv dasturi qiyinlashib boradi, o'quvchilar qiynalgan mavzularni uyda ota-onalari ham tushuntirib berishga qiynaladilar. O'quvchilar qaysi fanga yaxshi tushunsa, albatta o'sha fanga qiziqadilar. Yuqori sinfda matematika fanini tushunishga qiynaladi ko'p o'quvchilar, shu sababli qiziqishlari ham pasayib boradi. hammamiz bilamizki, matematika fani zinapoyaga

oxshaydi, har bir sinf materialini to‘liq o‘zlashtirmagan o‘quvchi keyingi sinf mavzularini o‘zlashtirishga qiynaladi. Shunday ekan, biz har bir sinfda o‘quvchilarning fanga qiziqishini va bilimlarini oshirib borishimiz zarur.

Bugun bir narsani yaqqol ko‘rishimiz mumkin, o‘qimishli, ziyoli oila farzandlari albatta bilimli va tarbiyali bo‘lib voyaga yetadi, demak, biz bugun yoshlarimizni bilimli va keng tafakkurli qilib tarbiyalay olsak, ularning farzandlari ham, ya’ni kelajak avlod ham bilimli, salohiyatli bo‘lib o‘sadi. bugungi kun yoshlarining kuchli bilim va salohiyatga ega bo‘lishi Vatanimiz taraqqiyotining kelajakda yuksaklarga ko‘tarilishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Юнусова Д.И. Математикани ўқитишнинг замонавий технологиялари, (дарслик) Т.: 2007
2. Мирзааҳмедов М., Раҳимқориев А., Исмоилов Ш. Математика, Умумий ўрта таълим мактаблари. –Т.: “Фқитувчи”, 2017.
3. Alixonov S. «Matematika o'qitish metodikasi». Т., «O'qituvchi» 1992 yil.
4. Kolyagin Yu.N. va boshqalar Metodika prepodavaniya matematiki v sredney shkole. Obhaya metodika., М., «Prosveshenie», 1988.
5. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки,

MATEMATIKANING HAYOTIY VAZIYATLARDA QO‘LLANILISHI

Djurabayev Oybek Urambayevich

Toshkent shahridagi Turin politexnika universiteti

akademik litseyi matematika o'qituvchisi

Annotasiya: Matematika kundalik hayotimizda qo‘llaniladi. Amaliy matematika - bu vektor algebrasi, differensial hisob, integral, diskret matematika, matritsa va determinant va boshqalar. Matritsalar uzoq vaqtdan beri qo‘llanish tarixiga ega. Matritsalar hisob-kitoblarda muhim rol o‘ynaydi. Matritsa matematikasining ayrim xossalari matematika nazariyasida muhim ahamiyatga ega. Matritsa matematikasi chiziqli algebrani soddalashtiradi, hech bo‘lmaganda yanada ixchamlikni ta‘minlaydi Matematik jumboqlar, o‘yinlar, hukumat veb-saytlari, kredit karta raqami va bank hisobi kabi moliyaviy ma‘lumotlar, axborot xavfsizligida matritsalar juda muhim rol o‘ynaydi. Matritsalar maxfiy xabarlarini yuborish, kodlash, kodni ochish qo‘llaniladi.

Kalit so‘zlar: matritsa, teskari matritsa, algebra, to‘plam, kriptografiya, kodlash, shifrlash, tadbiiq.

O‘qitiladigan barcha fanlar ichida matematika eng ko‘p soat talab qiladigan fan bo‘lishiga qaramay, bu fanga qiziqish tobora kamayib bormoqda. Yoshlar kelajakdagi kasbi uchun tabiat va kundalik hayot bilan bog‘liq fanlarni ongli ravishda tanlaydilar. Bizning maqolamiz matematikaga qiziqmaydigan yoshlarga qaratilgan. Biz, matematikani o‘qitish usullarida, talaba yoshlar e‘tiborini tortadigan qiziqarli faktlarga alohida e‘tibor qaratamiz. Matematikani o‘qitishda, matematikani hayotiy vaziyatlarda qo‘llanilishida talabalarga yangi g‘oyalarni va hayotiy muammolarni ochib berilishi uchun xizmat qiladi.

Matematika hayotiy vaziyatlarda foydalanish jarayonida e‘tibor qaratilishi lozim bo‘lgan jixatlari bu matematikaning qiziqarli masalalari, matematika fani bo‘yicha tarixiy ma‘lumotlar, matematikani kompyuter grafikasi yordamida ko‘rsatib berish va shunga o‘xshash boshqa ma‘lumotlarni taqdim etish xisoblanadi. Matematikani o‘rgatish jarayonida matematik jummlalar, masalalar, formulalar matematikani qulay va qiziqarli taqdim etish uchun xizmat qiladi. Shuningdek, tushuna olishini chuqurlashishi, mantiqiy fikrlay olishi va tanqidiy nazar bilan qaray olishi, hamda fikrlashni rivojlantira olishi talaba yoshlarni matematika fanini o‘rganishiga qiziqishini oshiradi.

Texnika oliy o‘quv yurtlarida bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlashda, oliy matematikani o‘qitishda va talaba yoshlarni kasbga tayyorlashda matematika fanini o‘qitishning qiziqarli usullaridan foydalaniladi. Shu bilan birga, o‘quv jarayonida tinglovchilarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini faollashtiradigan va matematikani

o'rganish qobiliyatini rivojlantiruvchi matematikaning hayotiy vaziyatlaridagi masalalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Talaba yoshlarni matematika fanini chuqurroq o'rganishga qiziqishlarini oshirish maqsadida hayotiy vaziyatlarga asoslangan matematik misol va masalalar to'plamlarini yaratilishi muxim ahamiyatga ega ekanligini ko'rish mumkin. Talaba yoshlarni mantiqiy fikrlashini va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun matematika fanidan nazariy matematika bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar, matematik tushunchalar bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar, matematik misol va masalar ishlanishi bo'yicha aniq amaliy tavsiyalar, matematik formula va belgilar bo'yicha eslatmalar, didaktik materiallarni muntazam ravishda yangilab boorish kerak bo'ladi.

Matematikani qiziqarli ko'rinishda va hayotiy vaziyatlardagi o'rnini ko'rsatib bera olishda o'qituvchining matematik tayyorgarligi muxim rol o'ynaydi. Oliy ta'lim tizimida matematikani o'qitishga kasbiy tayyorgarlik darajasi quyidagi hollarda samaraliroq bo'ladi: - Shaxsni kasbiylashtirish va ta'limni professionallashtirish muammolari bo'yicha psixologik-pedagogik tadqiqotlarga tayanish;

- Oliy matematika fanini o'qitishda "Matematikani o'qitishning qiziqarli usullari" sifatida, kursning xususiyatlarini hisobga olish;

- Talaba yoshlarning mantiqiy va tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi "Matematika hayotiy vaziyatlarda" kabi nom bilan o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantiruvchi uslubiy tavsiyalar bilan boyitish;

- Matematikani o'qitish usullari bo'yicha tarixiy-matematik, ilmiy-uslubiy va o'quv adabiyotlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalarni hayotiy, zamonaviy ko'rinishida yangilab borish,

- Psixologik-pedagogik tadqiqotlar va o'zaro bog'liqlik usullarini tahlil qilish asosida matematika o'qituvchilarining kasbiy-pedagogik tayyorgarligining asosiy xususiyatlarini, qiziqarli o'qitish usullari orqali aniqlash;

- O'qituvchining matematik tayyorgarligini oshirish bo'yicha talabalar uchun aniqlangan imkoniyatlar, aniq amaliy tavsiyalar va uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish.

Matematikada matritsalar chiziqli algebrada o'rganiladi. Matritsalaridan foydalanish faqat matematika bilan cheklanmaydi. Matritsalar turli sohalarda, jumladan fizika, iqtisod va informatikada keng qo'llaniladi. Matritsalarini qo'llash sohasi shunchalik kengki, zamonaviy fan va texnikani ularning ahamiyatisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Masalan, matritsalar kompyuter grafikasida murakkab uch o'lchamli ob'yektlarni ikki o'lchovli ekranda ko'rsatish uchun, fizikada fizik qonunlarni tavsiflash va murakkab tizimlarni modellashtirish uchun, iqtisodda esa pul oqimlari bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qilish va optimallashtirish uchun ishlatiladi. Ammo matritsalar nafaqat fanda, balki kundalik hayotda ham qo'llaniladi, masalan, tenglamalar tizimini eychish yoki ma'lumotlarni tuzilish vositasi sifatida.

Matematikada matritsalarini o'rganishning asosiy tamoyillari biri, bu matritsalar

ustida algebraik amallardir. Algebraik amallar yordami bilan matritsalarini qo'shish va ayirish, son va matritsani ko'paytirish, shuningdek, matritsalarini bir-biriga ko'paytirishni bajarish mumkin. Algebraik amallar berilgan matritsalaridan yangi matritsalar hosil qilish va matritsa elementlari orasidagi munosabatlar haqida ma'lumot olish imkonini beradi. Matritsalar sonlar yoki matematik o'zgaruvchilar to'plamining to'rtburchaklar shaklidan tashkil topgan bo'lib, qavs ichidagi qatorlar va ustunlardan iborat. Jami 9 (ustun matritsasi, qator matritsasi, null matritsa, pastki uchburchak matritsa, diagonal matritsa, yuqori uchburchak matritsa, kvadrat matritsa, simmetrik matritsa, antisimmetrik matritsa) turdagi matritsalar mavjud va ularning har biri juda muhim.

Kriptografiyada matritsalaridan ham foydalanadi, kriptografiya axborot xavfsizligini o'rganadigan fandır, kriptografiya "Krypto" so'zidan olingan bo'lib, yashirin degan ma'noni anglatadi. Keltirilayotgan masalamizda shifrlash jarayonini berib o'tamiz. Xabar matni va ma'lumotlarni matritsalariga joylashtiramiz. Kriptografiyaning asosiy g'oyasi shundan iboratki, ma'lumot shifrlash sxemasi yordamida kodlanishi va dekodlanishi mumkin. Juda oddiydan juda murakkabgacha bo'lgan ko'plab shifrlash sxemalari mavjud. Ularning aksariyati matematikaga tegishli. Bugungi kunda maxfiy ma'lumotlar har soniyada Internet orqali yuboriladi, masalan kredit karta raqamlari, shaxsiy ma'lumotlar, bank hisob raqamlari, muhim ma'lumotlar bazalari uchun parollar va boshqalar. Ko'pincha bu ma'lumotlar kodlangan yoki shifrlangan bo'ladi. Kodlovchi A matritsa va kodni ochish A matritsaning teskarisidir. A kodlash matritsasi, M xabar matritsasi va X shifrlangan matritsa deb olamiz. A va M o'lchamlari A va M o'lchamlari izchil bo'lishi kerak va X o'lchamini aniqlaydi. Matematik jihatdan, $AM = X$ bo'lishini inobatga olamiz. Bir odamda X shifrlangan matritsa bor va A kodlash matritsasini biladi U odan M xabar matritsani, ya'ni xabarni tiklashni xohlaydi. Bu jarayon matritsalar ustida amallarni bajarish bilan bir xil bo'ladi. M xabar matritsasi uchun tenglama tuzib olinadi. $AM = X$ tenglamaning ikkala tomonini A-1 ga ko'paytirsak, biz $M = A^{-1}X$ ga ega bo'lamiz. Bunda A-1 teskari bo'lishi kerak. Buni aniq misolda ko'rib chiqaylik. Buning uchun birinchi navbatda ishlatiladigan alifboni raqamlashtirib olish kerak bo'ladi. Masalan, A-1, B-2, D-3, E-4, F-5, G-6, H-7, I-8, J-9, K-10, L-11, M-12, N-13, O-14, P-15, Q-16, R-17, S-18, T-19, U-20, V-21, X-22, Y-23, Z-24, '-25, '-26 va 0 ga bo'sh joy (probel)ni mos qo'yamiz.

So'nggi asrda xilma-xil matematik obyektlar orasida juda chuqur munosabatlar mavjudligi va aynan shunga asoslangan natijalar Matematikaning bundan keyingi taraqqiyotida asosiy o'rinni egallashini ko'rsatmoqda. Elektron hisoblash vositalari bilan birga Matematika tatbiqlarining kengayishi (biometriya, sotsiometriya, ekonometrika, psixometriya va boshqalar), matematik usullar hayotining turli sohalariga jadal sur'atlar bilan kirib borayotgani ham Matematika predmetini ixcham

ta'rif bilan qamrab bo'lmaydigan darajada kengaytirib yubordi. Demak, Matematika aksiomatik nazariyalar va matematik modellarni, ular orasidagi munosabatlarni o'rganadigan, xulosalari qat'iy mantiqiy mushohadalar orqali asoslanadigan fandır. Dastlab oddiy sanoq sonlar va ular ustidagi arifmetik amallardan boshlangan tematik bilimlar umuminsoniy taraqqiyot bilan birga kengayib va chuqurlashib borgan. Eng qadimgi yozma manbalardayoq (masalan, matematik papiruslar) kayerlar ustida amallar va chiziqli tenglamalarni yechishga doir misollar uchraydi.

Sug'orma dehqonchilik, me'morlikning rivojlanishi, astronomik kuzatuvlarning ahamiyati ortishi geometriyaga oid dalillar jamg'arilishiga olib kelgan. Masalan, Qadimgi Misrda tomonlari 3, 4 va 5 birlik bo'lgan uchburchak to'g'ri burchakli bulishidan foydalanilgan. Bu davr Matematikasining oliy yutuqlarini muntazam to'rtburchakli kesik piramida hajmini hisoblash qoidasi (hozirgi yozuvda $V = \frac{1}{3}(a^2 + ab + b^2)L$ formulaga mos keladi) va $l = \sqrt{\frac{16}{9}}$ taqribiy qiymatini misollarida ko'rish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy – nazariy asoslari. – T.: Fan, 2007. – 164 b.
2. Yunusova D. Bo'lajak matematika o'qituvchisini innovatsion faoliyatga tayyorlash nazariyasi va amaliyoti. – T.: Fan, 2009. – 165 b.
3. Okhunov, M., & Minamatov, Y. (2021). Application of Innovative Projects in Information Systems. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 11, 167-168.
4. Minamatov, Y. E. U. (2021). APPLICATION OF MODULAR TEACHING TECHNOLOGY IN TECHNOLOGY. *Scientific progress*, 2(8), 911-913.
5. Минаматов, Ю. (2021). УМНЫЕ УСТРОЙСТВА И ПРОЦЕССЫ В ИХ ПРАКТИЧЕСКОЙ ЭКСПЛУАТАЦИИ. *Eurasian Journal of Academic Research*, 1(9), 875-879.
6. Mamadalieva, L. K., & Minamatov, Y. E. (2021). High Efficiency of a Photoelectric Converter in a Combined Design with a Thermoelectric Converter. *Middle European Scientific Bulletin*, 19, 178-186.
8. Kamiljanovna, M. L. (2021). Analysis of the Results of the Study of the Thermoelectric Part of the Source Sensor. *Middle European Scientific Bulletin*, 19, 191- 196.

**BASILLUS SUBTILIS PROBIOTIKINING CHORVACHILIKDA
TADBIQ ETISH NAZARIY YONDASHUVI**

Hamzayeva Shahnoza Sobir qizi - magistrant

Z.J.Shapulatova - v.f.n dotsent

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti*

Annotatsiya: Chorvachilik sohasida hayvonlarning sog‘lig‘i va ularning mahsuldorligini oshirish doimiy ravishda dolzarb masala bo‘lib kelmoqda. Yillar davomida chorva hayvonlarining parvarishi, ovqatlanishi va sog‘lig‘ini saqlash bo‘yicha ko‘plab yondashuvlar ishlab chiqilgan. Biroq, so‘nggi paytlarda tabiiy probiotiklar, xususan, *Basillus subtilis* kabi mikroorganizmlar chorva hayvonlarining sog‘lig‘ini yaxshilashda va ularning mahsuldorligini oshirishda muhim rol o‘ynayotganini ko‘rsatmoqda. Ushbu maqolada *Basillus subtilis* probiotikining chorvachilikda tadbiq etish nazariy yondashuvlari, uning afzalliklari, ishlash mexanizmlari va amaliyotdagi o‘rni haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: *Basillus subtilis*, ozuqa moddalar, vitaminlar, mikroorganizmlar, mikroflora, tovuqchilik, amaliyot.

Basillus subtilis — gram-musbat, sporalar hosil qiluvchi bakteriya bo‘lib, u tabiiy ravishda yerda, suvda va o‘simliklar yuzasida keng tarqalgan. Ushbu mikroorganizmlar ozuqa moddalari va vitaminlar ishlab chiqarish qobiliyatiga ega bo‘lib, hayvonlar organizmida foydali mikrofloraning rivojlanishiga yordam beradi. *Basillus subtilis* o‘zining probiotik xususiyatlari bilan tanilgan bo‘lib, u immunitetni oshirish, hazm qilish jarayonini yaxshilash va patogen bakteriyalarni bostirishda muhim rol o‘ynaydi. U o‘zining ko‘plab biologik faol moddalari bilan hayvonlarning ichak mikroflorasini muvozanatlashda, shuningdek, ularning ovqat hazm qilish tizimida foydali o‘zgarishlarni keltirib chiqarishda yordam beradi. Probiotiklar, jumladan *Basillus subtilis*, chorva hayvonlarining ovqat hazm qilish tizimida muhim o‘rin tutadi. Ular ovqatni yaxshi hazm qilish, ozuqa moddalari so‘rilishini oshirish va ichak mikroflorasini muvozanatlashda yordam beradi. Probiotiklar ichakdagi foydali bakteriyalarni ko‘paytiradi va patogen mikroorganizmlarni bostiradi, bu esa hayvonlarning umumiy sog‘lig‘ini yaxshilaydi. Shuningdek, probiotiklar stressga chidamlilikni oshiradi va immunitetni kuchaytiradi, bu esa chorva hayvonlarining kasalliklardan himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. *Basillus subtilis* probiotikining samaradorligi bir necha mexanizmlar orqali amalga oshadi. Birinchidan, u ichak mikroflorasini muvozanatlash orqali patogen bakteriyalarni bostiradi. *Basillus subtilis* o‘zining metabolik faoliyati natijasida turli xil antimikrobiyal moddalar ishlab

chiqaradi, bu esa ichakda foydali bakteriyalarning ko‘payishini rag‘batlantiradi. Ular ichakda oziq-ovqatni yaxshiroq hazm qilishga yordam beradi va ozuqa moddalari so‘rilishini oshiradi. Ikkinchidan, *Basillus subtilis* ozuqa moddalari va vitaminlar ishlab chiqarish qobiliyatiga ega. Ular hayvonlarning ovqat hazm qilish tizimida yordam berib, ozuqa moddalari so‘rilishini yaxshilaydi. Bu, o‘z navbatida, hayvonlarning umumiy sog‘lig‘ini va mahsuldorligini oshiradi. *Basillus subtilis* probiotiklari, shuningdek, fermentlarni ishlab chiqarish orqali ovqat hazm qilish jarayonini yaxshilaydi va ichakdagi oziq-ovqatni tezroq va samaraliroq hazm qilishga yordam beradi. Uchinchidan, *Basillus subtilis* immunitetni oshiradi. U immun tizimining faoliyatini rag‘batlantiradi, bu esa hayvonlarning kasalliklarga qarshi kurashish qobiliyatini oshiradi. Probiotiklar ichakning shilliq qavatini himoya qiladi va immunitetni kuchaytiruvchi moddalarni ishlab chiqaradi. *Basillus subtilis* bilan davolangan hayvonlar ko‘pincha kasalliklarga nisbatan yuqori chidamlilik ko‘rsatadi, bu esa ularning sog‘lig‘ini yaxshilaydi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi.[1]

Basillus subtilis probiotikining chorvachilikda qo‘llanilishi ko‘plab tadqiqotlar bilan tasdiqlangan. U asosan sigirlar, qo‘ylar, echkilar va tovuqlar kabi chorva hayvonlarida qo‘llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, *Basillus subtilis* bilan davolangan hayvonlar ovqat hazm qilish jarayonini yaxshilaydi, ozuqa samaradorligini oshiradi va kasalliklardan himoya qiladi. Sigirlar orasida *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi sut ishlab chiqarishni oshirishga yordam beradi. Ularning ovqat hazm qilish tizimida foydali bakteriyalarni ko‘paytirish orqali sutning sifatini yaxshilaydi va sut ishlab chiqarish jarayonini optimallashtiradi. *Basillus subtilis* bilan davolangan sigirlar ko‘proq sut berishadi va bu sutning sifatida ham yaxshilanish kuzatiladi. Qo‘y va echkilar uchun *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi esa ularning ozuqa moddalari so‘rilishini oshirishga yordam beradi. Bu, o‘z navbatida, hayvonlarning umumiy sog‘lig‘ini yaxshilaydi va ularning o‘sish sur‘atlarini oshiradi. Qo‘ylar va echkilar *Basillus subtilis* bilan davolanganida, ularning ozuqa xarajatlari kamayadi, chunki ular ozuqani samaraliroq hazm qilishadi.[2]

Tovuqchilikda *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi esa tuxum ishlab chiqarishni oshirish va tovuqlarning umumiy sog‘lig‘ini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega. *Basillus subtilis* probiotiklari tovuqlarning ichak mikroflorasini muvozanatlash va patogen bakteriyalarni bostirish orqali ularning sog‘lig‘ini yaxshilaydi. Tovuqchilikda *Basillus subtilis* bilan davolangan tovuqlar tuxum ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini oshiradi va kasalliklar bilan kamroq kasallanishadi. *Basillus subtilis* probiotikining chorvachilikda qo‘llanilishi iqtisodiy jihatdan ham samarali hisoblanadi. U ozuqa samaradorligini oshiradi, bu esa chorva hayvonlarining ozuqa xarajatlarini kamaytiradi. Shuningdek, *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi hayvonlarning kasalliklardan himoya qilishga yordam beradi, bu esa veterinariya xarajatlarini kamaytiradi. *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi natijasida

hayvonlarning sog‘lig‘i va mahsuldorligi oshadi, bu esa chorvachilikda umumiy daromadni oshiradi.[3]

Probiotiklar yordamida hayvonlarning ozuqa moddalari so‘rilishi yaxshilanadi, bu esa ularning o‘shir sur‘atlarini oshiradi va ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bu, albatta, chorvachilik sohasida iqtisodiy foyda keltiradi va fermerlarning daromadlarini oshiradi. *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi bilan bog‘liq ba‘zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bu mikroorganizmlar hayvonlarning ovqatlanish jarayonini optimallashtirish va ularning sog‘lig‘ini yaxshilash orqali umumiy ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bu esa chorvachilik sohasida raqobatbardoshlikni oshirishga yordam beradi.[4]

Xulosa:

Basillus subtilis probiotikining chorvachilikda tadbiiq etish nazariy yondashuvi hayvonlarning sog‘lig‘i va mahsuldorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. U ovqat hazm qilish tizimida foydali mikrofloraning rivojlanishiga yordam beradi, immunitetni kuchaytiradi va ozuqa samaradorligini oshiradi. *Basillus subtilis* probiotikining qo‘llanilishi iqtisodiy jihatdan ham samarali bo‘lib, chorva hayvonlarining sog‘lig‘i va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shunday qilib, *Basillus subtilis* probiotikining chorvachilikda tadbiiq etilishi kelajakda hayvonlarni parvarish qilish va ishlab chiqarish jarayonlarida muhim o‘rin tutishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonov, A. (2022). "Probiotiklar va ularning chorvachilikdagi o‘rni." O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti.
2. Xudoyberdiyev, I. (2021). "Basillus subtilis probiotikining chorva hayvonlari sog‘lig‘iga ta‘siri." O‘zbekiston veterinariya tibbiyoti jurnali
3. Qodirov, M. (2023). "Chorvachilikda probiotiklar: nazariya va amaliyot." Qishloq xo‘jaligi va suv xo‘jaligi ilmiy-tadqiqot instituti.
4. Tursunov, S. (2020). "Hayvonlar ovqatlanishida probiotiklarning ahamiyati." O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali.
5. Ergashev, B. (2022). "Chorva hayvonlarida *B. subtilis* probiotikining qo‘llanilishi." O‘zbekiston veterinariya va chorvachilik ilmiy-tadqiqot instituti.
6. Raxmonov, A. (2023). "Probiotiklar va ularning chorvachilikdagi ishlab chiqarishga ta‘siri." O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali.
7. Murodov, D. (2021). "Chorvachilikda sog‘lom ovqatlanish va probiotiklar." O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat xavfsizligi instituti.

**СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА РОЛЬ ВИТАМИНА D
В ОРГАНИЗМЕ ЧЕЛОВЕКА****А.Б. Ахмедова**

*ассистент кафедры Анатомии и Клинической Анатомии
Бухарского Государственного Медицинского Института
email: aziza_bakhronovna@mail.ru*

Аннотация

Обычно считается, что основная роль витамина D в медицине это профилактика рахита у детей и остеопороза у взрослых. Следует отметить, что данная точка зрения устарела по меньшей мере на 30 лет. По данным современных исследований, витамин D является фактором, существенно снижающим риск не только рахита и остеопороза, но и целого ряда других хронических заболеваний: эндокриннообменных (ожирения, диабета), онкологических, сердечно-сосудистых, инфекционных (прежде всего, туберкулёза), аутоиммунных и др. Есть ещё одно устаревшее воззрение, которое можно сформулировать как «все витамины проявляют свои биологические эффекты самостоятельно и не нуждаются в других витаминах и микроэлементах». В реальности, по данным современной биохимии, метаболизм и биологические эффекты витамина D зависят, по крайней мере, от семи других витаминов. Принимая во внимание повсеместное распространение полигиповитаминозов среди россиян, коррекция обеспеченности организма витамином D не может проводиться в отрыве от коррекции обеспеченности другими витаминами.

Ключевые слова: 25-гидроксивитамин, рахит, остеомаляция, остеопороз, кортикостероиды

Витамин D является жирорастворимым витамином, который естественным образом присутствует лишь в очень ограниченном количестве продуктов питания. В организме человека он вырабатывается только в определенных условиях, когда ультрафиолетовые лучи солнечного света попадают на кожу. Витамин D, образуемый при пребывании на солнце, из продуктов питания и в виде добавок к пище биологически инертен и для активации в организме должен пройти два процесса гидроксилирования. Первый происходит в печени и превращает витамин D в 25-гидроксивитамин D [25(OH)D], также известный как кальцитриол. Второе гидроксилирование происходит преимущественно в почках, и его результатом является синтез физиологически активного 1,25-дигидроксивитамина D [1,25(OH)2D], или кальцитриола [1]. Витамин D

способствует абсорбции кальция в кишечнике и поддерживает необходимые уровни кальция и фосфатов в крови для обеспечения минерализации костной ткани и предотвращения гипокальциемической тетании. Он также необходим для роста костей и процесса костного ремоделирования, т.е. работы остеобластов и остеокластов. Без достаточного количества витамина D кости могут стать тонкими и легко ломаться. Достаточный уровень витамина D предотвращает развитие рахита у детей и остеопороза у взрослых

Потребность в витамине D варьирует в зависимости от возраста и пола и может быть представлена различными переменными, которые включают: • рекомендуемая дневная норма потребления (RDA): средний ежедневный уровень потребления, достаточный для удовлетворения потребности в питательных веществах почти всех (97%–98%) здоровых людей; • уровень адекватного потребления (AI): устанавливается, когда доказательств недостаточно, чтобы разработать RDA, на уровне, который специалистами предполагается адекватным для обеспечения потребности;

максимально допустимый уровень потребления (UL): максимальная суточная доза, которая с большей вероятностью не вызывает неблагоприятные последствия для здоровья

Недостаток питательных веществ, как правило, является результатом неадекватного питания, нарушенного всасывания, повышенной потребности, невозможности правильного использования витамина D или повышения его экскреции. Дефицит витамина D может возникнуть при потреблении в течение долгого времени витамина D ниже рекомендованного уровня, когда воздействие солнечного света на кожу ограничено или почки не могут конвертировать 25(OH)D в его активную форму, а также при недостаточном всасывании витамина D из желудочно-кишечного тракта. Питание, обедненное витамином D, как правило, связано с аллергией на молочный белок, непереносимостью лактозы, ово-вегетарианством и строгим вегетарианством. Рахит и остеопороз – классические проявления дефицита витамина D. У детей дефицит витамина D вызывает рахит – болезнь, характеризующуюся недостаточной минерализацией костной ткани, в результате чего формируются мягкие кости и деформации скелета

Длительное грудное вскармливание является серьезной причиной рахита у детей, поскольку грудное молоко содержит очень мало витамина D, особенно когда уровни витамина D у матери также не являются оптимальными. Другие причины рахита включают широкое использование солнцезащитных кремов и посещение детьми детских дошкольных учреждений, где дети проводят меньше времени на солнце. Рахит также больше распространен среди выходцев из Азии, Африки и Ближнего Востока, возможно, из-за генетических различий в

метаболизме витамина D или культурных особенностей, которые уменьшают воздействие солнечных лучей на кожу. У взрослых дефицит витамина D может приводить к остеомалации. Наличие болей в костях и мышечной слабости может указывать на недостаточность уровней витамина D, но такие симптомы могут быть неяркими и часто остаются незамеченными в начальной стадии заболевания.

Витамин D и здоровье

Необходимые концентрации 25(OH)D в крови для оптимального состояния костной системы и общего состояния здоровья в настоящее время не установлены. И, скорее всего, для каждого этапа жизни они свои и различаются в зависимости от выбранного физиологического параметра

Известно, что уровни 25(OH)D в сыворотке крови повышаются при его активном потреблении с едой или витаминными добавками, но зависимость не является линейной, что пока не нашло объяснения. Степень повышения зависит от исходных уровней витамина D и длительности дополнительного приема. Для увеличения сывороточного уровня 25(OH)D до >50 нмоль/л требуется больше витамина D, чем для повышения его от исходного уровня до <50 нмоль/л. Уровни 25(OH)D крови увеличиваются более значительно, когда доза витамина D составляет <1000 МЕ/сут и менее интенсивно при более высоких суточных дозах. При дозе ≥ 1000 МЕ/сут повышение сывороточного уровня 25(OH)D составляет около 1 нмоль/л для каждого 40 МЕ потребления. В исследованиях с дозой ≤ 600 МЕ/сут рост сывороточного уровня 25(OH)D составил примерно 2,3 нмоль/л на каждые 40 МЕ витамина D

Остеопороз

Более 40 млн взрослых в Соединенных Штатах подвержены риску развития остеопороза, заболевания, характеризующегося низкой костной массой и структурной дезорганизацией костной ткани, при котором повышается хрупкость костей и значительно увеличивается риск переломов. Остеопороз чаще всего связан с недостаточным потреблением кальция, но недостаточность витамина D также способствует развитию заболевания, снижая всасывание кальция. Несмотря на то, что рахит и остеомалация представляют собой крайние примеры последствий дефицита витамина D, остеопороз является результатом долгосрочного влияния недостатка кальция и витамина D. Адекватные уровни витамина D поддерживают прочность костей и могут способствовать профилактике остеопороза у пожилых людей, у лиц, которые испытывают трудности в физической активности, у женщин в постменопаузе и лиц, получающих длительную терапию стероидными препаратами

Рак

Данные, полученные на людях и животных, а также в эпидемиологических

исследованиях, свидетельствуют о том, что витамин D может влиять на риск развития онкологических заболеваний. Последние эпидемиологические данные свидетельствуют о том, что витамин D может оказывать защитное действие против рака толстой кишки, но более сильный защитный эффект он оказывает против рака простаты и молочной железы. Его влияние на риск рака других локализаций противоречиво. Одно исследование среди финских курильщиков, например, обнаружило, что субъекты с уровнем базового статуса витамина D в высшем квантиле имели в три раза более высокий риск развития рака поджелудочной железы [48]. В недавнем обзоре был обнаружен повышенный риск развития рака поджелудочной железы, связанный с высокими уровнями сывороточного 25(OH)D (≥ 100 нмоль/л, или ≥ 40 нг/мл)

Риски для здоровья от чрезмерного приема витамина D

Токсичность витамина D может вызывать неспецифические симптомы, такие как анорексия, потеря веса, полиурия и возникновение сердечных аритмий. Витамин D также может повышать уровни кальция в крови, что приводит к кальцификации

сосудов и мягких тканей, с последующим повреждением сердца, кровеносных сосудов и почек. Использование добавок кальция (1000 мг/сут) и витамина D (400 МЕ) в постменопаузе было связано с 17% повышением риска образования камней в почках в течение 7 лет в исследовании Woman's Health Initiative [65]. Сывороточный уровень 25(OH)D > 500 нмоль/л (> 200 нг/мл) считается потенциально токсичным

Чрезмерное пребывание на солнце не вызывает токсичности витамина D, так как при продолжительном нагреве кожи, по некоторым предположениям, происходит фотодеградация провитамина D₃ и витамина D₃ в момент их образования. Кроме того, термическая активация провитамина D₃ в коже приводит к образованию различных других секостероидов, которые ограничивают образование витамина D₃. Некоторые изоформы витамина D₃ также преобразуются в неактивные вещества. Получение токсических доз витамина D с пищевыми продуктами очень маловероятно. Прием высоких доз витамина D в виде пищевых добавок с гораздо большей частотой может приводить к токсическим уровням витамина в крови.

Длительное потребление витамина D выше максимально допустимых уровней (UL) повышает риск неблагоприятных последствий для здоровья. Большинство исследований порог токсичности витамина D устанавливается от 10 000 до 40 000 МЕ/сут, а сывороточные уровни 25(OH)D порядка 500–600 нмоль/л (200–240 нг/мл). Несмотря на то, что симптомы интоксикации маловероятны при дневном потреблении менее 10 000 МЕ/сут, имеются научные данные наблюдательных исследований и клинических испытаний, которые

указывают, что даже меньшие дозы потребления витамина D и сывороточные уровни 25(OH)D крови могут иметь отрицательные последствия для здоровья с течением времени. Специалисты Комитета пищевых продуктов и питания США пришли к выводу, что следует избегать сывороточных уровней 25(OH)D более 125–150 нмоль/л (50–60 нг/мл), поскольку даже уровни ниже 75–120 нмоль/л или 30–48 нг/мл могут быть связаны с увеличением смертности от всех причин, более высоким риском некоторых онкологических заболеваний, таких как рак поджелудочной железы, более высоким риском сердечно-сосудистых заболеваний, а также увеличением частоты падений и переломов у пожилых людей. Комитет провел исследование, которое показало, что при приеме витамина D в дозе 5000 МЕ/сут достигаются сывороточные уровни 25(OH)D порядка 100–150 нмоль/л (40–60 нг/мл), но не выше. Применение фактора неопределенности 20% потребления витамина D дало значение UL, равное 4000 МЕ, которое отнесено к детям в возрасте от 9 лет и старше, с соответствующим меньшим количеством для детей младшего возраста.

Взаимодействие с лекарствами

Препараты витамина D могут потенциально взаимодействовать с несколькими типами лекарственных препаратов. Поэтому их прием необходимо учитывать при назначении препаратов витамина D. Кортикостероидные препараты, такие как преднизолон, часто назначают для уменьшения воспаления при аутоиммунных заболеваниях. Кортикостероиды могут уменьшить всасывание кальция и нарушают метаболизм витамина D. Эти эффекты могут еще больше способствовать потере костной ткани и развитию остеопороза, связанных с длительным приемом кортикостероидных препаратов. Препарат для снижения массы тела, орлистат (торговые названия Ксеникал и Орсотен), а также препарат для снижения холестерина крови, колестирамин (торговое название Квестран), могут уменьшать всасывание витамина D и других жирорастворимых витаминов [69, 70]. Препараты фенобарбитал и фенитоин, которые используются для профилактики и лечения эпилептических приступов, повышают метаболизм в печени витамина D в неактивные соединения и снижают всасывание кальция в кишечнике

Литературы:

1. Finds vitamin D is bone protector. (Electronic resource.) URL: <https://www.nytimes.com/1922/06/19/archives/finds-new-vitamin-is-boneprotector-johns-hopkins-biochemist.html>. (access date: 26.05.2022).
2. Святкина К.А., Хвуль А.М., Рассолова М.А. Рахит. Под ред. проф. П.А. Пономаревой. М.: Медицина; 1964. [Svyatkina K.A., Khvul A.M., Rassolova M.A. Rickets. Ed. prof. P.A. Ponomareva. M.: Medicine; 1964 (in Russ.)].
3. DeLuca H.F. Vitamin D: the vitamin and the hormone. Fed Proc.

1974;33(11):2211–2219.

4. Holick M.F., Garabedian M., DeLuca H.F. 1,25-dihydroxycholecalciferol: metabolite of vitamin D₃ active on bone in anephric rats. *Science*. 1972;176(4039):1146–1147. DOI: 10.1126/science.176.4039.1146.

5. Bikle D.D. Vitamin D: Newer Concepts of Its Metabolism and Function at the Basic and Clinical Level. *J Endocr Soc*. 2020;4(2):bvz038. DOI: 10.1210/jendso/bvz038.

6. Powe C.E., Evans M.K., Wenger J. et al. Vitamin D-binding protein and vitamin D status of black Americans and white Americans. *N Engl J Med*. 2013;369(21):1991–2000. DOI: 10.1056/NEJMoa1306357.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	OSMOTIK BOSIM VA UNING TIBBIYOTDAGI O`RNI	3
2	BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA KASBIY DEFORMATSIYANI SHAKLLANTIRUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLARNI O'RGANISH MASALASI	7
3	ЛАЗЕР НУРИ ЁРДАМИДА ТРАНСФОРМАТОР МОЙИНИ ДЕФОРМАЦИОН ҚУТБЛАНИШИНИ АНИҚЛАШ	11
4	LEXICAL-SEMANTIC PROPERTIES OF TIME WORDS	20
5	ОБРАЗ ДЕЛОВОЙ УЗБЕКСКОЙ ЖЕНЩИНЫ В ДОКУМЕНТАЛИСТИКЕ XX–XXI ВЕКОВ	24
6	ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ УПРАЖНЕНИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ПРЕОДОЛЕНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКОЙ ИНТЕРФЕРЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ-УЗБЕКОВ, ИЗУЧАЮЩИХ РУССКИЙ ЯЗЫК	30
7	“RIM HUQUQIDA OILAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR”	38
8	ОБРАЗЫ НАСЕКОМЫХ , ФИЛОСОФИЯ И ДРУГИЕ АСПЕКТЫ РОМАНОВ ВИКТОРА ПЕЛЕВИНА «ЖИЗНЬ НАСЕКОМЫХ» И Ф.КАФКИ «ПРЕВРАЩЕНИЕ»	42
9	XIX ASR IKKINCHI YARIMIDA ZARAFSHON OKRUGI MA'MURIY-HUDUDIY TUZILISHIGA DOIR MULOHAZALAR	47
10	SOG'LOM OVQATLANMASLIKNING (YASHIRIN OCHLIK) INSON AQLIY KAPITALIGA TA'SIRI	51
11	HUQUQNI MUHOFAZA QILUVCHI ORGANLARNING JISMONIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA QO'L JANGINING O`RNI	60
12	YURTIMIZDA YOSHLAR VA O`SMIRLAR O`RTASIDA QO'L JANGINI RIVOJLANISHIGA XIZMAT QILUVCHI XUSUSIYATLAR	63
13	MALAKALI QO'L JANGI SPORTCHILARINI TEXNIK TAYYORGARLIGINI AYLANMA USLUB YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI	66
14	BOSHLANG'ICH SINIF TEXNOLOGIYA DARSLARIDA APPLIKATSIYA BILAN ISHLASH MAVZULARINI TO'G'RI TASHKIL ETISH TALABLARI	69
15	TEXNOLOGIYA TA'LIMI METODIKASI FANI VA UNING VAZIFASI	75
16	TEXNIK IJODKORLIK FAOLIYATINING BOSQICHLARI	81
17	TALABALARNING DIZAYNERLIK IJODKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH	86
18	O'QUVCHILARNI TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH	91
19	TEXNALOGIYA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH.	95
20	TEXNOLOGIYA FANIDA ``AYOLLAR LIBOSLARINI MODELLASH USULLARI`` MAVZUSINI O`QITISH METODLARI	100
21	TEXNOLOGIYA FANIDAN „YOG'OCHNI QAYTA ISHLASH CHIQUINDILARIDAN OQILONA FOYDALANISH“	104

22	TEKNOLOGIYA FANIDA XALQ HUNARMANDCHILIGI FANINI MAQSADI VA VAZIFASI	107
23	TEKNOLOGIYA FANIDA „SERVIS XIZMATI“	112
24	O‘QUVCHILARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISH	116
25	BADIIY MODELLASHTIRISH VA DIZAYN	119
26	TEXNIK IJODKORLIKNI RIVOJLANTIRISH METODLARI	122
27	TEXNIK IJODKORLIKNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	125
28	TEKNOLOGIYA FANIDA “NAQQOSHLIK SAN’ATI TARIXI VA UNING O‘QITISHDAGI AHAMIYATI” MAVZUSINI O‘QITISH METODLARI	128
29	CHET TILI NI O‘QITISHDA INTERNET RESURSLARINING SAMARALI RO‘LI	132
30	РОССИЙСКИЕ И ЗАРУБЕЖНЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ШКОЛЫ И НАПРАВЛЕНИЯ КОНЦА XIX НАЧАЛА XX ВЕКОВ	136
31	QURILISH ASHYOLARINING TANNARXINI KAMAYTIRISH YO‘LLARI	138
32	MUSTAQILLIK YILLARIDA SOG‘LIQNI SAQLASH TIZIMIDAGI O‘ZGARISHLAR TARIXIGA YANGICHA QARASHLAR (Qashqadaryo viloyatida misolida)	141
33	КЛИНИКО-БИОХИМИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПАЦИЕНТОВ ЦИРРОЗЕ ПЕЧЕНИ ВИРУСНОЙ ЭТИОЛОГИИ СО СПОНТАННЫМ БАКТЕРИАЛЬНЫМ ПЕРИТОНИТОМ	144
34	ZULFIYA IJODINING TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDAGI O'RNI VA UNING ASARLARIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	152
35	O‘QUVCHILARDA XXI ASR KO‘NIKMALARINING SHAKLLANGANLIGINI BAHOLASH	157
36	THE CHARACTERISTICS OF SEMASIOLOGY	164
37	МАТЕМАТИКА FANINI O‘QITISHNING DOLZARB MUOMMOLARI	167
38	МАТЕМАТИКАНИНГ НАҲОТИЙ ВАЗИЯТЛАРДА ҚО‘ЛЛАНИЛИШИ	171
39	BASILLUS SUBTILIS PROBIOTIKINING CHORVACHILIKDA TADBIQ ETISH NAZARIY YONDASHUVI	175
40	СОВРЕМЕННЫЕ ВЗГЛЯДЫ НА РОЛЬ ВИТАМИНА D В ОРГАНИЗМЕ ЧЕЛОВЕКА	178

JOURNAL OF NEW CENTRY INNOVATIONS

IN ALL AREAS

